

ISSN 2518-7392

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФІЯ ТА ГУМАНІЗМ

Періодичне електронне наукове видання

ВИП. 2(10)

Одеса - 2019

Редакційна колегія:

Заступники головного редактора – Левченко В. Л., к.ф.н., доцент (Одеса),
Бородіна Н.В. к.ф.н., доцент (Одеса).

Члени редколегії:

- Амір Л., доктор філософії, професор Коледжу академічних досліджень менеджменту (Тель-Авів, Ізраїль); Афанасьєв О. І., д.ф.н., професор кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету;
- Гансова Е. А., д.ф.н., професор кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту Одеського національного політехнічного університету;
- Кашуба М. В., д.ф.н., професор, зав. кафедрою суспільних наук Львівської національної музичної академії;
- Коначова С. О., д.ф.н., професор, зав. кафедрою сучасних проблем філософії Російського державного гуманітарного університету (Москва, Росія);
- Розова Т. В., д.ф.н., професор, зав. кафедрою філософії культури Одеського національного політехнічного університету (Одеса)

Журнал засновано 2015-го року за рішенням Вченої Ради Одеського національного політехнічного університету № 9 від 24 червня 2014 року.

Друкується за рішенням Вченої ради Одеського національного політехнічного університету (протокол № 9 від 11 січня 2020 р.).

Адреса редакції – вул. Шевченка, 1, Одеський національний політехнічний університет, кафедра філософії та методології науки, гуманітарний факультет, Одеса, 65044, Україна; e-mail: n.v.borodina@onu.ua

© Одеський національний політехнічний університет, 2019

Цей випуск періодичного наукового видання «Філософії та гуманізм» присвячений проблемі філософського сенсу поняття «Урбаністика»

УДК 009:168.522

PHILOSOPHY OF THE CITY IN THE PRESENT-DAY REALITY

Zharkyyh Volodymyr

The article presents a reflection on the evolution in the perception of the “city” as a notion and an indispensable attribute of human civilization. The ontology of the city is viewed through philosophical theories of what a city should or should not be to better meet human needs and aspirations.

Key words: *city, philosophy, urbanization, diversity, plurality, residents.*

It has been recognized since the ancient times that truths, once revealed to man, never remain unchanged. With the growth of human knowledge there appear new areas of activity that enrich and widen human experience. Man's judgments, attitudes and modes are transformed along with the growing volume of his knowing and variations in his surroundings. Well known facts and objects are re-valued or forgotten as new ones come into public use. As a rule cognitive innovations bring about various language changes as new verbal expressions appear to designate the new ideas or rename familiar objects. Just as often with the disappearance or changes in the content of things and concepts, words by which they used to be known, do not disappear but get new semantic application to express novel facts and phenomena. In the process of cognitive development re-valuation of meaning is common not only within vocabulary used everyday. Modifications of meaning are widely observed in the structure of conceptual categories that remain in general and professional use. In spite of cognitive alterations their inner semantic definition often remains clear and understandable.

Semantic development in the cognitive structure of the notion of “city” is one of such cases. Its ontology and existential value as well as its language usage and application seem transparent and clear. As a phenomenon it was necessary and indispensable at every stage and period of human civilization. All through the history of mankind its changing status in man's life experience caused the appearance of new and differentiation of familiar senses in its nomination defining the novelty in its development. With the ever growing scale of urbanization it has now become even more important.

Human civilization has always been connected with some sort of settlements which were different in size, purpose and character. In its long history the concept of “city” has preserved its core etymological meaning of a settlement but its conceptual volume and current usage have changed and diversified. It has been re-interpreted and as a result acquired a lot of new functions, as compared to its original meaning. Changes in the dimension, in the image, the scale of mutation and diversity in its development make it a much wider notion. Modern cities serve not only as areas of settlement or refuge for people to live in and find shelter in case of danger. They have become the hallmark of living standard, with a wide variety of their own identity, style, philosophy, ethics, culture and ideology.

Historically city-dwellers were a small proportion of humanity. But nowadays

following two centuries of unprecedented urbanization roughly half of the world population lives in cities. The tendency to move to the city is steadily gaining momentum. According to the UN statistics cities cover 3% of the planet's land surface but they are home to more than 50% of the Earth population. It is presumed that by 2030 cities may embrace over 70% of people living on the Earth. It seems logical to turn to the history of the process before commenting on the philosophy of city and its attraction, advantages and significance in the present-day reality.

There is a lot of archeological evidence to prove that people have lived in cities or communally organized settlements since the beginning of time. Their original purpose was to serve as a place of refuge usually located on a hill near a river and surrounded by a wall or a fence with a sturdy gate closed for the night. The concept of such a fortified settlement goes back to the beginning of human history. The idea that it is a place, where one could feel safe, is usually traced in the names of most cities of former and modern time. This tradition made the meaning of the name clear and easy to understand. It meant “a place, a locality” and this is what many ancient cities were called. The etymology of the Sumerian city of Ur (c 5000 B.C.), e.g, is “a place, a particular territory”. The root “ur/ur” is traced in the semantics and structure of many Near East cities. The name of Jerusalem is a vivid example, where the whole name is understood as a place, a settlement founded in peace and safety, “a place devoted to god Salem”. The concept of “a safe place” or “a guarded place”, having definite contours and territory, is common in city names nowadays and is concealed in words meaning “city” in many languages. The root of the term “urbanization”, a phenomenon globally spread in our time, is a proof of its original function and social significance. It is present in the etymology of the Russian “gorod”, “grad” i.e. “a fenced place”, in Ukrainian “misto” – “a place”, in the English “town”- “a fenced or fortified place”. The word “borough” with the meaning of a dry, not swampy place, is present as a name and as a suffix “borough, - burg – boro - bury” in the names of many cities and areas inside cities all over the world – Hamburg, Canterbury, Edinburgh, Pittsburg,. There are several cities with the name of Boro in the USA, Australia and Ireland. The French word for “city” - “ville” once denoted a rural place where there was a group of buildings housing a small community. Now it is used both in the meaning of “a city” and as a suffix. Since with time such “places” grew in number, their names acquired attributes and definitions, as is seen in the name of Jerusalem, Greenville etc.

Ancient settlements started from little places. But as time went on possibilities and challenges of city life proved to be attractive in many ways. People moved to cities in search of a better or a more fulfilling life. Many of ancient cities grew into big communities. Some were quite large. Ancient Ur, e, g, is thought to have been the largest and may have had a population of 65 000 people at its peak. This tendency to expand territorially and grow in the number of residents has continued to the present time. Cities with a multimillion population are a trend of urbanization process all around the present world.

With time the purpose of “city” gradually shifted from giving protection to organizing political and cultural entity and developing an integrated community with a strong awareness of social belonging. The concept of “city” was used to denote new functions and authorities. In the Near East and Ancient Greece cities turned into separate

states with their administrative, religious, legal and commercial institutes. Each of them, like the ancient Greek city-state or polis, also had outer walls for protection within which there stood an “acropolis” with a citadel and a temple. There was also an “agora” a large, open public space which included a marketplace, and government offices. A city was divided into areas and possessed the “acru” – a walled urban center and “khora” - the surrounding rural territory. In Egypt all settlements were organized into provinces - “nomes”- existing under the rule of a pharaoh within a kingdom. Each proper polis, city or nome denoted both physical, geographical aspects and the body of its residents.

The difference in the formation and structure of ancient states and cities was caused by many reasons, greatly depending on economic and political requirements. No less important was the influence of physical geography. The rough and hilly landscape made old Greek city-states, e.g., rather independent of each other as communication was difficult. In ancient Rome the attitude to human settlements shifted from referring to their physical territory or geographical position to their legal and administrative structure. In Rome there were two words to denote the idea of a settlement. The Latin word “urbs” was used in its etymological sense – “space, place” and referred to the walled locality of a settlement. The residents of “urbs” were called “civitas”, which denoted their “condition or right of a citizen”, i.e. belonging to the community, to the state or to the commonwealth. Eventually “civitas” came to correspond with “urbs” meaning “city” in a more physical sense. It is actually from “civitas” that the present-day term “city”, comprising both these senses, came from.

Official criteria for what constitutes a city have always been rather opaque. A city is still, as in ancient time, described as a place, an area where a large number of people are engaged in fairly closely organized activity and occupations. But nowadays the dimension of a city and its social and cultural parameters are different. It is not only a much more extensive human settlement with a sophisticated system of administration to manage the governance and regulate transport, educational and cultural institutions, communication, sanitation, housing and social order. The modern city has developed a new identity within which people’s relations, links and bonds are realized in a specific way. Life in the city makes different people look for and find ways and means to develop shared understanding of their common public interest and political articulation.

On the one hand there is, in fact, a great likeness among cities. They provide essentially the same experience. Some are sleepy, some are violent, and some are distinguished only by their special symbolism, architecture or productive activity. In spite of all kind of great and small distinctions that make them unique there is certain overall structural likeness and spiritual affinity that differentiates a city from any other human settlement. But on the other hand, cities are different, each having its own philosophy of organizing and supporting the balance and peace necessary for a successful and prosperous urban development. There is a great diversity in structure, size and planning that makes cities unlike each other. Often it is hard to clarify the difference between a city and a town or even define the areas within a city. Widespread urbanization of our time makes the distinction among rural and urban areas gradually disappear. Though there are still no clear criteria to mark where the city, the outskirts or the rural farmland are divided.

Historically the city has always been a place where strangers meet. It was in the city that newcomers were welcomed to suggest and discuss new ideas in public places. It was

a common ground for everyone to participate. This tendency has never changed since ancient time. Despite the walls, the towers, the gates and present-day administrative regulations and restrictions all kind of people constitute a city population now as it has traditionally been. As of old people come to or leave the city depending on circumstances of their life experience. It continues to be a lived from day to day territory where human agency is the driving forces shaping the present and the future. The city is involved in a continuous dynamic process of reconstruction and reorganization through which it is permanently in the state of unceasing change. Its development is greatly motivated by the novelty and difference of unfamiliar cultural and behavioral models of newcomers. All through history the city has existed in the difference and diversity of languages, ideas and attitudes. As a result the city’s identity has never been homogeneous or stable. Its residents have always consisted of local people and newcomers, foreigners or compatriots from other parts of the country. The first had all the rights of the legal status of citizenship and were used to live within their regulations. The latter were not only strange or unusual in their appearance, manners and attitudes. They were also not familiar enough with the social codes and requirements. Living on the same territory, they were obliged to stick to the conformity of the existing social order. At the same time, belonging to various modes and standards of life style, they retained much of their own particular cultural, ethical and moral distinctions. Their actions and behavior were spontaneously influenced by their inherited habits or traditional value a moral principles. The strangeness of their effect made them conspicuously unlike the expected responses. Depending on the conditions and situations it was likely to lead either to relationships based on trust and respect or, on the contrary, start disagreement or even conflict. To avoid the threat of unrest and ensure social order and harmony the city offered and allowed a special model or logic of existence. In Greek polises there were open public spaces where otherness was tolerated and people could be different and were supposed to recognize the right to be different. This practice, widespread in ancient cities, promoted and contributed to the creation of collaborative dynamics that minimized the risks of confrontation and enmity.

This arrangement of city life was conducive to the free flow of thought in public arguments and discussions. It made the most vivid feature of the city life both in antiquity and later on, allowing co-existence and common evolution of diverse opinions and judgments. Since the earliest time he city has lived in the plurality of identities. Free exchange of thoughts, languages and stories expressed, supported or opposed in the street talk was practiced and heard in public places. Unbiased and spontaneous verbal exchange gave rise to a lot of ideas, responding to and depending on human interest and needs in particular situations. In Ancient Greece streets discussions on current burning questions were a common occurrence. The practice of discussing problems embedded in the social environment at hand proved to be a real marketplace of ideas and finally resulted in the appearance of a new way of thinking and looking for truth. Its birthplace is attributed to the Greek city of Athens, where Socrates used to go around the streets and out in agora and the marketplace. He would hang around and engage both his followers and strangers in challenging conversations. This common practice, later on called philosophy, was institutionalized in Plato’s Academy and Aristotle’s Lyceum.

Philosophy is an urban phenomenon, the same as the city is a phenomenon of philosophic reflection. . Cities are one of the most complex of all human creations. They

are a grand ongoing experiment of communal life, containing, revealing and motivating all the changes, challenges, possibilities and aspirations of human existence. There is a fundamental existential bond between the city and philosophy. It is the city where thought is allowed to flow freely in autonomous plurality. The cultural, ethnical and language diversity has facilitated and promoted philosophical reflection on particular problems immutable and urgent in the social environment. All through known history people have continued living in cities and seem to be more and more attracted to city life. The meaning of the word “city” is clear and unmistakable. Nevertheless since ancient time philosophers have reflected and argued in the attempt to interpret the significance and content of the city as a concept of human existence. Discussions are still going on without reaching consensus.

The object of discontent in the philosophical discourse continues to be mainly principles and ways of ameliorating conditions of city life and organizing social relations and civil order on a more logically balanced level. Back in the 16th century Thomas More explained the city as utopia where people lived a simple, healthy life and worked six hours a day. A century later philosophical reflections on the problem made Francis Bacon stress family values as the basis of the city and a bond uniting human community. He also predicted the rise and importance of technology and science as the fundamental idea and the motive power of a successful city. Tommaso Campanella in his essay “The City of the Sun” proclaimed complete equality of sexes in a free and prosperous city. Ch. Fourier’s philosophical ideas of social order and harmony were based on human attitudes of concern and cooperation. In his vision a successful society is a city adapted to human needs. Such a city should consist of self-sufficient independent phalanxes – communities, free of government intervention. In the philosophy of American founder-fathers the society they wanted to build was to be “a city upon a hill”. In J. Winthrop’s words it must and will be the symbol and the embodiment of sacred Christian virtues and values for the entire world to see, admire and follow. Early in the 1920-s Le Corbusier suggested a different image of the city, corresponding to the new spirit of the epoch. In a 3 million people city of his vision the residents live and work in identical sixty-storey tall buildings. He compared the city to a machine, in which all the houses were machines for living. At about the same time J. Dewey treated the problem of the city in a more pragmatic sense. In his understanding the city is not a place. It is an ongoing process of problem solving and the city itself is a public faced with and participating in the solution of urban problems.

Since then the idea of a successful, wealthy and prosperous city with a harmoniously organized social order has been embodied in many philosophical projects. The focus of philosophical reflection gradually shifted to problems of comfort and convenience of living in a city. Since cities continued to provide attractive amenities and abundant economic opportunities, they grew in population and expanded in territory. People moved to cities in the hope to get access to various opportunities to improve their living standards and social position. This process made cities face problems of overpopulation, water shortages and air pollution. Social, existential and cultural parameters of the city required a new philosophical approach. One of the first such projects, called “Garden City”, was offered in England by E. Howard. In his book *The Garden City of to-morrow*, published in 1902, the vision of a garden city comprised planned and self-contained communities surrounded by garden-belts such as forests, water features and carefully balanced areas of

residences, industry and agriculture. Some seventy years later in mid-1970-s this idea was further developed by R. Register. He coined the term “eco-city”, a city built in balance with nature. With wide streets and spacious lawns the design of the eco-city was an attempt to devise a place opposite in character to overcrowded, high-density areas of modern cities. It is designed as a human settlement modeled on the self-sustaining resilient structure and functioning on the pattern of natural systems. In both garden- and eco-city projects healthy peaceful residents are envisioned as having enough physical space to grow their greens and sufficient mental space to improve them at some intellectual occupation.

With the development and spread of techné civilization the ideas of the city as a place for free exchange of ideas and thoughts is no longer as relevant as it used to be. It is no longer the street, the square or the public place where people used to meet and play out their lives. With its innovative ways of communication in the technologically open worldwide space the idea of the city has become a network of communication open for exchange of thoughts and things. The philosophical idea of the new image of the city, built to human scale, is visualized in the concept of “the smart city”. Its main idea is to make the city more human-oriented, user-friendly and livable. Equipped with modern technology the smart city will operate efficiently and autonomously. It will liberate man of hard and tedious work and let him achieve his aims in an easier and quicker way. A smart city is seen as an urban area where technology is integrated into its infrastructure and amenities. There are various technological devices clever enough to meet any human need, leaving a lot of free time for the man to use in his own way.

During the last decade or so there was another shift of discussions as to what a modern city is or should be. In the globalised life of the present world the city is faced with a quickening tempo of commercial exchange and the growing volume of industrial production. With all the new tendencies considered, the philosophical vision of the contemporary city reality is expressed in the concept of “a fast city”. It is coordinated with the idea of sustainability of the city in view of problems connected with climate warming, nature pollution, dependence on fossil fuels, atomic power and overcrowding. The emphasis in the idea of a “fast city” is laid on the factors affecting or promoting economic, commercial and special growth. Fast cities are seen as booming economically and rapidly growing cities. They provide attractive opportunities for start-up businesses offering most efficient transit services which leads to much innovation and consequently to economic and spacial growth.

With the growth of knowledge and technology philosophers and architects suggest new theories and projects of cities designed to correspond to the human changing needs. Many cities around the world were actually built according to them. But envisioned as logically designed theoretical patterns they have proved to be utopian existential failures. In the 19th century, e.g., Fourier’s phalanxes were transplanted to the US but none of some 50 phalanxes could survive for more than 2 years. This obvious failure is, probably, due to the fact that most of the logically motivated designs stressed a certain idea – garden, ecology, and techné, a certain type of activity, machine effectiveness or speed growth – as a driving force to make the city prosperous and fit for living. But it is not enough to make a place to become a city. A coherent vision of a city cannot rest only on material or technical conveniences and features to guarantee its viability and practicality. The essence

of the city does not consist exclusively of buildings, streets, technology or parks. All of them, however important they might be, are merely a city's skeleton. They are indispensable and desirable characteristics of a prosperous city. But the sustainability of the city, its success and identity are created by the people who live there [Zharkykh V. ,2015]. Utopian visions of cities, no matter what models they are pictured from, presuppose a certain standard in architecture, occupation and the same mode of life for all its residents. Built to such a design and oriented to fulfill a specific purpose the city loses its main attraction. In a city, structured on a rigid logical pattern, there is no space for human personality, in its individuality, creativity and potential. A city-dweller is at best visualized as a smoothly moving pixel, travelling to work and back home and living his life on a colorful 3D graphic display.

In their long history cities have acquired a lot of new features, distinctions and functions, which determine their status and authority. But by nature they have always been a plurality of a sort represented, sustained and developed by the variety and creativity of the people living in them. If cities lose this fundamental feature and become a unity based on some single, even vitally important idea, they essentially stop being cities or polises in Aristotle's terminology. Cities are dense, messy, often unpredictable and deceptive. They are always on the move, changing and transforming. With strangers whose otherness is welcome to bring novelty and new approaches they get a new vitality likely to destroy the passivity and routine of everyday life. These are the basic features that have made cities grow and prosper. Their combined influence motivated the development of their residents' actual and potential abilities. Plurality and diversity constitute the philosophical foundation of the city as an ontological framework of human agency.

Nowadays in context of the present highly urbanized and technologically equipped mode of living the relationship of philosophy and the city is more important than ever. The city and philosophy tell the same story. Their on-going narrative represents in fact two sides of one process. Philosophy projects a certain understanding of the reasons, modes and perspectives of the city as a physical space and of its residents as a community. The city is the practice of determining the way in which its residents are able or unable to effectively implement philosophical ideas and to live out their social agency. Ideas, W.James wrote [James W. ,1898], neither arise, nor operate in a void. It is not their logic that makes them livable. They respond to and depend on human beings in particular situations. In its long history the phenomenon of "city" has proved its ontological significance and existential value by showing its necessity and public good as a safe place both for refuge in case of danger and an opportunity for fruitful cooperation in the activity of one's own choice. This latter idea of a cooperative integrated community turned out to be most attractive because it promised coexistence based on mutual responsibility and freedom of individual choice. Ideas prevail when they are imbedded in the social environment and mobilize the city residents to put them into practice. It is the people who make the best or the worst of any idea for "What is the city but the people?", reads the famous question in W.Shakespeare's Coriolanus. This truth has always been evident all through the long history of urban development and it is just as clear and relevant today.

References

1. Zharkykh V. (2015) Theory of Life within F.C.S.Schiller's Humanistic Pragmatism. *Philosophy and Humanism*. № 1(1), Odesa
2. James W. (1898) *Philosophical Conceptions and Practical Results*. Harvard UP, 149 p.

Володимир Жарких

ФІЛОСОФІЯ МІСТА В РЕАЛЬНОСТІ СЬОГОДЕННЯ

В статті представлені роздуми щодо еволюції в сприйнятті «міста» як поняття та невід'ємного атрибуту людської цивілізації. Онтологія міста розглядається в контексті філософських теорій стосовно того яким має чи не має бути місто, щоб краще відповідати людським потребам і прагненням.

Ключові слова: місто, філософія, урбанізація, розмаїття, плюралізм, жителі.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

УДК 009:168.522

МІСЬКИЙ ТЕКСТ: СИМВОЛІЧНЕ І НАРАТИВНЕ*Афанасьєв Олександр, Васіленко Ірина*

Бачення міста як тексту має на меті осмислення його цілісності та упорядкованості. Міський текст включає безліч символів. У міській символіці доцільно розрізняти культурно-історичний і ідеологічний різновиди. В ідеологічній символіці визначальне значення має явний або прихований наратив, за яким стоїть метанаратив, який задає відповідне прочитання міського тексту, але викликає неоднозначні асоціації, суперечливі емоційні реакції.

Ключові слова: урбаністика, міський текст, культурно-історичний символ, ідеологічний символ, наратив, метанаратив.

Урбаністика являє собою величезне дослідне поле, де перетнулися інтереси історії, культурології, естетики і цілого ряду областей філософського знання. Єдності методології, тематики, підходів і позицій в дослідженнях немає завдяки багатоаспектності феномена, іменованого містом. Вірно зазначила Я. Верменич: «Становлення і розвиток міст у концентрованому вигляді відобразили формування цивілізаційних основ ціннісно-світоглядного і нормативно-регулятивного аспектів соціальної взаємодії. Тому місто — це не лише упорядкована система розселення і виробничий комплекс. Це також особливий спосіб життя — із специфічними засобами підтримання і відтворення притаманних йому цінностей і стереотипів, традицій поведінки» [Верменич, 2011].

Серед багатопланових досліджень міста істотне місце займає текстуальне прочитання міста. Подання міста у вигляді тексту є спробою осмислити його як цілісний простір, в якому імена і символи покликані підкреслити і «освятити» його впорядкованість.

Мабуть, місто неможливо уявити як єдиний цілісний текст. Місто — це безліч пов'язаних і не пов'язаних між собою текстів. Багато з них сформульовані явно. Міський текст — це те, «що місто говорить само про себе — неофіційно, неголосно, не заради якихось амбіцій, а просто в силу того, що місто і люди міста вважали природним висловити в слові свої думки і почуття, свою пам'ять і бажання, свої потреби і свої оцінки» [Топоров, 1995]. Але багато міських текстів в структурі міста присутні в неявному вигляді і їх треба буде ще виявити і прочитати, часом навіть заново: «архітектурні споруди, міські обряди і церемонії, самий план міста, найменування вулиць і тисячі інших реліктів минулих епох виступають як кодові програми, постійно заново генеруючи тексти історичного минулого» [Лотман, 1992].

Міський текст включає величезну кількість символів, інтерпретація яких задає те чи інше прочитання міського тексту через відповідні наративи. Аналіз зв'язку міської символіки і наративів є метою даної статті.

Різноманітність міських текстів обумовлена безліччю компонентів, включених в поняття «місто»: самі мешканці міста від пересічних громадян до

знаменитостей, історичні пам'ятки, міська топоніміка, міські легенди, міфи, міський фольклор і навіть особливий специфічний міський говір, розташування міста в просторі і в часі, міська економіка і інфраструктура, транспортна система, розважальні установи, архітектура, райони і мікрорайони (локуси), міська влада і її політика та ін. Причому це різноманіття змінюється в часі, утворюючи багатопланову історію міста, або, точніше, безліч його історій.

Виникнення і розвиток міст часто трактують як боротьбу порядку і хаосу, як прагнення до реалізації впорядкованості, до перемоги розуму і порядку над хаосом через всілякі колізії природного і соціального, аполонівського і діонісійського, природності і штучності [Степанова, 2015]. Дійсно, здавна місто здавалося більш впорядкованим, міське життя на перший погляд, менше залежить від природних стихій і соціальних потрясінь, людина там більш захищена, ніж поза містом, наприклад, фортечними стінами. Однак, штучна впорядкованість міста, в усі часи була, по-перше, досить крихкою, а по-друге, містила і навіть породжувала чимало неконтрольованих феноменів, що уособлювали новий хаос.

У цивілізованих країнах міська влада разом з архітекторами і іншими фахівцями покликана створити таке розташування будинків, установ, транспортних потоків та іншої інфраструктури, щоб зробити життя мешканців максимально впорядкованим і зручним. У таких випадках місто дійсно є чіткий і добре відрегульований простір, і його можна читати як єдиний текст, в якому відносно легко простежується розумність і цілісність. Але справа в тому, що далеко не весь міський простір контролюється міською владою, наприклад, злочинність. А в сучасних умовах глобалізація накладає свій відбиток і на міське життя, детермінуючи всілякі колізії та протиріччя. Те, що відбувається в місті, — зазначає французький дослідник міста Мішель де Серто, — залежить від діяльності великих корпорацій, всесвітньої торгівлі і масштабних задумів, а не від волі міської влади, спрямованої на добробут міста. Текст сучасного міста — це швидше «інструкція щодо застосування», що дозволяє поставити життя в місті під контроль машин, а машини — під контроль все більш витонченого технічного розуму, що забезпечує уявну злагодженість, впорядкованість, чіткість, цілісність міського життя, хоча повсякденна практика міських жителів видозмінює нав'язану їм упорядкованість. Звідси виникає, як мінімум, два прочитання міста: офіційно-стратегічне, де місто представлено як абстрактне ціле, і неофіційно-тактичне, де місто називається і читається по-іншому [Серто, 2013]. Тут місто набуває нових рис, нових символів і наративів.

Дійсно, жителі такого міста не ставлять перед собою цілей, які могли б порушити стратегічну чіткість. По-перше, уряд не дозволить, по-друге це було б нерозумно, це порушило б впорядкованість і внесло б хаос в міське життя. Саме тому щодо довільних забудов, ринків або парковках не може бути й мови. Навіть злочинність намагається вписатися в міський порядок, а прояви громадянських свобод у вигляді демонстрацій і всіляких акцій, від схвальних до протестних, влада намагається направити в таке русло, яке не порушувало б відрегульоване життя.

В цьому плані стратегічна (за термінологією Серто) життя Одеси не цілком відповідає цивілізованому ідеалу. Міський простір далекий від цілісності, розумності і впорядкованості. І справа не тільки в довільних парковках в силу

відсутності їх належної кількості, що неймовірно хаотизують міське життя, або довільних і напів довільних забудовах. Біда в тому, що навіть в регульованих будівельних, транспортних або інфраструктурних рішеннях мало цілісності і сенсу. Приклади можна множити до нескінченності. В районі відносно невеликої Тираспольської площі розташовується шість аптек (!?), а на Тираспольській вулиці, яка після реконструкції стала шестисмуговою, працює практично дві смуги, інші перетворилися на подоби парківок. Не відрізняється хорошою продуманістю й забудова Одеси. Величезні будівлі часто виростають в найнесподіваніших місцях, порушуючи далеко не тільки естетичні принципи і збільшуючи хаос. Об'єкти, що представляють собою культурно-історичну цінність, часто, як мінімум, випадають із загальної цілісності, якщо не страждають в буквальному сенсі. В цьому відношенні одеситам належить не тільки читати міський текст через повсякденне життя, але і писати його стратегію, або як мінімум контролювати її написання.

Смислова цілісність міста організовується не тільки в просторі, але і в часі. Як і просторові, часові зміни неминучі, хоча, можливо, вони не такі помітні. Скажімо, імена міст, вулиць, площ, архітектурних і скульптурних споруд пов'язують простір і час, утворюючи міську символіку, покликану впорядкувати міське життя, але сама система цих імен і символів позбавлена продуманості, впорядкованості, в ній переплетені історичні, культурні, ідеологічні, політичні, естетичні і просто випадкові імена. Багато з них викликають неоднозначні асоціації, суперечливі емоційні реакції, особливо при повсякденному, особистісному прочитанні.

Деяким іменам не просто дати інтерпретацію без знання авторського задуму. Прикладом може служити назва магазину на вулиці Канатній – «Універсамь». Дивно поєднання букви «і» в середині слова, що відрізняє українську мову від російської, і твердого знака "ъ", що відрізняє російську мову від української. Можливо це відсилання до іронічного опису Віктором Шкловським в «Сентиментальній подорожі» боротьби петлюрівців з твердим знаком [9] або відсилання до критики в 90-х роках минулого століття «більшовицької і сатанинської» орфографії, що скасувала твердий знак в кінці слова [Пахомов, 2019], можливо – ностальгія за недавньою радянською «єдністю братніх народів», можливо просто одеський «прикол», не виключена і елементарна граматична помилка в умовах нинішнього падіння рівня освіти. У будь-якому випадку цілком ймовірно, що дана вивіска стане пам'яткою Одеси.

Розгорнутої класифікації міських символів не створено. Е. Сепір, наприклад, розрізняв символи як конденсаційні, що мають явно виражену емоційну політичну або релігійну забарвленість, і референціальні, що відрізняються емоційною нейтральністю [Сепір, 1993]. Розрізняти символи на підставі спричиненої ними емоційної реакції вельми продуктивно, але такі реакції істотно залежать від часу появи даного символу і, зрозуміло, його інтерпретації.

Саме по собі ім'я міського об'єкта, скажімо, назва вулиці, має цілком утилітарний сенс: орієнтацію в міському просторі, щоб, наприклад, лист не адресувався «на село дідусеві». У такій якості всі міські імена мають нейтральне ціннісно-емоційне забарвлення і позначають відповідний об'єкт, не більше того. Але проблема в тому, що багато, якщо не всі міські імена є ще й символами, коли їм надається відповідний культурний, історичний, і особливо політичний, ідеологічний

сенс, видається відповідна інтерпретація, конструюється деякий наратив, що має на увазі відповідну метанарацію. Міські символи, можливо, на відміну від багатьох інших, не є «порожній знак», вони мають не просто очевидні предметні денотати, а й відповідну смислову референцію, яка природним чином обмежує різноманіття інтерпретуючих нарацій. Однак і в цьому випадку інтерпретацій більше, ніж одна-єдина, тому назвати якийсь міський символ референціальним, значить мати на увазі одне-єдине його значення: ім'я міського об'єкта. У такій якості міські символи існують для тих людей, які інших інтерпретацій не знають або не надають їм значення. Наприклад, назва вулиці декому ні про що не говорить, крім назви цієї вулиці. Для такого суб'єкта цей міський символ буде референціальним. Можна припустити, що таких людей багато, але їх зазвичай називають некультурними, варварами, і вони не є прикладом для наслідування. Зрозуміло, деякі інтерпретації символів в певних ситуаціях не мають істотного значення, але це не означає, що їх немає в принципі. В цьому плані чистих референціальних символів не існує, вони з'являються лише в деякому відношенні.

Можна розрізнити міські символи за іншої підстави – з вигляду ціннісного забарвлення, покладеного в основу імені або інтерпретації. Тоді корисно розрізнити культурно-історичні та політико-ідеологічні символи. Наприклад, вулиця Грецька буде типовим прикладом культурно-історичного міського символу. І вона ж під ім'ям Карла Лібкнехта буде прикладом ідеологічного символу. І ті, і інші символи мають певну історію, але перші пов'язані з соціально-культурними особливостями даної місцевості, вулиці, району, а другі – з політичними міркуваннями, важливими для керівництва, причому, найчастіше лише в певний проміжок часу, і вони з місцевою історією, як правило, не пов'язані. Якщо греки, які жили колись на Грецькій вулиці, природним чином (саме культурно-історичним) визначили її назву, то Карл Лібкнехт до цієї вулиці не мав ніякого відношення і, напевно, не знав про її існування. Ідеологічна символіка, з одного боку, додає хаосу в міський текст, оскільки з впорядкованістю життя або символіки не має нічого спільного, з іншого боку, провокує схвальні або несхвальні, іронічні або саркастичні інтерпретації в повсякденних практиках.

За радянських часів на розі вулиць Карла Лібкнехта та Карла Маркса знаходився винний підвальчик, якому одесити дали негласне ім'я «Два Карла». Ім'я, на перший погляд, чисто референціальне. Але йому надавалася інтерпретація у вигляді невисловленого глузування над ідеологічними символами, через що було небезпечно вимовляти таке ім'я без оглядки.

Звісно, політико-ідеологічні символи мають право на існування. Більш того, вони повинні бути важливим атрибутом міської символіки, оскільки мають чимале виховне, патріотичне і часом навіть культурне значення. Питання в тому, яка метанаративна ідеологія стоїть за даними символами. Але є ще одне не менш важливе питання: як пов'язані ідеологічні символи з культурно-історичними особливостями міста. Якщо такого зв'язку немає, ідеологічний символ втрачає культурне значення і виглядає чужим, несистемним, нелогічним, що випадає з смислової цілісності, з міського тексту і він обов'язково буде предметом негативних асоціацій, глузлих інтерпретацій та інших способів неприйняття.

Свого часу, задовго до початку боротьби з радянською комуністичною символікою, завдяки одеському меру Едуарду Гурвіцу Одеса перша в Україні позбулася радянської символіки досить простим способом: всім вулицям повернули дореволюційні, історичні імена. Труднощі виникли лише з тими вулицями, які з'явилися за радянських часів, оскільки потрібно було розрізнити радянські ідеологічні та культурно-історичні символи, хоча і отримані за радянських часів. Не завжди це було просто. Наприклад, імена яких воїнів, які відзначилися в боях за Одесу в другій світовій війні, слід увічнити? Якщо маршал Малиновський, ім'я якого носить одна з вулиць міста, одесит, то Олександр Матросов до Одеси не мав відношення. Або як бути з назвою селища Котовського: яке співвідношення історичного та ідеологічного в цьому імені напівбандита, напівреволюціонера, а потім радянського комбрига? Це стосується і провулка Маяковського, в імені якого також переплелися історико-культурні та ідеологічно-комуністичні смисли. Приклади можна продовжувати, але питання має бути вирішене в принципі: що і як слід пам'ятати вічно і щогодини, що відкласти в музеї, а що підлягає забуттю. Іншими словами, як повинна функціонувати історична пам'ять, зафіксована в міській символіці, причому, як офіційна, так і неофіційна, зокрема, як поєднати місцевий соціально-історичний контекст з загальнонародськими і загальнонаціональними ідеалами? В даний час це питання практично віддане на відкуп Українському інституту національної пам'яті, що викликає серйозну заклопотаність. Це при тому, що інститут веде дуже потрібну і в основному плідну роботу з подолання комуністичної ідеології, заповнення білих плям вітчизняної історії тощо. Але проблема в тому, що ідеологічна складова в його діяльності превалює над науковою. Це недопустимо. Історична пам'ять має формуватися переважно на науковій основі. Ідеологія ж, в тому числі і найпривабливіша або популярна, не може бути науковою по визначенню, оскільки завжди висловлює приватний інтерес і має сьогохвилинне значення [Афанасьєв, 2017].

Символ завжди має в своєму складі явний або прихований наратив, причому ідеологічний символ завжди відсилає до метанаративу. Якщо знак або ім'я, як, наприклад, назва вулиці, має на увазі переважно лише опис, зокрема, історичний, то перетворюючись в символ, вони набувають наративну складову, причому як правило не одну. Різні інтерпретації виявляють такі наративи. Радянські символи в назві вулиць відсилали до наративів біографічного порядку відповідного радянського героя або революціонера, до більш загального наративу (гранднاراتиву), що пояснює їхнє місце в радянській історії, і обов'язково до метанаративу, який виявляв всесвітньо-історичну роль Радянського Союзу, керівну роль комуністичної партії, всепермагаючу силу марксистсько-ленінського вчення. Звісно, можливі й соціально-історичні, культурно-історичні наративи, але їх структура, будучи оповідною не веде до метанаративної мети. Тому такі наративи містять більше описових конструкцій, ніж пояснювальних. А наративної форми там дотримуються заради інтересу, інтриги, сюжетності, стислості тощо, як, наприклад, в поясненнях гідів, або в міських міфах і легендах. На відміну від них, ідеологічний символ спочатку зорієнтований на якусь, наперед задану ціль, очищаючись від усього, що не має до неї відношення. Ім'я маршала Говорова нічого не говорило про

його роль в історії Одеси, зате вкупі з меморіальними і ритуальними складовими послідовно вело до надцилі: торжества радянського ладу і єдино вірної комуністичної ідеології, які забезпечили перемогу у війні, комуністичного майбутнього людства і іншим складовим даного символу. Зрозуміло, ніхто навіть не цікавився, чому Говоров носив прізвисько Аптекарь, або що він робив в царській армії, або чому в молодості успішно служив офіцером в Білій армії, піднімаючись по службових сходах і воюючи проти радянської влади. Все це з огляду на метанаратив не тільки не мало значення, але й приховувалось.

Як висновок відзначимо, що в міській символіці доцільно розрізнити культурно-історичний і ідеологічний різновиди. В ідеологічній символіці визначальне значення має явний або прихований метанаратив, який однозначно задає відповідне прочитання міського тексту, але неоднозначні реакції на нього.

Список літератури

1. Афанасьєв О.І., Василенко І.Л. Історична пам'ять: наука та ідеологія. *Філософія та гуманізм. Наукове видання*. Вип. 6. Одеса: ОНПУ, 2017. С.12-22
2. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.
3. Лотман Ю. М. Символика Петербурга и проблемы семиотики города. *Избранные статьи: В 3 т.* Таллин: Александра, 1992. Т. 2. 478 с.
4. Пахомов В.М. Реформа орфографии 1917-1918. URL: http://gramota.ru/class/istiny/istiny_5_orfo1917/ (дата звернення: 15.10.2019).
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс, 1993. 656 с.
6. Серто М. де. Изобретение повседневности. Искусство делать. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2013. 330 с.
7. Степанова А. «Закат Европы» Освальда Шпенглера и литературный процесс 1920–1930-х гг. Поэтология фаустовской культуры. Монография. Санкт-Петербург: Алетейя, 2015. 496 с.
8. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное. Москва: Прогресс-Культура, 1995. 623 с.
9. Шкловский В. Сентиментальное путешествие. URL: <https://iknigi.net/avtor-viktor-shklovskiy/21425-sentimentalnoe-puteshestvie-viktor-shklovskiy/read/page-10.html> (дата звернення: 15.10.2019).

Oleksandr Afanasiev, Iryna Vasylenko

URBAN TEXT: SYMBOLIC AND NARRATIVE

Abstract. The urban text includes a huge number of characters, their interpretation sets one or another reading of the urban text through the appropriate narratives. Urban symbolism is intended to streamline urban life, but it itself is devoid of order, it is intertwined with historical, cultural, ideological, political, aesthetic, and just random names. Many of them cause ambiguous associations, contradictory emotional reactions.

The name of the city object has a utilitarian meaning: orientation in the urban space. As such, all names in city have a neutral value-emotional tinge. But in city are also symbols when they are given the appropriate cultural, historical, and especially political, ideological meaning. In this case, some narrative is constructed, implying the corresponding metanarrative. Pure referential characters do not exist.

It is useful to distinguish between cultural, historical and political ideological symbols. For example, Grecheskaya Street in Odessa will be a typical example of a cultural and historical city symbol. And she, under the name of Karl Liebknecht, will be an example of an ideological symbol. Both those and other symbols have a certain history, but the first are connected with the socio-cultural characteristics of the area, and the second with political considerations.

Political and ideological symbols can be an important attribute of urban symbols, since they have a considerable educational, patriotic, and sometimes even cultural significance. The question is what is the metanarrative ideology behind these symbols. But there is another equally important question: how are the ideological symbols connected with the cultural and historical features of the city. If there is no such connection, the ideological symbol loses its cultural meaning and looks alien, non-systemic, illogical, falls out of the semantic integrity, from the urban text.

Key words: urban study, urban text, cultural and historical symbol, ideological symbol, narrative, metanarrative.

References

1. Afanas'ev O.I., Vasilenko I.L. (2017) Istorichna pamjat: nauka ta ideologija [Historical memory: science and ideology]. *Filosofija ta gumanizm. Naukove vidannja*. Vip. 6. Odesa: ONPU. P.12-22.
2. Vermenich Ja. V. (2011) Istorichna urbanistika v Ukraïni: teorija mistoznavstva i metodika litchislennja [historical urban study in Ukraine: the theory of scientific knowledge and methods of analysis]. Kiev: Institut istorii Ukraïni NAN Ukraïni. 306 p.
3. Lotman Ju. M. (1992) Simvolika Peterburga i problemy semiotiki goroda [The Symbolism of St. Petersburg and the Problems of City Semiotics]. *Izbrannye stati: V 3 t.* Tallin: Aleksandra, T. 2. 478 p.
4. Pahomov V.M. Reforma orfografii 1917-1918 [Spelling Reform 1917-1918.]. URL: http://gramota.ru/class/istiny/istiny_5_orfo1917/ (Last accessed: 15.10.2019)
5. Sepir Je. (1993) Izbrannye trudy po jazykoznaniju i kulturologii [Selected Works on Linguistics and Cultural Studies]. Moscow: Progress, 656 p.
6. Serto M. de. (2013) Izobrenenie povsednevnosti. Iskusstvo delat' [The invention of everyday life. Art to do]. Sankt-Peterburg: Izd-vo Evropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 330 p.
7. Stepanova A. (2015) «Zakat Evropy» Osvalda Shpenglera i literaturnyj process 1920–1930-h gg. Pojetologija faustovskoj kultury (monografija) [«The Decline of Europe» by Oswald Spengler and the literary process of the 1920–1930 je. Poetology of Faustian culture (monograph)]. Sankt-Peterburg: Aleteja, 496 p.
8. Toporov V. N. (1995) Mif. Ritual. Simvol. Obraz: Issledovanija v oblasti mifopojeticheskogo: Izbrannoe [Myth. Ritual. Symbol. Image: Research in the field of mythopoetic: Favorites]. Moscow: Progress-Kultura, 623 p.

9. Shklovskij V. Sentimentalnoe puteshestvie [Sentimental Journey]. URL: <https://iknigi.net/avtor-viktor-shklovskiy/21425-sentimentalnoe-puteshestvie-viktor-shklovskiy/read/page-10.html> (Last accessed: 15.10.2019)

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019

УДК 39: 316 (643.2)

СТИХІЙНІ ЗАБУДОВИ ТА «ЦАР – БАЛКОН» ЯК ПРОЯВИ ТОТАЛІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ В ОДЕСІ

Наталія Бородіна

Проведене дослідження окреслило механізми впливу залишків радянського тоталітарного культурного засобу мислення на побудову міського простору особливого типу, що спричинив феномен хаотичної забудови та закслених перебудованих балконів. У статті окреслено механізми прояву цих явищ та боротьби з ними.

Ключові слова: тоталітаризм, забудова, балкони, перебудова, особистий простір.

Тоталітарна ідеологія зробила міста безликими і незручними, саме так впроваджуючи ідею, що людина є тільки гвинтиком у системі, її не може бути зручно, вона не може почуватися вільно. Наразі це обумовило величезну кількість проблем з розвитком міста у пост-тоталітарних країнах. Одним з яскравих прикладів пост-тоталітарного міста є Одеса. Ситуація в Одесі з 2014 року набула особливого значення, тому що після анексії Криму саме це місто стає головним курортно-рекреаційним центром України.

Як колись влучно зауважив С. Кримський: «В СРСР ми нагадували стадо, а зараз ми нагадуємо джунглі» [Кримський, 2010]. Люди, які зазнали вплив тоталітарної ідеології, отримали спотворене уявлення про роль громади у розвитку міста та не змогли сформувати власну відповідальність за простір, в якому вони живуть. «Колективна взаємодія» в таких умовах видається майже неможливою, кожен мешканець міста ставить на першій план тільки свої інтереси. Після того, як Одеса залишилась єдиним престижним курортом біля моря, побудувати будинок, або хоча б добудувати балкон у Одесі є ознакою вдалого життя. «У мене є квартира в Одесі» або «Я купив двох кімнатку, але добудував балкон і тепер у мене трьохкімнатна» – ці сентенції тішають самооцінку краще будь-яких лайків в інстаграмі.

Величезний інтерес забудовників призвів до того, що Одеса забудовується стихійно та бездумно, що призвело к спотворенню архітектурного ансамблю міста та виключення Одеси зі списку ЮНЕСКО.

Мета дослідження – дослідження впливу пост-тоталітарної культури на розвиток міста Одеса.

Аналіз останніх публікацій. Проблема спотворення історичного культурного центру через хаотичну забудову та надбудову балконів вивчалася багатьма дослідниками, але більше в форматі журналістських розслідувань, які потім приводили до зіткнення забудовників з активістами та журналістами. Наразі вона нагадує не наукове дослідження, а кримінальні війни. Також були численні спроби повернути дослідження в наукове русло, серед яких найбільш визначним є проведення у 2015 році в Міжнародній науково-практичній конференції «Збереження історичної забудови центру Одеси шляхом включення до основного

списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО», яка була організована управлінням з питань охорони об'єктів культурної спадщини Одеської міської ради при сприянні Одеської державної академії будівництва та архітектури. У роботі конференції взяли участь вітчизняні та зарубіжні вчені, краєзнавці, експерти Міжнародного центру з питань пам'яток і визначних місць, фахівці в області будівництва, архітектури та збереження культурної спадщини, що представили 34 доповіді. Серед дослідників слід відмітити роботи таких фахівців як Igeneusz Thomas, Абу-Халіль Мохамад Маамун, Білоусова Л. Г., Гілодо О. Ю., Добролюбський А. О., Думанська Л. Б., Жданов Д. К., Ексарьов В. А., Латишева Л. П., Сандлер О. А., Січкаренко В. К., Суханов В. Г., Цубенко В. Л., Якубова Т. А. Підсумкову резолюцію зі зверненням до ЮНЕСКО розробили председатель наукового комітету д.т.н., В. С. Дорофєєв, його заступники В. Н. Мещеряков та В. М. Хмарский, Голова організаційного комітету, начальник управління з питань охорони об'єктів культурної спадщини Одеської міської ради А. І. Шелюгін [Матеріали конференції, 2015].

Але не зважаючи на зусилля цих вчених, Одесу не включили до переліку міст ЮНЕСКО, і єдине українське місто, яке є в ЮНЕСКО станом на 2020 рік – це Львів. Схожа ситуація майже у всіх пост-радянських країнах, трохи краща ситуація у Польщі: серед міст, центр яких входить до списку ЮНЕСКО – Варшава, Торунь, Краков, Замость, та багато інших. Тобто, у пост-радянських містах, які були збудовані не за часів СРСР та мають історичний центр, у ЮНЕСКО не виникають сумніви щодо їхньої історичності та культурного значення: наприклад, в Одесі є багато окремих архітектурних пам'яток, які входять до списку ЮНЕСКО. Фахівцям взагалі досить легко здобути внесення у реєстр ЮНЕСКО окремих споруд, а от в цілому архітектурний ансамбль міста – ні.

Така тенденція зберігається саме на тих частинах пост-радянського простору, які найбільше постраждали від впливу тоталітарної культури. У Казахстані, який досі можна вважати тоталітарним у плані культурного простору, об'єктів, що внесені у ЮНЕСКО всього 4, із них культурний – один, а решта – природні [ЮНЕСКО, 2020]. У Білорусі, культурний стан якої також тяжіє до тоталітаризму також у ЮНЕСКО всього 4 об'єкти [ЮНЕСКО, 2020].

Архітектор М. Чепелев так коментує ситуацію: «Важливо, щоб та частина міста, яка номінується, зберегла свою автентичність, структуру і характер забудови, а також висотність того часу. ЮНЕСКО не проти сучасної архітектури, головне – щоб нові будівлі відповідали характеру історичної забудови. Це не означає, що будівлі повинні виглядати як історичні, навпаки, це вважається в Європі поганим тоном – проектувати сучасний будинок в наслідування історичним стилям. У ХХІ столітті досить сучасних архітектурних рішень, які мають точно таке ж право бути реалізованими. Головне – зберегти автентичний образ, а наші висотки його деформують» [Чепелев, 2018].

Щоб проілюструвати цю тезу можна порівняти зображення.

Історичний центр Одеси, як він має виглядати.

Рис. 1. Центр Одеси

Так виглядає історичний центр Львова

Рис. 2 Центр Львова

До речі, у Львові також були окремі проблеми, частина мешканців намагалися робити собі надбудови-мансарди, але у 2019 році Верховний суд Львова заборонив це. (<https://portal.lviv.ua/news/2019/09/11/verhovnyj-sud-zaboronyv-u-lvovi-robyty-nadbudovy-u-budynkah-bez-zgody-meshkantsiv>)

Як виглядає історичний центр Одеси зараз.

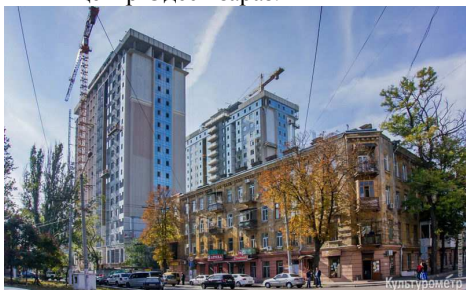

Рис. 3. Історичний центр Одеси 2019.

Рис. 4. Схема забудови

Керівництво міста продовжує подавати Одесу на статус ЮНЕСКО: перша номінація в ЮНЕСКО – це був центральний історичний ареал, який охоплював територію в межах порту і вулиць Старопортофранківській, Пантелеймонівській. Потім подавали тільки ту частину, звідки почалася забудова міста: вулиці Преображенська, Грецька і по Польської вниз до порту. Остання зона стала ще менше – сьогодні територія включає в себе вулиці Приморську, Військовий спуск, провулок Некрасова, Преображенську і Буніна. Але навіть там є квартал, що нещодавно став локацією для фото сесії у стилі «Джокер» через жахливий вигляд та подібність до Готему з всесвіту DC. Схоже, що це не зовсім те, що сподобається ЮНЕСКО.

Рис. Джокер на Деволановському [Джокер, 2019]

У ситуації, що склалася є декілька аспектів:

1) Пост-тоталітарне несприйняття демократичних практик розвитку міста.

Складна історія забудови Одеси спирається на своєрідні взаємини забудовників з законом. Принцип, характерний для всіх пост-тоталітарних країн: закон сприймається як тягар, його потрібно обходити будь-яким чином. Багаторічне дослідження: «Як позбутися пострадянськості» наголошує, що для пост-радянського суспільства характерним є «Всеохопний контроль як необхідність: у пострадянських країнах склалась така практика, що всі відповідальні за прийняття рішень, а також

правоохоронці, постійно намагаються установити всеохопний контроль і карати суворо навіть за незначні проступки. Це викликано, не в останню чергу, й очікуваннями переважної частини суспільства, яка також вважає, що карати треба жорстко, а контролювати постійно»[Главком, 2018]. А в пост-радянському просторі такого контролю вже немає, отже забудовники вважають, що їм «все дозволено», та намагаються будь-яким чином обійти закон, що забороняє забудову узбережжя та порушення поверховості історичного центру. Зробити це не важко, тому що пострадянська система вкрай корумпована: якщо забудовники порушують закон, то поліція отримує квартири і забудовників більш не переслідують [Главком, 2018].

2) Патерналізм у сприйнятті держави у пост-радянському пост-тоталітарному просторі.

Згідно дослідженням: «Пострадянські люди переважно розглядають державу як священну всемогутню інстанцію, яка повинна запропонувати вирішення всіх проблем. Обоження держави часто призводить до зворотного ефекту: її несприйняття і намір обійти всі її вимоги»[Главком, 2018].

Багатьох проблем, пов'язаних з забудовою можна було би уникнути, якщо б одесити реагували б належним чином, а не чекали б на те, що держава вирішить всі їхні проблеми. Розглянемо більш докладно історію забудови Одеси компаніями «Кадорр Груп» та «Прогресс-Строй». «Прогресс-Строй» став першою великою приватною компанією, будівництво почалося з побудови в 1995 році власного заводу з виробництва цегли. Як зазначено у офіційних джерелах: «Поштовхом до організації власної будівельної діяльності послужило прийняття в Україну специфічного законодавства, що дає пільги на інвестиції, які спрямовані на будівництво житла для військовослужбовців. З 1999 року в спектр виконуваних робіт компанія включила і промислове будівництво»[Прогресс-Строй 2020]. Саме до цієї компанії звернувся А. Ківан, який спочатку був не забудовником, а тільки інвестував в «Прогресс-Строй» (Ківан – іриський бізнесмен, який наразі є одним з найвідоміших забудовників в Одесі з компанією «Kadorr Group»)[Ківан, 2020]. В 2010 році «Прогресс-Строй» "зник з радарів" з грошима багатьох одеситів, а також з грошима Аднана Ківана, який тільки планував забудову Аркадії і обрав виконавцем забудови «Прогрес-Строй». Що зробили одесити, які не отримали квартири та залишились без грошей? Вони кілька разів збиралися, навіть намагалися побити А. Селезнєва з «Прогресс-Строю», але ніяких результатів не добилися.

Активіст Олег Михайлік очолив спротив, але і він скаржився на неактивність одеситів: «За приблизними підрахунками, обдуреними виявилися близько 12 тисяч людей. Велика їх частина вибрала позицію "мовчуна": мовляв, буде як буде, і тільки одиниці активно пручаються і рухають процес»[Жуков, 2013]. Кілька демонстрацій, скарги в ДАСК, петиції президенту.

3) Естетична плутанина.

У той час, як ошукані вкладники чекали на квартири, А. Ківан перейшов до власного будівництва, створивши багато красивих будинків в зовсім недоречних для цього місцях. Так почалася історія «Перлин», яка породила багато суперечок. З точки зору А. Ківана, він буде гарні будинки, часто прикрашає їх додатковою ілюмінацією, робить проекти з претензією на мистецтво: «50 Перлина» стане

поєднанням класичної архітектури та інноваційних технологій, які забезпечать естетику і максимальний комфорт для майбутніх мешканців будинку», – зазначено в рекламі. [50 перлина, 2019]

Рис. Перлини Кадорр Груп

Але естетика Кадорр завжди порушує принцип збереження поверховості, тому з його забудовою Одеса почала виглядати як дуже дивний синтез старовинного містечка та Гонконгу, що викликало значне занепокоєння одеситів, із 2013 року почали з'являтися карикатури на тему хаотичної забудови.

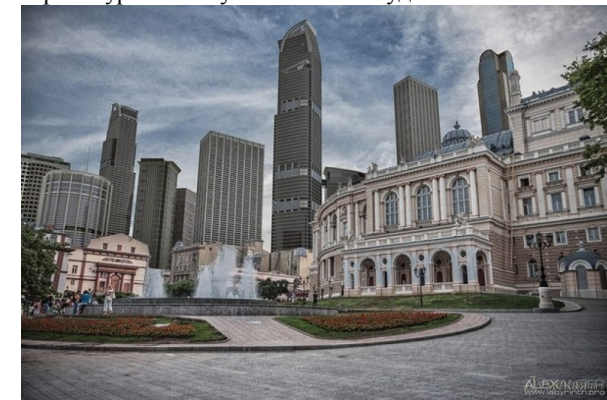

Рис. 5. Одеса у 2019 (на думку А. Ворошілової у 2015)

<https://dumskaya.net/news/i-skazka-stala-bylyu-odessa-v-2029-godu-ili-kogd-044984/>

Ще за часів подання у 2015 році були певні сумніви щодо співвідношення хмарочосів та історичного центру: «На питання про висотні будівлі, які не вписуються в вигляд історичного центру, відповів начальник управління охорони об'єктів культурної спадщини Одеської облдержадміністрації Володимир Мещеряков. 10 грудня минулого року був підписаний протокол про звернення до правоохоронних органів з приводу припинення будівництва висоток. Так як будівництва незаконні, вони повинні бути демонтовані», – зазначив чиновник»[Мещеряков, 2015]

До теперішнього часу жодна будова, що спотворює історичний центр міста –

не демонтована. Але конференції продовжуються і архітектурна профспілка ще сподівається отримати статус ЮНЕСКО.

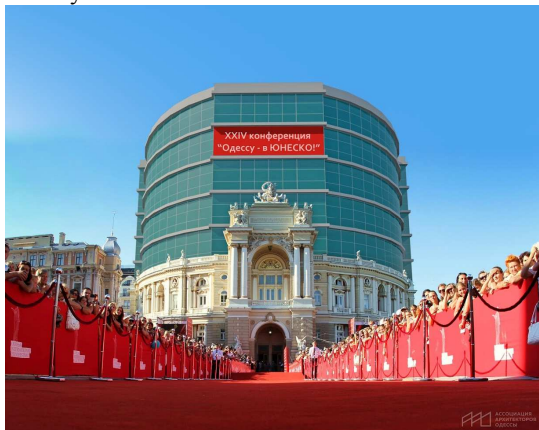

Рис. 6. «Одессу – в ЮНЕСКО» 2018[]

Брак естетичних стандартів забудови у колишньому СРСР сягають корінням в кризу системи освіти. Освіта у пост-радянських країнах на дуже низькому рівні, тому «красива будівля» сприймається громадянами «так, щоб по-багатому». Тому ззовні гарні будови Кадор влаштовували більшість одеситів – якісне відносно недороге житло, а от чи корелюється воно з загальноміським стилем – це вже не їхня проблема.

Слід зазначити, що не тільки Кадор будує будинки, які не вписуються в історичний контекст міста. Також вагомий внесок у зруйнування єдиного історично-архітектурного ансамблю міста внесла компанія «Гефест» – на одному з будинків у центрі досі є плакат «Гефест рушить наш дом», тому що від проведення будівельних робіт пішли тріщини на сусідньому будинку. Саме Гефесту належать найбільш контрверсивні хмарочоси у центрі міста: будинок №1 по вулиці Грецькій 1а, ТЦ Афіна, Банний провулок 1а, та інші.

4) Законодавчі прогалини.

Окрім постійного бажання всіх учасників місто-формування обійти закон, ускладнює процес, що закону як такого ще немає. Як зазначає О. Квасніцька: «Незважаючи на постійні реформи у сфері містобудівної діяльності, ми не отримали чітких та зрозумілих «правил гри», ми не маємо правового регламенту в містобудуванні, яким би був скасований чинний натеper індивідуально-вибірковий підхід, орієнтований на суб'єктивно-адміністративне тлумачення службовцями питань характеристик забудови. Нині за відсутності єдиного правового режиму використання нерухомості в тій чи іншій територіальній зоні суб'єкти таких об'єктів повністю залежать від індивідуального рішення уповноваженого службовця та кулуарних домовленостей. Право обрати вид, параметри дозволеного використання і будівельних змін на об'єктах нерухомості повинно залежати виключно від містобудівного (правового) зонування, що враховує синергію приватних та публічних інтересів при забудові територій, як це здійснюється в

Європейських країнах»[Квасніцька, 2016]. У порівнянні з законодавством західної Європи, ситуація в Україні характеризується невизначеністю стандартів, конфліктом місцевої влади та столиці, та тотальною корупцією.

Великі законодавчі прогалини дозволили воскреснути забудовнику «Прогресс-Строй», тільки з новою назвою «Пространство», не зважаючи на те, що минулі ошукані вкладники ще не отримали а не квартир, а не компенсації. Наразі «Пространство» знов активно веде забудову.

5) Корупція.

На світліні балкон головного архітектора міста Одеса А. Голованова. Саме він повинен боротися за збереження єдиного архітектурного ансамблю історичного центру міста.

Рис. Балкон Голованова

Для представників пост-радянських країн взагалі характерне намагання розширити простір балкону, тому феномен «цар-балкон» (величезний балкон, що руйнує як і єдиний стиль будинку, так і сам будинок) не є винаходом Голованова. Але саме Голованов був повинен з такими цар-балконами боротися.

Після флешмобу активисти навіть написали вірши на честь Голованова:

«Вот балкон,

Который построил себе Голованов.

А это дом,

Стена которого разрушается,

От балкона,

Который построил себе Голованов.

А это Одесса,

Которую Голованов

Хочет видеть такой же

Как балкон, который построил себе на доме.

А это небезразличные одесситы,

Которые пришли под дом,

Стена которого разрушается,

От балкона,

Который построил себе Голованов.

А это жена Голованова,
Которая пугает и гонит одесситов,
Которым небезразличен город,
Который Голованов
Хочет видеть таким же
Как балкон, который построил себе на доме.

А это сын Голованова,
Который такой же как жена
Которая пугает и гонит одесситов,
Которым небезразличен город,
Который Голованов
Хочет видеть таким же
Как балкон, который построил себе на доме»[Поламарчук, 2020].

6) Нездатність до комунікації у пост-тоталітарному просторі.

Комунікація у тоталітарному просторі завжди була примусовою, тому наразі ідея створення громад, що опікується розвитком міста, виявляється для одеситів ще занадто важкою для сприйняття. Приватний простір – це те, чого завжди не вистачало у тоталітарних державах, де за визначенням тоталітаризму, держава намагалася контролювати всі сфери життя. Більшість з тих, хто пережив радянські часи, завжди зберігає в собі нестачу приватного простору, тому таке позитивне сприйняття викликали «скляні балкони» як один з варіантів збільшити свій приватний простір, мода на який почалася ще у період хрущовської «відлиги». Початок епохи «скляних балконів» є немов символом сприйняття людини самого себе у тоталітарному просторі: химерна скляна загородка балконів того часу показує ступінь захищеності людини у тоталітарних країнах.

Але балкони пост-радянського типу вже не просто скляні, вони великі, та заповнені всілякими непотрібними речами (ця тенденція тільки почала потрохи зменшуватися). Як зазначено у дослідженні: «Балкон мав досить зручне розташування – туди можна було не пускати гостей, тому весь безлад та непотрібні речі трималися там, а квартира мала вигляд упорядкованої. Це свідчить про те, що тоталітарна система ламає у людини внутрішній контроль і змінює його на очікування суспільного контролю: «Мій безлад ніхто не бачить? Отже все добре» [Бородіна, 2019].

Балкон є межею публічного та приватного простору – це твій простір, але за допомогою його ти можеш комунікувати з оточуючим простором, та робити власне самовизначення стилю – які квіти або інші аксесуари будуть прикрашати твій балкон. Але люди, які пережили часи панування тоталітаризму, не сприймали ідею взаємодії з міським простором, вони просто не вміли з ним взаємодіяти. Балкон був зайвим елементом і від нього було потрібно позбутися, тому перегородки між балконом та квартирою видалялися, а сам балкон збільшувався – тобто люди отримували додаткові метри власного житла, без балкону.

7) Брак екологічної культури.

В пост-тоталітарних країнах екологічна частина міського простору не сприймається як щось важливе. Дерева заважає новій будові? Так потрібно їх спилити. Розширенню балкона заважають квіти на клумбі перед будинком? Так

потрібно знищити цю клумбу.

Брак комунікації та самоврядування пояснює і той факт, що в Одесі досить мало правозахисних організацій опікуються проблемами захисту природного середовища. Найбільш відомою з них є «Зелений лист», який сприймається владою Одеси як непотрібна організація, що всім заважає (відоме висловлювання мера «Цей Зелений Глист»). Саме вони фіксують знищення дерев, подають судові позови та намагаються повернути Одесу в правове демократичне поле, коли влада повинна брати до уваги думку мешканців міста та не порушувати закон.

Але останнім часом забудовники під заступництвом влади перейшли до таємної війни – вирубка дерев та знищення зеленої зони Одеси відбувається таємно, вночі: «В ніч з 31.01. на 01.02. в Одесі стався черговий жахливий за масштабом, ступенем корупції і нахабства екоцид. Для організації під'їзду з Французького бульвару до траси здоров'я в парковій зоні було протизаконно видалено близько тисячі дерев! Без дозвільних документів, але при узгодженні з Муніципальною вартою та іншими департаментами видалили вночі, нишком. Працювали електропилами явно при заступництві високих чинів державної влади. На кону організація магістрального під'їзду і забудова всієї траси здоров'я. Під виглядом інженерного захисту території і звичайно ж, як завжди без відомо "Геннадича" (прим. – мер), Галантерник через своїх людей в керівництві містом, реалізував корпоративний фінансовий інтерес забудовників, мера Труханова, ну і звичайно ж особистий»[Балінський, 2019].

Знищення дерев призводить до того, що Одеса знов повертається до стану, в якому її побачив Пушкін «Я жил тогда в Одессе пыльной».

У завершених слід зазначити, що останні роки були не тільки низкою невирішених проблем. Є і певні надбання, Одесу все ж таки внесли до списку ЮНЕСКО, але не як пам'ятку архітектури, а як «творче місто»: «3 нагоди Всесвітнього дня міст, який відзначається сьогодні, 31 жовтня, Спеціалізоване установа Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) прийняло рішення внести Одесу в список творчих міст світу. Про це повідомляє прес-служба ЮНЕСКО, відзначаючи, що в цьому переліку зараз 246 міст, «в основі розвитку яких лежить творчість, будь то музика, декоративно-прикладне і народне мистецтво, дизайн, кінематографія, література медіамистецтва або гастрономія»[Факти, 2019].

У висновках дослідження зазначимо головні механізми впливу пост-тоталітарної культури на розвиток міста Одеса.

- 1) Пост-тоталітарне несприйняття демократичних практик розвитку міста, орієнтація на контроль та покарання. Якщо контролю та покарання немає – значить можна робити будь-яку забудову та спотворення вже наявних будинків балконами.

- 2) Патерналізм у сприйнятті держави у пост-радянському пост-тоталітарному просторі, чекання на те, що держава повинна вирішувати всі питання, що пов'язані з забудовою.
- 3) Естетична плутанина. Брак естетичних стандартів спонукає мешканців пост-радянських міст вважати, якщо будинок високий та розкішний – це добре, навіть якщо він не гармонізує з архітектурним ансамблем.
- 4) Законодавчі прогалини. Наразі законодавчі прогалини не дають можливості ефективно боротися в правовому полі з тими, хто порушує історичний центр міста.
- 5) Корупція. «Подарунки» квартир від забудовників держслужбовцям – поширена практика, яка унеможливує правове вирішення питання стихійних забудов.
- 6) Нездатність до комунікації мешканців міст у пост-тоталітарному просторі.
- 7) Брак екологічної культури, місто як виключно будівлі, без парків та інших зелених зон.

Список літератури

- 1) Кримський С. Принципи духовності XXI століття. URL https://risu.org.ua/article_print.php?id=36082&name=society_digest&lang=ua& (Дата звернення 20.12.2019)
- 2) Збереження історичної забудови центра Одеси шляхом включення до основного Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (Одеса – ЮНЕСКО) Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 28–29 січня 2015 року. Одеса: Астропринт, 2015
- 3) ЮНЕСКО. URL <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%9D%D0%95%D0%A1%D0%9A%D0%9E> (Дата звернення 20.12.2019)
- 4) Чепелев М. Почему Одесса не в ЮНЕСКО: мнение архитектора. URL <https://lotsia.com.ua/news/pochemu-odessa-ne-v-yunesko-mnenie-arhitekтора> (Дата звернення 20.12.2019)
- 5) Джокер в Одесі <https://od.vgorode.ua/news/sobytyia/410777-podkhodiaschee-mesto-po-devolanovskomu-spusku-v-odesse-proshelsia-dzhoker> (Дата звернення 20.12.2019)
- 6) Главком Як позбутися пострадянськості: URL <https://glavcom.ua/publications/119272-jak-pozbutisja-postradjanskosti-desjat-rekomedatsij-doslidzhennja.html> (Дата звернення 20.12.2019)
- 7) Проресс-Строй URL <https://investhelp.com.ua/ru/content/rov-progres-stroi>. (Дата звернення 20.12.2019)
- 8) Строить, молиться, платить. Как Аднан Киван стал одним из лидеров украинского рынка жилой недвижимости URL <https://nv.ua/biz/consmarket/adnan-kivan-kak-siriyskiy-biznesmen-stal-krupneyshim-odesskim-zastroyshchikom-novosti-ukrainy-50050061.html> (Дата звернення 20.12.2019)

- 9) Жуков А. В Одессе обманутые вкладчики отдали строителям 8 млрд грн. URL <https://www.segodnya.ua/regions/odessa/v-odesse-obmanutyje-vkladchiki-otdali-stroiteljam-8-mlrd-grn-474427.html> (Дата звернення 20.12.2019)
- 10) 50 перлина. URL <https://kadorgroup.com/Fifty-pearl> (Дата звернення 20.12.2019)
- 11) Мещеряков В. Исторический центр Одессы может стать всемирным наследием ЮНЕСКО. URL <https://reporter.com.ua/news/xqn/> (Дата звернення 20.12.2019)
- 12) Квасницкая О. Теоретичні та практичні аспекти забудови територій: господарсько-правовий аспект 9/2017 господарське право і процес. URL <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/9/14.pdf> (Дата звернення 20.12.2019)
- 13) Поламарчук П. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100014372684065> (Дата звернення 20.12.2019)
- 14) Бородіна Н. В. Тоталітарний культурний простір та феномен «радянських балконів» // НАУКОВЕ ВИДАННЯ *Дόξα* / Докса. *Збірник наукових праць з філософії та філології*. Вип. 2 (32). Одеса: Акваторія, 2019, С. -148-157.)
- 15) В. Балінський. URL <https://www.facebook.com/events/486623885330746/> (Дата звернення 20.12.2019)
- 16) Факти: ЮНЕСКО внесла Одесу в список творческих городов мира <https://fakty.ua/322885-yunesko-vnesla-odessu-v-spisok-tvorcheskih-gorodov-mira> (Дата звернення 20.12.2019)

Natalia Borodina

CHAOTIC DEVELOPMENT AND THE "KING - BALCONY" AS A MANIFESTATION OF THE TOTALITARIAN CULTURE IN ODESSA

Totalitarian ideology made cities faceless and uncomfortable, so now residents of post-totalitarian cities have large amount of problems with the development of the city. The most striking examples of countries influenced by the totalitarian ideology of the development of the city are post-Soviet countries such as Ukraine and Russia. The totalitarian ideology forced to build on one plan, now this requirement is canceled but residents do not have the habit of taking care of the urban space and of feeling part of it. They are still waiting for instructions from the authorities. These are used by dishonest entrepreneurs who build homes that destroy the historic center and the seafont. There are permanent traffic jams in the post-Soviet space due to improperly parked cars. It is impossible to drive through the city, often the city resembles a dump of cars. In totalitarian country residents had to get permission to buy a car, so there were few cars and their don't care about parking. After the collapse of the totalitarian system, Ukraine did not develop the correct system of fines and penalties for improper arching, so the problem only intensifies. The lack of a plan and a well-thought-out individuality, the ability to take care of the exterior of the city together with the community is also manifested in such phenomena as extensions to buildings and balconies. Because of the same soviet houses, people tried to stand out by building large balconies and now these balconies, like growths, are mutilating houses. All countries that have survived totalitarian ideology have many problems with the development of cities. One of the main conditions for their solution is the growth of people's consciousness, understanding of themselves as part of the urban community and participation in the life of the city.

Keywords: totalitarianism, development, balconies, reconstruction, personal space.

References

- 1) Krymskyi С. (2010) Principles of the XXI Century Spirituality. URL

https://risu.org.ua/article_print.php?id=36082&name=society_digest&_lang=en& (Accessed 20/12/2019)

2) Preservation of the historical building of the center of Odessa by inclusion in the main UNESCO World Heritage List (Odessa - UNESCO) (2015) Proceedings of the International Scientific and Practical Conference on January 28-29, 2015. Odessa: Astroprint, 2015

3) UNESCO(2019). URL <https://en.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%9D%D0%95%D0%A1%D0%9A%D0%9E> (Accessed 20/12/2019)

4) Chepelev M. (2019) Why Odessa is not in UNESCO: the architect's opinion. URL <https://lotsia.com.ua/news/pochemu-odessa-ne-v-yunesko-mnenie-arhitekтора> (Accessed 20/12/2019)

5) The Joker in Odessa (2019) URL <https://od.vgorode.ua/news/sobytyia/410777-podkhodiaschee-mesto-po-devolanovskomu-spusku-v-odesse-proshelsia-dzhoker> (Accessed 12/20/2019)

6) Glavcom. How to get rid of mediocrity: URL <https://glavcom.ua/publications/119272-jak-pozbutisja-postradjanskosti-desjat-rekomedatsij-doslidzhennja.html> (Accessed 12/20/2019)

7) Progress-Stroy URL <https://investhelp.com.ua/en/content/tov-progres-stroi>. (Accessed 20/12/2019)

8) Build, pray, pay. As Adnan Kivan became one of the leaders of the Ukrainian residential real estate market. URL <https://nv.ua/biz/consmarket/adnan-kivan-kak-siriyskiy-biznesmen-stal-kрупнейшим-odesskim-zastroyschikom-novosti-ukrainy-50050061.html> (Accessed 12/20/2019)

9) Zhukov A.(2019) In Odessa, the defrauded depositors gave the builders 8 billion UAH. URL <https://www.segodnya.ua/regions/odessa/v-odesse-obmanuty-e-vkladchiki-otdali-stroitelyam-8-mlrd-grn-474427.html> (Accessed 20/12/2019)

10) 50 pearl.(2019) URL <https://kadorgroup.com/Fifty-pearl> (Accessed 12/20/2019)

11) Meshcheryakov V. (2019)The historical center of Odessa may become a UNESCO World Heritage Site. URL <https://reporter.com/en/news/xqn/> (Accessed 20/12/2019)

12) Kvasnitskaya O. (2015)Theoretical and practical aspects of territorial development: economic and legal aspect 9/2017 business law and process. URL <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/9/14.pdf> (Accessed 20/12/2019)

13) Polamarchuk P. (2019) <https://www.facebook.com/profile.php?id=100014372684065> (Accessed 12/20/2019)

14) Borodina N.(2019) The totalitarian cultural space and the phenomenon of "Soviet balconies". *Дόξα / Doxa*. Collection of scientific works on philosophy and philology. No. 2 (32). Odessa: Aquatorium, 2019, pp. -148-157.

15) V. Balinski(2019). URL <https://www.facebook.com/events/486623885330746/> (Accessed 20/12/2019)

16) Facts(2019): UNESCO has included Odessa in the list of creative cities of the world <https://fakty.ua/322885-yunesko-vnesla-odessu-v-spisok-tvorcheskih-gorodov-mira> (Accessed 20.12.2019)

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: ЕКОЛОГІЧНИЙ, ЕКОНОМІЧНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЕКТУ ECONOTE)

Жмай Олександр

Анотація. У статті розглядається концепція циркулярної економіки та пов'язаний з цим процес сталого розвитку. Вивчаються ключові елементи (*reduce, reuse, recycle*), а також економічний, соціальний і екологічний ефекти сталого розвитку. Описується приклад циркулярної бізнес-моделі в проекті EcoNote (блокноти з односторонньої макулатури), створений спільно студентською командою Епактус Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та одеською друкарнею «ОФСЕТІК».

Ключові слова: управління відходами, циркулярна економіка, сталий розвиток, екологія, повторне використання, переробка, бізнес-моделі, відходи, ресурсозбереження, «зелена» економіка, безвідходне виробництво.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасна економіка, яка існує в більшості країн, побудована за принципом «швидкого обороту»: чим швидше ми замінюємо предмети нашого споживання, тим краще для виробників. Це призводить до приголомшуючої неефективності в тому, як ми управляємо наявними ресурсами. Наприклад, неекологічне і безвідповідальне промислове виробництво є однією з головних причин забруднення навколишнього середовища і значного порушення природного балансу. Згідно з оцінками експертів, з 1970 року знищено 50% обсягів флори і фауни світового океану [Roberts, 2015]. За цей же час ареал проживання тварин скоротився на 20%, чисельність хребетних — більш ніж на 30%, і до 75% в різних регіонах зменшилися біомаса комах [UNEP, 2012; European Comission, 2017]. Крім того, згідно зі списком критичних ресурсів, який було створено Європейською комісією, в 2017 році спостерігався значний дефіцит і виснаження 27 мінералів: сурма, фосфор, барій, магній, берилій, кремній, кобальт та ін. [Azvolinsky, 2017]. При цьому зростання обсягів викидів парникових газів веде до глобального потепління, а зростання утворення відходів, які не переробляються і не використовуються як вторинна сировина для подальшого виробництва, до забруднення ґрунтів і водойм.

Перед світовою спільнотою все частіше постають питання, пов'язані з погіршенням екологічної обстановки. Безконтрольне збільшення промислових і побутових відходів становить реальну загрозу здоров'ю сучасних і майбутніх поколінь. Вичерпання резервів зростання в рамках існуючого технологічного способу виробництва, а також дефіцитність багатьох ресурсів, що безповоротно втрачаються, вимагають перегляду ставлення до утворюється відходів на користь політики, орієнтованої на ресурсозбереження [Маркова, 2014].

У всьому світі викликає заклопотаність вивезення під виглядом дарування відходів і товарів, які вийшли з експлуатації, на територію країн, що розвиваються (таких, як Україна), які не мають технічної бази для їх переробки. Це може стати причиною негативного впливу на екологічну обстановку в усьому світі, а не тільки в

конкретній державі.

Саме тому важливим кроком сьогодні є розвиток і впровадження концепції сталого розвитку і, як наслідок, циркулярної економіки. Цей підхід охоплює економічні індустріальні підходи і регенеративні системи широкого спектру, в яких втрати, викиди, відходи і витік енергії, а також використання первинних ресурсів зводяться до мінімуму за допомогою уповільнення, зациклення і звуження матеріальних і енергетичних потоків. Це досягається за рахунок інноваційного промислового і продуктового дизайну, орієнтованого на довговічність і тривале використання; технічного обслуговування і сервісної підтримки; ремонту; повторного і спільного використання; відновлення, переробки та ін. [Валько, 2019].

Висока актуальність вивчення питань глобальної реалізації циркулярних підходів обумовлюється насамперед обмеженістю світових ресурсів і безмежністю їх споживання. Згідно з доповіддю ООН «Перспективи зростання населення в світі» [UN, 2015], до 2030 року населення нашої планети зросте до 8,3 млрд чол., До середнього класу приєднаються не менше 2,5 млрд нових споживачів. Тобто з урахуванням споживання первинних ресурсів вже до 2050 року їм буде потрібно, за оцінками експертів [Vaughn, 2014], чотири таких планети, як Земля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню економічного, екологічного і соціального ефектів функціонування циркулярної економіки та сталого розвитку присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як Д. В. Валько, Н. В. Пахомова, К. К. Ріхтер, М. А. Ветрова, В. В. Снакін, К. О. Горячева, В. І. Вернадський, С. Кузнець, Н. Д. Кондратьєв, Й. Шумпетер, В. Г. Герасимчук, Б. М. Данилишин, Р. Солоу, Т. Тернер та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. До сьогоднішнього дня в багатьох країнах переважала модель економіки, яка базується на принципі «take, make, waste». Вона була основою соціально-економічного розвитку з часів промислової революції. Однак наростаючий дефіцит сировинних і енергетичних ресурсів, волатильність цін на товарних ринках, забруднення навколишнього середовища, що посилюється, і т. п. підштовхнули бізнес, політиків, наукове співтовариство, простих громадян до думки про необхідність пошуку альтернативного способу ведення господарства [Пахомова и др., 2017].

Концепція економіки замкнутого циклу (circular economy, сусліс есопому, closed-loop есопому), або циркулярної економіки (у вітчизняній науці закріпився саме такий переклад з метою відмежування від термінології теорії економічних циклів і т. п.), в загальному сенсі визначає альтернативи традиційному економічному механізму, засновані на відновленні ресурсів і їх замкнутому використанні на всіх етапах ланцюжка створення цінності [Валько, 2018].

Одним з ключових елементів концепції циркулярної економіки є ініціатива 3R — напрямок в сфері поводження з відходами, заснований на трьох базових компонентах:

- Reduce — це набір процесів й методів, призначених для зменшення кількості відходів, що утворюються, який включає в себе перепроектування продуктів та процесів і/або зміна моделей споживання і виробництва [Wikipedia, 2019].

- Reuse — повторне використання предметів, будь то для його первісної мети (звичайне повторне використання) або для виконання іншої функції (творче повторне використання або перепрофілювання) [Waste management, 2019].
- Recycle — переробка, процес перетворення відходів в нові матеріали і об'єкти. Це альтернатива звичайному підходу до поводження з відходами, яка може знизити споживання свіжої сировини, тим самим зменшуючи споживання енергії, забруднення повітря (від спалювання) і забруднення води (від захоронення відходів) [Wikipedia, 2019].

Ця ієрархія, яка називається «трьома принципами» управління відходами, є керівництвом для створення стійкого розвитку, яке було запропоновано японським прем'єр-міністром Дзюнтіро Коїдзумі на дводенному саміті G8, що проходив у 2004 році на острові Сі-Айленд (штат Джорджія, США) [Степанова? 2001]. Не випадково саме Японія стала родоначальником розробки «Ініціативи 3R». Країна володіє невеликою територією і мізерними природними ресурсами, що зумовило напрямок розвитку, який орієнтовано на бережливе ставлення до ресурсів. Ключовими цілями реалізації японської «Ініціативи 3R» є створення суспільства, орієнтованого на ресурсозбереження, а також забезпечення охорони навколишнього середовища від несприятливих наслідків господарювання.

Теорія циркулярної економіки в основі своїй також передбачає концепцію сталого розвитку (англ. Sustainable development) — це гіпотетичний розвиток суспільства, при якому поліпшуються умови життя людини, а вплив на навколишнє середовище залишається в межах господарської ємності біосфери, так що не руйнується природна основа функціонування людства. Передбачається, що при стійкому розвитку задоволення потреб здійснюється без шкоди для майбутніх поколінь, а охорона навколишнього середовища стає невід'ємною компонентою процесу розвитку [Снакін, 2018].

У зв'язку з появою гострих глобальних екологічних проблем були створені організації, мета діяльності яких — пошук виходу з глобальної кризи. В даний час вирішення проблеми сталого розвитку активно займається Організація Об'єднаних Націй (ООН), її установи та фонди. Поточним керівним документом для досягнення стійкого розвитку є «Порядок денний в галузі сталого розвитку до 2030», прийнятий в 2015 році. Він містить 17 цілей і 169 завдань, спрямованих на ліквідацію бідності, збереження ресурсів планети і забезпечення благополуччя для всіх [UN, 2015]. Ці цілі носять комплексний і неподільний характер, а також забезпечують збалансованість всіх трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного.

Економічний ефект включає в себе наступні фактори:

- економія первинної природної сировини в натуральному і вартісному вираженні;
- зниження витрат на створення інфраструктури та експлуатацію об'єктів зі зберігання відходів;
- економія трудових, матеріальних і фінансових ресурсів на підготовку і освоєння запасів первинної природної сировини і будівництво нових потужностей;
- економія земельних ресурсів;

- мінімізація витрат на природоохоронні заходи, розміщення, зберігання та утилізацію відходів.

Соціальний ефект передбачас:

- скорочення шкідливого впливу на здоров'я людини;
- зниження витрат населення на медичні послуги;
- позитивний психологічний, моральний і естетичний ефект;
- збереження природної спадщини для майбутніх поколінь.

Екологічний ефект проявляється в:

- сприятливому впливі на навколишнє середовище;
- збереженні та економії первинних природних ресурсів [Маркова, 2014].

Важливо враховувати, що циркулярна економіка не обмежується тільки вирішенням завдання переробки відходів в кінці життєвого циклу продукції; вона дає поштовх для технологічних, організаційних та соціальних інновацій по всьому ланцюгу створення вартості, починаючи з екологічного дизайну продукції і запобігання утворенню відходів [Ellen Macarthur Foundation, 2015]. Таким чином, для підвищення суспільного добробуту в циркулярній економіці застосовуються принципово нові бізнес-моделі, які характеризуються не тільки високими кінцевими результатами, але й низькими матеріальними, енергетичними та екологічними витратами [Ghisellini et al., 2014].

У цих умовах все більше компаній визнають не тільки корисним, а й за необхідне розробку і впровадження бізнес-моделей, пов'язаних з повторним використанням продукції і матеріалів [Lacy et al., 2015], які раніше в кінці свого життєвого циклу перетворювалися в відходи, а тепер можуть використовуватися як джерела додаткових ресурсів. Застосування циркулярних бізнес-моделей в різних галузях призводить до суттєвих екологічних, економічних і соціальних вигід.

У нашій країні прикладом такої моделі може служити створення проекту EcoNote [Facebook, 2019].

Проблеми вирубки лісів і утилізації відходів — одні з найважливіших на сьогоднішній день. Якщо сьогодні кожна людина не задумується над тим, що і як вона споживає, у людства в цілому і України зокрема є великий шанс або залишитися без «легких нашої планети», або бути заваленими купою сміття (яке до того ж можна використовувати більш раціонально).

Проект «EcoNote» був створений спільно студентською командою Enactus Одеського національного університету імені І. І. Мечникова [Facebook, 2019] і одеською друкарнею «ОФСЕТіК» [Типографія «ОФСЕТіК», 2019] в 2014-му році. Це блокноти, виготовлені на замовлення з індивідуальним дизайном обкладинки, в яких внутрішні листи — це одностороння макулатура (наприклад, чернетки курсових робіт, друкарський брак і т. д.). Бракований папір «непридатний» тільки з одного боку, а другий повністю готовий до використання. Саме в цьому і полягає особливість EcoNote.

Вторинна переробка паперу — процес менш енерговитратний і більш

ефективний, ніж його переробка. До того ж, такий блокнот можна віддати на переробку після того, як він закінчиться, тим самим продовжуючи термін експлуатації паперу.

Мета цього проекту — продовжити життєвий цикл макулатури і зменшити кількість викидається паперу. Крім того, це популяризація дбайливого ставлення до природи, адже тепер у людей є вибір: замовити звичайний блокнот або блокнот з листами з одностороннього браку. До того ж, люди можуть самі приносити непотрібні роздруковки, замість того щоб викидати їх.

Цільовою аудиторією (ЦА) в першу чергу є некомерційні і молодіжні організації (і організовані ними заходи), оскільки саме вони сьогодні найчастіше замислюються про глобальні проблеми і намагаються їх вирішити. Також блокноти EcoNote дешевше звичайних, що важливо для такої ЦА.

Так як громадські активісти та молодіжні лідери тісно співпрацюють один з одним як в Одесі, так і по всій Україні, завдяки ефекту «сарафанного радіо» кількість вироблених блокнотів збільшується.

На сьогоднішній день замовлення на блокноти EcoNote надходять з Одеси, Миколаєва, Києва, Херсона, Чернівців, Хмельницького та інших українських міст.

Виробничий процес досить простий: односторонній брак сортується, підрізається і підбирається під конкретну партію блокнотів. Після узгодження макету з замовником друкуються обкладинка і підложка, які потім збирають в блокнот EcoNote.

Згідно з опитуванням, більшість людей використовує тільки одну сторону блокнота. Тому був обраний саме перекидний тип блокнотів.

За 5 років існування проекту були отримані наступні результати:

- було реалізовано майже 5000 різних блокнотів;
- використано близько 650 кг односторонньої макулатури — це майже 11 врятованих дерев;
- зекономлено 7793522 Дж енергії — цього вистачить, щоб 8 місяців заряджати свій мобільний телефон кожен день;
- зекономлено 17442 літра води — це, наприклад, денна норма всього населення республіки Науру (11086 осіб);
- запобігли викиду 235 кг твердих частинок;
- запобігли викиду 451 кг парникових газів — стільки ж виділяється при спалюванні 750 літрів бензину (при витраті 1 л / 10 км виходить 7500 км — можна 8 раз з'їздити на машині з Одеси до Києва і повернутися назад) [Look at me, 2009].

Для постійного виробництва блокнотів на сьогоднішній день необхідно отримання макулатури, що підходить для даного проекту. Оскільки обсяги замовлень не покриваються наявним у друкарні браком, існує необхідність у зовнішніх джерелах односторонньої макулатури. Зараз пошук здійснюється несистематично, постійних «донорів» практично немає, тому основним завданням є пошук і досягнення домовленостей з компаніями або приватними особами, готовими віддавати непотрібну їм макулатуру.

Також ще одним способом може бути пропозиція робити блокноти з паперу замовника, таким чином проблема пошуку браку буде мінімізована. Такі замовлення

вже були, однак їх кількість в процентному відношенні до загальної кількості замовлень була незначною.

Блокноти виробляються з урахуванням запитів замовника, що підвищує задоволеність клієнтів і, відповідно, ймовірність повторних замовлень.

Крім того, здійснюється просування на сторінках в соціальних мережах, що також дає можливість збільшення охоплення та пізнаність продукту і залучає нових соціально відповідальних громадян.

Проаналізувавши проект, можна виділити його сильні сторони:

- вартість продукту;
- екологічність;
- ефективне використання власної макулатури друкарні;
- унікальність.

При цьому до слабких сторін можна віднести наступні:

- періодичні труднощі з пошуком односторонньої макулатури для створення блокнотів;
- довгий процес виробництва (отриману макулатуру потрібно розбирати і сортувати);
- ці блокноти виготовляються тільки з пружиною по вузькій стороні аркуша;
- не всім підходить такий тип продукції (наприклад, більш статусні блокноти зазвичай замовляють з чистого паперу).

Проект «EcoNote» дає друге життя і продовжує термін використання частини макулатури (після того, як блокнот був списаний, його також можна здати в макулатуру), дає можливість людям більш усвідомлено підходити до вибору споживаного продукту (замовити EcoNote за нижчою ціною або стандартний блокнот, який вийде дорожче), а також завдяки цьому люди замислюються про те, що макулатуру можна не тільки викидати або здавати в пункти збору, а й використовувати більш раціонально.

Висновки. Одним з провідних напрямків модернізації функціонуючої протягом усієї індустріальної епохи моделі техніко-технологічного і соціально-економічного розвитку має стати формування циркулярної економіки. Йдеться про модель економіки, для якої характерні відновний і замкнутий характер; мінімізація споживання первинної сировини, а тим самим і обсягів ресурсів, що переробляються, та кінцевих відходів, які направляються на поховання; оптимізація процесів споживання шляхом розробки і поширення продукції, комплектуючих і матеріалів, що відповідають найвищому рівню їх повторного використання, і т. д.

Перехід до циркулярної економіки вимагає комплексних змін лінійного механізму в масштабах всієї економіки: інституційних, культурних, технологічних. Такі зміни, починаючи з продуманого дизайну товарів на рівні виробничих підприємств і закінчуючи пріоритетами державної політики, повинні забезпечувати безперервну циркуляцію в економіці технічних і біологічних матеріалів, зберігаючи вже створену цінність і перериваючи зв'язок економічного зростання з використанням первинних природних ресурсів [Dedicoat, 2016].

В таких умовах важлива не тільки державна політика, але й ініціативи, які йдуть від бізнесу, адже без цього розвиток буде гальмуватися. І в Україні, де немає поки що цілеспрямованої політики впровадження циркулярної економіки на державному рівні, саме такі проекти, як EcoNote, є рушійною силою на шляху до становлення нової економічної системи.

Список літератури:

1. Roberts, C. Our seas are being decreased, fish are dying – but humanity is threatened too / C. Roberts // The Guardian. – 2015. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2015/sep/20/fish-are-dying-but-human-life-is-threatened-too> (дата звернення 17.12.2019).
2. Global Environmental Outlook 5 | UNEP – UN Environment Programme. URL: <https://www.unenvironment.org/resources/global-environment-outlook-5> (дата звернення 17.12.2019).
3. Critical Raw Materials. European commission. URL: http://ec.europa.eu/growth/sectors/raw-materials/specific-interest/critical_en (дата звернення 17.12.2019).
4. Azvolinsky, A. German Sees Drastic Decrease in Insects / A. Azvolinsky // The Scientist. – 2017. URL: <https://www.the-scientist.com/daily-news/germany-sees-drastic-decrease-in-insects-30731> (дата звернення 17.12.2019).
5. Маркова Т. Э. Основные составляющие концепции обращения с отходами, ориентированной на ресурсосбережение. Научно-информационный журнал «Вопросы экономики и права». Выпуск №7. 2014. С. 83-87.
6. Валько Д. В. Циркулярная экономика: понятийный аппарат и диффузия концепции в отечественных исследованиях. Научный журнал НИУ ИТМО. Серия Экономика и экологический менеджмент. Выпуск № 2. 2019. С. 42-49.
7. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP.241. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/publications/world-population-prospects-2015-revision.html> (дата звернення 17.12.2019).
8. Brinkman J. Waste to Wealth / Accenture. URL: http://ec.europa.eu/environment/integration/green_semester/pdf/07_09_2015/5.%20Accenture%20-%20Waste%20to%20wealth%20-%20creating%20advantage-final.pdf (дата звернення 17.12.2019).
9. Пахомова Н. В., Рихтер К. К., Ветрова М. А. Переход к циркулярной экономике и замкнутым цепям поставок как фактор устойчивого развития. Вестник СПбГУ. Экономика. Т. 33. Вып. 2. 2017. С. 244-268.
10. Валько Д. В. Циркулярная экономика: теоретическая модель и эффекты реализации. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2018. Т. 14. № 8. С. 1415-1429.
11. Waste minimization – Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Waste_minimisation (дата звернення 17.12.2019).
12. Reuse. Waste management: веб-сайт. URL: <https://www.wm.com/location/california/sandiego/city/environment/reuse.jsp> (дата звернення 17.12.2019).
13. Recycling – Wikipedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Recycling> (дата звернення 17.12.2019).
14. Степанова С. А. Создание общества, ориентированного на ресурсосбережение. Инициатива 3R // Рециклинг отходов. 2001. № 6. С. 3-4.
15. Снакин В. В. Устойчивое развитие. Жизнь Земли. Том 40, №1. 2018. С. 101-110.

16. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares70d1_ru.pdf (дата звернення 17.12.2019).
17. Delivering the circular economy: The tool for policymakers. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_PolicymakerToolkit.pdf (дата звернення 17.12.2019).
18. Ghisellini P., Zucaro A., Viglia S., Ulgiati S. Monitoring and evaluating the sustainability of Italian agricultural system. An emergy decomposition analysis. *Ecological Modelling*, 2014, vol. 271, pp. 132–148.
19. Lacy P., Rutqvist J. The Product as a Service Business Model: Performance over Ownership / Lacy P., Rutqvist J. *Waste to Wealth. The Circular Economy Advantage*. UK Palgrave Macmillan, 2015. P. 99–114.
20. Econote. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/EconoteOdessa/> (дата звернення 17.12.2019).
21. Enactus ONU. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/enactusonu/> (дата звернення 17.12.2019).
22. Типографія «ОФСЕТіК». URL: <http://offsetic.com.ua> (дата звернення 17.12.2019).
23. Бумага нового поколения: ни одного дерева не пострадало. Look at me: веб-сайт. URL: <http://www.lookatme.ru/flow/all-posts/ekotehnologii/68589-bumaga-novogo-pokoleniya-ni-odnogo-dereva-ne-postradalo> (дата звернення 17.12.2019).
24. Dedicat C. The Importance of a Circular Economy. The Network: веб-сайт. URL: <http://newsroom.cisco.com/feature-content?articleId=1738213> (дата звернення 17.12.2019).

References:

1. Roberts, C. Our seas are being decreased, fish are dying – but humanity is threatened too / C. Roberts // *The Guardian*. – 2015. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/environment/2015/sep/20/fish-are-dying-but-human-life-is-threatened-too> [in English].
2. Global Environmental Outlook 5 | UNEP – UN Environment Programme. Retrieved from: <https://www.unenvironment.org/resources/global-environment-outlook-5> [in English].
3. Critical Raw Materials. European commission. Retrieved from: http://ec.europa.eu/growth/sectors/raw-materials/specific-interest/critical_en [in English].
4. Azvolinsky, A. German Sees Drastic Decrease in Insects / A. Azvolinsky // *The Scientist*. – 2017. Retrieved from: <https://www.the-scientist.com/daily-news/germany-sees-dramatic-decrease-in-insects-30731> [in English].
5. Markova T. E. (2014). Osnovnye sostavlyayushie koncepcii obrasheniya s othodami, orientirovannoj na resursoberezhnie [The main components of the concept of waste management, focused on resource conservation]. *Nauchno-informacionnyj zhurnal «Voprosy ekonomiki i prava» - The scientific and informational journal "Issues of Economics and Law"*, 7, 83-87 [in Russian].
6. Valko D. V. (2019). Cirkulyarnaya ekonomika: ponyatijnyj apparat i diffuziya koncepcii v otechestvennyh issledovaniyah [Circular Economy: the conceptual apparatus and the diffusion of the concept in national studies]. *Nauchnyj zhurnal NIU ITMO. Seriya Ekonomika i ekologicheskij menedzhment - Scientific journal NRU ITMO. Series Economics and Environmental Management*, 2, 42-49 [in Russian].
7. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper No. ESA/P/WP.241*. Retrieved from:

- <https://www.un.org/en/development/desa/publications/world-population-prospects-2015-revision.html> [in English].
8. Brinkman J. *Waste to Wealth / Accenture*. Retrieved from: http://ec.europa.eu/environment/integration/green_semester/pdf/07_09_2015/5.%20Accenture%20-%20Waste%20to%20wealth%20-%20creating%20advantage-final.pdf [in English].
9. Pahomova N. V., Rihter K. K., Vetrova M. A. (2017). Perehod k cirkulyarnoj ekonomike i zamknutym cepyam postavok kak faktor ustojchivogo razvitiya [Transition to a circular economy and closed supply chains as a factor in sustainable development]. *Vestnik SPbGU. Ekonomika - Bulletin of St. Petersburg State University. Economy*, 33, 244-268 [in Russian].
10. Valko D. V. (2018). Cirkulyarnaya ekonomika: teoreticheskaya model i efekty realizacii [Circular economy: theoretical model and effects of implementation]. *Nacionalnye interesy: priority i bezopasnost - National interests: priorities and security*, 14, 1415-1429 [in Russian].
11. Waste minimization – Wikipedia. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Waste_minimisation [in English].
12. Reuse. Waste management: веб-сайт. Retrieved from: <https://www.wm.com/location/california/san-diego/city/environment/reuse.jsp> [in English].
13. Recycling – Wikipedia. Retrieved from: <https://en.wikipedia.org/wiki/Recycling> [in English].
14. Stepanova S. A. (2001). Sozдание obshestva, orientirovannogo na resursoberezhnie. Iniciativa 3R [Creation of a society focused on resource conservation. 3R Initiative]. *Recikling othodov - Waste Recycling*, 6, 3-4 [in Russian].
15. Snakin V. V. (2018). Ustojchivoe razvitie [Sustainable development]. *Zhizn Zemli - Life of the earth*, 40, 101-110 [in Russian].
16. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года [Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development]. Retrieved from: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares70d1_ru.pdf [in Russian].
17. Delivering the circular economy: The tool for policymakers. Retrieved from: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_PolicymakerToolkit.pdf [in English].
18. Ghisellini P., Zucaro A., Viglia S., Ulgiati S. (2014). Monitoring and evaluating the sustainability of Italian agricultural system. An emergy decomposition analysis. *Ecological Modelling*, 271, 132–148 [in English].
19. Lacy P., Rutqvist J. (2015). *The Product as a Service Business Model: Performance over Ownership. Waste to Wealth. The Circular Economy Advantage*. UK Palgrave Macmillan, 99–114 [in English].
20. Econote. Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/EconoteOdessa/> [in Russian].
21. Enactus ONU. Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/enactusonu/> [in Russian].
22. Типографія «ОФСЕТіК» [Printing house "OFFSETiK"]. Retrieved from: <http://offsetic.com.ua> [in Russian].
23. Бумага нового поколения: ни одного дерева не пострадало [New generation paper: not a single tree was harmed]. Retrieved from: <http://www.lookatme.ru/flow/all-posts/ekotehnologii/68589-bumaga-novogo-pokoleniya-ni-odnogo-dereva-ne-postradalo> [in Russian].

24. Dedicoat C. The Importance of a Circular Economy. U Retrieved from RL: <http://newsroom.cisco.com/feature-content?articleId=1738213> [in English].

Zhmai Aleksandr

IMPLEMENTATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT'S CONCEPT IN UKRAINE: ENVIRONMENTAL, ECONOMIC AND SOCIAL ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF THE ECONOTE PROJECT)

The modern economy existing in most countries is built on the principle of "rapid turnover": the faster we replace our consumption items, the better for manufacturers. As a result, the international community is increasingly challenging environmental issues. That is why an important step today is to develop and implement the concept of sustainable development and, as a consequence, the circular economy. Fundamentally, new business models that are characterized not only by high final results but also by low material, energy and environmental costs are used to increase public well-being in the circular economy. Using of circular business models in various industries leads to significant environmental, economic and social benefits.

The article is devoted to considering the concept of a circular economy and the related process of sustainable development. The key elements (reduce, reuse, recycle), as well as the economic, social and environmental effects of sustainable development were analyzed. An example of a circular business model in the EcoNote project (notepads from one-sided waste paper), created jointly by the Enactus student team of Odessa I. I. Mechnikov National University and the Odessa printing company Offsetik, was described. These notebooks are made with the individual design and their inner sheets are one-sided waste paper.

Keywords: waste management, circular economy, sustainable development, ecology, reduce, reuse, recycling, business models, waste, resource saving, green economy, non-waste production.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

УДК 39: 316

УРБАНІСТИКА МАЙБУТНЬОГО НА ПРИКЛАДІ ІЗРАЇЛЮ. РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Регіна Луценко

У статті розглядаються урбаністичні надбання Ізраїлю, досліджуються механізми формування та впровадження урбаністичних проектів.

Ключові слова: Ізраїль, урбаністика, Мерхав, MIU

Постановка проблеми

Розвиток урбаністики щільно пов'язаний зі світовою історією і розвитком людської думки. Міста, побудовані сотні і тисячі років тому назад, розвивалися не будь-як, а відповідно до уявлень людей, що жили в той час. Вони будувались з натхненням і нехай і з примітивним, але планом. Може здатися, що порівнювати ідеї та архітектурні рішення древніх міст, і сучасних мегаполісів безглуздо, проте на кожному етапі розвитку людства можна знайти безліч подібних ідей і прекрасні зразки їх реалізації. Якщо розглянути історичні тенденції на прикладі держави Ізраїль, то можна побачити, як за невеликий проміжок часу долається величезна часова відстань і за кілька десятків років шикуються сучасні міста на стародавніх руїнах. А крім того, чудово поєднуються нові віяння в містобудуванні та архітектурі з архаїкою і слідами древнього світу. Саме тут, на Землі Обітованої, легко побачити взаємопроникнення культур, народів, ідей та інновацій. Тільки тут стикаються, але при цьому чудово уживаються різні архітектурні школи, і така своєрідна еkleктика прекрасно вписується в сучасне життя держави і відображає усі без винятку аспекти буття людини 21 століття.

Аналіз останніх досліджень. Найбільш відомі урбаністичні дослідження Ізраїлю належать дослідницькому центру «MIU - Movement for Israeli Urbanism (Merhav)». Merhav був заснований у 2004, щоби зробити зміни у урбаністичному розвитку Ізраїлю. У межах проекту проводяться щорічні конференції, працює лабораторія та школи добросусідства (The Lab for Urban Empowerment – Strengthening Aging Neighborhoods), ревіталізація депресивних районів. У конференціях беруть участь більш ніж 400 осіб. Серед найбільш відомих треба відмітити Uzi Shamir, Irit Solzi, Prof Zeev Drokman, Prof David Guggenheim.

Мета дослідження – проаналізувати позитивні та негативні надбання урбаністичних досліджень Ізраїлю.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено на офіційному сайті MIU (Merhav), дослідники з урбаністики зосереджуються в першу чергу на позитивному досвіді: «MIU вірить у створення успішного міського середовища»[MIU, 2019].

Для досягнення успіху в Рух за ізраїльський урбанізм (Merhav) – було залучено понад 500 членів, включаючи: містобудівників, архітекторів, ландшафтних архітекторів, членів академії, громадських працівників, економістів, підприємців, ділових людей, планувальників транспорту, екологічні активісти, соціологи, адвокати, оцінювачі, працівники громадського сектору та громадяни, які хочуть перетворити міста в Ізраїлі. Саме це можна вважати однією з найважливіших

складових успіхів урбаністики Ізраїлю – величезна командна робота, з запрошенням фахівців самого високого рівню.

На початку завдання для дослідників було досить важким: Ізраїль має обмежені земельні та природні ресурси. Це Тим не менш, в Ізраїлі проводиться політика планування, яка надає перевагу новому розвитку та приміському розповсюдженню перед зміцненням своїх міст. Ця політика створює занедбаність міських центрів, витрачає ресурси та збільшує економічну та соціальну поляризацію всередині суспільства.

Запорукою створення успішного міського середовища дослідники Мерхав бачать наступні елементи:

- Доступні для пішоходів і містять різноманітне використання.
- Базуються на системі громадського транспорту та заохочують рух пішоходів та велосипедів.
- Ефективне та постійне використання землі та споруд.
- Повага до місцевої громади, культур, клімату та ландшафту[MIU, 2019]..

Мета MIU - продемонструвати, що можна провести необхідні зміни у професійній освіті та знаннях, розробці політики, плануванні, процесах побудови та управління містом.

Одним з прикладів найбільш успішної роботи урбаністів є міський простір Тель-Авіва, який був включений ЮНЕСКО в список світової культурної спадщини. Багато хто думає, що саме Тель-Авів - столиця Ізраїлю, але це не зовсім так. Точніше зовсім не так, хоча як раз в Тель-Авіві відбуваються найцікавіші і яскраві культурні події країни. Тут знаходяться експериментальні театри та виставкові зали. На особливу увагу заслуговує центральна історична частина міста, яку іноді звать Баухаус. Тут збереглися цілі квартали, створені в цьому стилі. Таку назву місто отримало завдяки тому, що в 30-і роки Баухаус активно розвивався на території Палестини. А потрапив він сюди з Німеччини, звідки емігрували архітектори-євреї. В «культурній столиці» Ізраїлю зараз можна побачити близько 4000 будівель, побудованих в цьому стилі. І це найбільша кількість архітектурних будівель в стилі Баухаус, що знаходяться на одній невеликій території.

Прогулянка по Тель-Авіву - це прогулянка не по одному місту, а по кількох різноманітних і зовсім несхожих одне на одне містах. Абсолютно по-різному виглядають старе місто, порт, район Яффо і сучасна набережна, забудована незвичайними космічними багатоповерхівками, та абсолютно європейський Неве-Цедек і старовинний блошиний ринок. Але, в той же час, всі ці різноманітні райони відмінно «ладять» між собою, завдяки прекрасно розвиненій транспортній інфраструктурі.

До речі, рішення транспортної проблеми в Ізраїлі заслуговує на особливу увагу. Тут важко собі уявити забитий автобус, або довге очікування потрібного транспортного засобу. Є чіткий розклад, на кожній зупинці є інформаційне табло, на якому дані оновлюються кожні кілька хвилин. Ще один важливий плюс ізраїльських автобусів це наявність вай-фаю і можливість зарядити телефон в дорозі. Точно такий же сервіс очікує і пасажирів ізраїльської залізниці. Потяги в Ізраїлі є звичайні, а є і двоповерхові, як автобуси в Лондоні. Вони особливо подобаються дітям. Тель-

Авів, як і будь-яке сучасне прогресивне місто, прагне створити максимально комфортні умови для всіх його мешканців, тому багато людей пересідає з особистих автомобілів на велосипеди, використовують самокати, гіроскутери і інші пристрої. У зв'язку з цим в місті завжди, в будь-якому районі, можна знайти оренду або спеціалізовану стоянку для велотранспорту. Ще одна цікава особливість ізраїльських міст це наявність фонтанчиків питної води. З огляду на особливості клімату це просто необхідний елемент міського життя, без якого неможливо собі уявити прогулянку спекотним літом. Фонтанчики є скрізь, їх можна зустріти на бульварах, у парках і на набережних.

Набережні. Це особлива гордість Ізраїлю. Тут все продумано до дрібниць і кожен, хто прийшов відпочити і помилуватися морем, може зробити це з повним комфортом. Тут завжди є найсмачніша кава, а лавочки з навісами, туалети і душеві, дитячі та спортивні майданчики розкидані по всьому узбережжю.

Особлива гордість ізраїльтян це величезна кількість зелені, яку титанічними зусиллями вдалося виростити на цій пустельній землі. Складно собі уявити, що ще зовсім недавно тут була пустеля. А сьогодні на вулицях Ізраїлю завжди можна знайти тінь, помилуватися красивими квітами. І це не просте бажання виростити хоч щось безплідній землі. Це результат продуманої діяльності людини.

Ще одна цікава особливість країни це так зване зонування, якого немає на картах, але про нього відомо кожному місцевому жителю. Наприклад, всі знають, що північ країни - це територія заводів. Тут процвітає промисловість і завжди можна знайти роботу. Саме в цьому регіоні найвищі показники забруднення повітря. Хайфській порт також не покращує екологічну ситуацію, але, з огляду на розміри країни, це зрозуміле явище, з яким необхідно рахуватися.

У центрі країни б'є ключем культурне життя. Тут безліч музеїв, театрів, тут завжди щось відбувається і найцікавіші люди і ідеї прагнуть потрапити саме сюди. Можна сказати, що Тель-Авів і прилеглі міста, Натанья і Герцлія, це обличчя Ізраїлю. В цих містах найдорожче житло и найкращі вид з вікна. Таке зонування становить великий інтерес для соціологів. Так набагато простіше зрозуміти, в яких районах країни проживають нові репатріанти, де велика концентрація людей з технічними спеціальностями, або процвітає готельний бізнес.

Крім того, дуже багато залежить в Ізраїлі від близькості до зон військових конфліктів. Південний регіон з невидною періодичністю потрапляє під ракетні та мінометні обстріли. Люди, що живуть тут, навчилися з цим справлятися. Вони звикли до майже завжди відкритих бомбосховищ, до речі тут їх кількість найбільша по країні. Наявність постійних військових конфліктів призвело до того, що не тільки бомбосховища стали невід'ємною частиною міського пейзажу, а й багатоквартирні будинки, облаштовані кімнатами безпеки. Вони можуть бути, як загальнобудинковими, так і індивідуальними, вбудованими в квартири. В школах по всій країні регулярно проводять заняття присвячені тому, як вести себе під час обстрілів. Дітям показують, куди бігти, розповідають, як врятуватися.

Ще одна важлива особливість Ізраїлю це досить суворе дотримання релігійних норм і особливо Шаббату. З вечора п'ятниці і до вечора суботи життя всіх міст країни завмирає. Перестає працювати транспорт, закриваються магазини, дитячі розважальні центри. Вільними відчують тільки власники особистого

автотранспорту. Це ж відбувається й під час релігійних свят. Дотримання давніх традицій грає дуже важливу роль в збереженні своєї національної ідентичності, але, все-таки, життя не стоїть на місці і все більше людей хочуть отримати можливість вибирати, дотримуватися їм або ні релігійних традицій. Саме тому в великих містах стали з'являтися маршрути, що перевозять пасажирів по суботах. Поки що це тільки Тель-Авів і Хайфа, але й інші міста прагнуть переймати такий досвід. Зараз зрозуміло, що потреба в громадському транспорті в вихідні дні дуже висока, і Ізраїлю потрібно на це зважати. Така тенденція обумовлена не тільки впливом загальносвітових цінностей на маленьку близькосхідну країну, а й особливостями її становлення.

Не варто забувати, що збільшення населення Ізраїлю відбувається за рахунок еміграції та репатріації. Люди, що прибувають сюди, не тільки хочуть повернутися до свого коріння. Вони привносять в Ізраїль свій уклад життя і світогляд. Все менше і менше бажаючих строго дотримуватися релігійних норм, все більше тих, хто хоче працювати, підвищувати якість життя, багато подорожувати, користуватися можливостями нового космополітичного світу. Багато хто живе на дві-три країни, мають кілька громадянств і це стає нормою для суспільства. Ще одна важлива особливість життя Ізраїлю це загальна мобілізація. Служать всі, і юнаки і дівчата. Тому побачити на вулиці або в автобусі людину з автоматом це звична норма для місцевого населення. Також нормою вважається жінка в формі зі зброєю, яка гуляє з дитиною в колясці по парку. Служба в армії призводить до ще одного незвичайного для загальносвітових тенденцій явищу. Тут навчання ВНЗ закінчують приблизно у 27 років. Служба в армії займає 2 -3 роки, потім рік або два на адаптації до нормального життя і вже потім навчання. Це призвело до того, що навчання в місцевих університетах стало вважатися елітним і доступно далеко не всім. Значні вимоги до абітурієнтів плюс дуже висока вартість навчання призвела до того, що багато молодих ізраїльтян вважають за краще вчитися в інших країнах, і зокрема, дуже популярні ВНЗ країн колишнього Радянського Союзу. А якщо згадати, що великий відсоток громадян Ізраїлю складають вихідці з російськомовних країн і їх діти, то навчання в Росії або Україні не є проблемою. Мову вони знають, вартість навчання в рази нижче, ніж в Ізраїлі. Ізраїль сьогодні це країна можливостей, країна великих перспектив, з дуже особливим укладом життя, країна яскрава, в якій живуть вільні люди, готові до будь-яких поворотів. Звідси відкриваються серйозні перспективи для пошуку цікавої роботи, тут можна доторкнутися до найдавнішої історії і зіткнутися з технологіями, яких світ ще не бачив.

Окрім суттєвих досягнень, ізраїльські урбаністи усвідомлюють величезну кількість роботи, тому перспективи подальших досліджень зазначені у проекті «УРБАН Ізраїль - 2050» [MIU, 2019].

У цьому проекті Ізраїльський уряд готується розробити новий національний генеральний план. Цей проект повинен врахувати негативний досвід соціальних протестів влітку 2011 року, які були викликані незадоволенням через брак доступного житла та нерівних економічних можливостей. Криза та протести дозволяють виявити недоліки у довгостроковому плануванні: затверджений у 2005 році, Національний генплан 35 обіцяв "забезпечувати потреби будівництва та розвитку держави, зберігаючи його відкриті простори та запаси землі для майбутніх

поколінь, але він не зміг досягти більшості своїх цілей. Сьогодні, майже через 10 років, в Ізраїлі досі існують занедбані мікрорайони (є приблизно 600 занедбаних старих мікрорайонів у центрах усіх міських поселень). Існує також постійний брак доступного житла у доступних для можливостей районах та плануванні значною мірою спрямований на використання приватних транспортних засобів, що перешкоджає всім населеним пунктам мешканці отримують рівний доступ до економічних, соціальних та культурних можливостей. Іміграція в Ізраїль повсякчас зростає – влада не завжди здатна забезпечити всіх, а на 2030 прогнозується вже 11 мільйонів людей, яких треба забезпечити засобами для процвітання та високою якістю життя. Понад 90% жителів Ізраїлю живуть у міських поселеннях, тому у планування урбаністичної політики Ізраїль тримає курс на зростання кооперації між стейкхолдерами з урбаністики.

Майбутній проект складається з наступних етапів:

1) "ТОК - теорія змін", визначення бачення, консолідація стратегій, мети та результатів.

2) "Шаррет - спільне планування": процес залучення до інклюзивного творчого та інтенсивне планування, в якому працюють як зацікавлені сторони, так і багатопрофільна команда професіоналів, яка збирає всіх осіб, які приймають рішення, в одному місці, щоб усі залучені люди сидять разом і працюють кілька днів, щоб підготувати реалізацію план. Процес є професійним та мультидисциплінарним, формує консенсус, економить час, мінімізує опір і заохочує творчі рішення. Співробітниками проекту є представники уряду (з питань житлово-будівельного господарства, охорони навколишнього середовища, Міністерства внутрішніх справ, транспорту, казначейства); представники муніципалітету Ашдод (пізніше приєдналися представники інших населених пунктів), підприємці, факультети планування з усіх університетів; цивільні організації, такі як Товариство охорони природи в Ізраїлі (SPNI), Центр стійкості Гешеля, Адам Тева В'Дін, Коаліція доступного житла, Форум транспортних організацій.

Важливим у плануванні урбаністики Ізраїлю є той факт, що фахівці повинні враховувати можливі теракти та постійно ремонтувати та відновлювати ті частини міст, що постраждали. В Ізраїлі розроблена система швидкісного реагування, тут сліди терактів стираються повністю, і забудова, яка постраждала від вибуху, реконструюється так, щоб максимально бути схожим на початкову. Зростає число окремих фахівців і архітектурних організацій, які суміщають, які є представниками одразу декілька професій – наприклад, архітектури та конфліктології: вони вникають в різноманітні причини конфліктів в містах, в які їх запрошують працювати, і в те, чим ці конфлікти були спричинені.

У **висновках** слід зазначити, що проведене дослідження дозволяє нам прийняти тезу, що урбаністика Ізраїлю насправді є прикладом урбаністики майбутнього, коли фахівці демонструють здатність швидко консолідуватись та робити розвиток міста безпечним та комфортним.

Список літератури

1. MIU – Movement for Israeli Urbanism (Merhav). Url. <http://miu.org.il/english/eng-about/> (Дата звернення 20.12.2019)

Regina Lushchenko

URBAN STUDIES OF THE FUTURE IN THE EXAMPLE OF ISRAEL. DEVELOPMENT AND PROSPECTS

The article examines the urban assets of Israel, examines the mechanisms of formation and implementation of urban projects. Important in the planning of Israeli urbanism is the fact that professionals must take into account possible terrorist attacks and constantly repair and repair those parts of the affected cities. In Israel, a high-speed response system has been developed, the traces of the terrorist attacks have been completely eradicated, and the building that was hit by the explosion is being reconstructed to resemble the original as much as possible. There is a growing number of individual professionals and architectural organizations that combine, who are representatives of several professions - for example, architecture and conflictology: they delve into the various causes of conflict in the cities in which they are invited to work, and in what these conflicts have caused. The study conducted that Israeli urbanism is indeed an example of the urbanity of the future, when professionals demonstrate the ability to quickly consolidate and make city development safe and comfortable.

Keywords: Israel, urbanism, Merhav, MIU

References

MIU – Movement for Israeli Urbanism (Merhav))2019 <http://miu.org.il/english/eng-about/> (Accessed 20.12-2019)

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

УДК 009:168.522

ІДЕОЛОГІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ: РИЗИКИ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Наталія Рибка

Анотація. «Ідеологічна мобілізація» є соціальною технологією та, певним чином, формує, спрямовує, орієнтує суспільну свідомість. Явище потребує визначення, систематизації, а, як впливова суспільна практика та технологія, підлягає ретельному вивченню та встановленню контролю над нею. Серед численних методів та різновидів ідеологічної мобілізації ми виокремили такі, що пов'язані із психологією впливу на людей довкілля (у нашому випадку це архітектура та ландшафт міст). На конкретному прикладі (місто Одеса, площа-сквер «Куликове поле») ми визначили елементи історичної пам'яті, які зафіксовані в архітектурному ансамблі площі-скверу, та проаналізували які ідеологічні впливи вони мають. Наше дослідження сприятиме визначенню подібних ризиків внаслідок «ідеологічної мобілізації» архітектурним середовищем сучасних міст, спрямовувати їх впливи, нівелювати негативні.

Ключові слова: ідеологія, мобілізація, ідеологічна мобілізація, технології ідеологічної мобілізації, міське середовище.

Вступ

У світлі ідеологічних та політичних процесів, що проходять в Україні, досить помітним виявляється явище «ідеологічної мобілізації». Проблема у тому, що на науковому рівні поняття «ідеологічна мобілізація» не широко представлене, прояви «ідеологічної мобілізації» не розпізнаються, як такі, у мас-медіа й у суспільній свідомості.

Адже поняття «ідеологічна мобілізація», як й «мобілізація», сьогодні сприймається часто безпосередньо, як те, що має пряме відношення до війни, а тому болісно. Словосполучення «ідеологічна мобілізація» постає певним табу, що гальмує розвиток знань про неї.

Визначення «ідеологічної мобілізації». Огляд літератури

У цих психічних станах та суспільному напруженні губиться багато інших смислів, якими людська практика наповнила поняття «ідеологічна мобілізація», та близького за змістом, «мобілізація».

Нагадаємо, що трансформацію та розширення розуміння поняття «мобілізація», як таке, що означає не тільки призов на дійсну військову службу, було впроваджено Е. Юнгером (Junger,1930). Він пропонує концепт «тотальної мобілізації», що виступив у якості концепції нового світоустрою, обґрунтування нової соціальної антропології, в якій поставав образ людини епохи надзвичайних ситуацій, та відхід від вузько-мілітаристського сенсу поняття.

Крейг Дженкінс (Jenkins,1983), розглядаючи теорію мобілізації ресурсів, представляє її як альтернативну інтерпретацію соціальних рухів. Дослідник конкретизує мобілізацію, як процес, за допомогою якого група забезпечує колективний контроль над ресурсами, необхідними для здійснення колективних дій (Дженкінс,1983:532-533). Далі він простежує виникнення та недавні суперечки, спричинені цією новою перспективою, а подальший розвиток теорії мобілізації ресурсів пропонує розглядати у двох напрямках: розширенні теорії державного устрою для боротьби з різними режимами, у тому числі з розвитком

неокорпоративізму, та розвитку теорій соціально-психологічного розуміння мобілізації. Саме цей сенс «мобілізації» для нас буде головним.

Зміст поняття «мобілізація» розширився, та став чимсь значно більшим чим призов на дійсну військову службу: це й програми перебудова світу, й приведення у рух сили волі, такий стан, коли концентруються внутрішні можливості, резерви, щоб виконати будь-яку важливу задачу (психологічна мобілізація) та інші. Отже, поняття «мобілізація» практично втратило свій первісний сенс, та зблизилося за змістом із поняттям «психологічна мобілізація» (Душков&Королев&Смирнов,2005.).

Хоча, можна помітити, що й досі термінологічної конкретизації та упорядкування у системі понять «мобілізація», «психологічна мобілізація», «ідеологічна мобілізація» та інших споріднених, не мається, можливо це пов'язано із відносною новизною та виникненням соціальних технологій, які стоять за цими поняттями. Сучасні дослідники поняття «мобілізація» та його похідні («психологічна мобілізація», «ідеологічна мобілізація» тощо) використовують як синоніми, без фіксації значенневих нюансів, так Майкл Енслі (Ensley,2012) хоча й говорить про «мобілізацію», досліджує можливості мобілізації громадян на виборах, при цьому у його роботі йдеться вже не про призов до армії, а про «мобілізацію» як про «психологічну мобілізацію» (як приведення у рух мас із метою здійснення якихось колективних дій).

Показовими та типовими є дослідження, наприклад, І. Л. Измайлова, Г. П. Лежави (Измайлов,2002; Лежава,2000), у яких автори використовують поняття «етнічної мобілізації», «національної мобілізації» без термінологічної конкретизації, безвідносно до понять «мобілізація», «психологічної мобілізації», «ідеологічної мобілізації», цілком концентруючись на технологічній стороні.

У дослідженнях Вольфрама Ветте (Ветте,1997), І. Я. Тодорового та Н. Ю. Тодорової (Тодоров&Тодорова,2016) йдеться про психологічну мобілізацію, але, на наш погляд, за змістом це «ідеологічна мобілізація»:

- Вольфрам Ветте (Ветте,1997) не вводить дефініцію «психологічної мобілізації», але контекстуально, стан добровільної покори, у які були введені широкі маси населення Німеччини, під впливом нацистської пропаганди, більш відповідає поняттю «ідеологічна мобілізація»;

- у дослідженні І. Я. Тодорового та Н. Ю. Тодорової використовується визначення: «визначимо психологічну мобілізацію як тимчасову активізацію якостей особистості (головним чином моральних і вольових), що допомагають високоякісному виконанню певної діяльності. Її мета – не формування стійких властивостей особистості (це задача психологічної підготовки), а формування на основі властивостей особистості певних і корисних для очікуваної або діяльності психічних станів, що виконується. Цей стан, посилюючи (нехай хоч би і тимчасово) потрібні властивості особистості, забезпечує більш успішне виконання діяльності» (Тодоров&Тодорова,2016:24), таким чином, зрозуміло, що особливі психічні стани штучно викликаються для реалізації певної діяльності, знову ж таки, з контексту, мається на увазі – діяльність на ідеологічних засадах.

Таким чином, ми пропонуємо відрізнити змісти понять «мобілізація», «психологічна мобілізація», «ідеологічна мобілізація». Пропонуємо таке визначення

«ідеологічної мобілізації», яка є окремим випадком психологічної мобілізації, – це явище суспільної та індивідуальної свідомості, що полягає у тимчасове введення індивіда/або групи у стан концентрації волі, внутрішніх можливостей та резервів із метою виконання завдання, яке має ідеологічну природу.

Оскільки явище «ідеологічної мобілізації» виступає як соціальна технологія, то можливості, потенціали, ризики (внаслідок домінування ідей тотального прагматизму) досліджуються більш активно, чим рефлексії над самою суттю цього феномену.

Пітер Дрейер (Dreier, 1982), розкриває можливості технологій «ідеологічної мобілізації» на прикладі конфлікту середини 1970-х років між американською діловою спільнотою та засобами масової інформації, які бізнесмени звинувачували у різкому зниженні суспільній довірі до великого бізнесу. Автор підкреслює, що дійсно засобами ідеологічної мобілізації бізнесовим кругам вдалося перетворити новини ЗМІ на «інструмент» великого бізнесу, зробити захисниками своїх корпоративних інтересів. Технології ідеологічної мобілізації мають таку велику ефективність, що бізнес використовував великі кошти, аби захистити себе та спробувати повернути кермо влади.

Дієвість та результативність «ідеологічної мобілізації» досліджена Дацишиною М. В. (Дацишина,2011) на прикладі нацистській Німеччині. Дослідниця підкреслює, різницю можливості та ефективності технологій «ідеологічної мобілізації»: антисемітизм, расизм, ксенофобія – «нейтралізовані»; нацизм був «гуманізований» та став респектабельним й тому соціально прийнятним. А проведені у 2001 р. опитування серед репрезентативної групи німців показали, що в пам'яті тих, хто пережив нацистські часи, нацизм не пов'язаний з насильством в суспільстві або переслідуванням євреїв.

Отже, можливості технологій ідеологічної мобілізації цікавлять дослідників та політтехнологів насамперед. Досліджуючи феномен ідеологічної мобілізації, науковці визначають її різноманітні засоби та технології: ідеологічні симулякри (Власенко,2014), кібер-простір – мережеві комунікації, комп'ютери, DVD-диски, відеокасети, мобільні телефони (Cronin, 2006); спеціальні організації, такі як були створені у Туреччині – Товариство турецької мови, Турецьке історичне товариство та Народні будинки (Sefa Şmşek,2007), та різного роду матеріальні ресурси (McGovern,2009; Jenkins,1983).

Серед виявлених технологій «ідеологічної мобілізації» Т. Т. Власенко виявляє специфічний інструмент ідеологічної мобілізації – «ідеологічні симулякри». Автор стверджує, що «ідеологічні конотації проявляються у різноманітних нематеріальних та матеріальних речах (архітектурні споруди, культові будівлі, мавзолеї, пам'ятники, прапори, партійна символіка тощо). Отже, сама архітектура може досліджуватися як у контексті соціального запасу знань, так й як об'єктивації релігійної чи ідеологічної інтерпретації світу» (Власенко,2014:16).

Дійсно, й закордонні, й вітчизняні фахівці (наприклад, Мусієздов,2015; Oushakine,2011; Рибка,2014а; Стояхина,2016; Carroll,2017) активно вивчають впливи процесів урбанізації, формування міського середовища, архітектури міста, ландшафтного планування, дизайну на процеси формування певного типу суспільної свідомості. Справедливість цього підтверджується діяльністю

Українського інституту національної пам'яті у відношення до політики декомунізації, а також низкою законодавчих актів по затвердженню політики декомунізації в Україні. Процеси декомунізації, як такі, що спрямовані на позбавлення від наслідків комуністичної та націонал-соціалістичної пропаганди, мають велику цінність для утвердження та зміцнення української державності.

Ми вважаємо такі розвідки найбільш перспективними, оскільки місто – це той чинник впливу, який діє непомітно, але постійно та на великі маси людей одночасно, при цьому мало враховується у різного роду заходах спрямованих на збереження національної безпеки.

Міське середовище: ідеологічні впливи та ризики

Як відомо, формування будь-якої національної ідеї та ідеології, як її конкретизації, як ми доводили раніше (Рыбка,2014b), йде на основі процесів стереотипізації. Взагалі, ідеологію можна тільки тоді назвати ідеологією, коли вона знаходиться на рівні стереотипу, коли велика частина населення переконана в її правильності, вірять в основні її положення. Одними з найбільш потужних, за своїм впливом, у країнах колишнього Радянського Союзу є ті стереотипи суспільної свідомості, які були сформовані у результаті штучного ідеологічного тиску у радянський період. Необхідно відзначити, що попри ідеологічного перевороту 1985-1991 років, критику, а потім повалення та демонізацію ідеології Радянського Союзу, у масовій свідомості збереглися типово-радянські, «совкові», стереотипи.

Елементи комуністичної ідеології міцно зціплені із нашим сучасним буттям та продовжують свій вплив завдяки довколишньому середовищу (Стоюхина,2016). Психологія впливу довколишнього середовища (енвайронментальна психологія) активно вивчається ще з минулого століття. Підкреслимо, що практика використовувати психологічний вплив навколишнього середовища на індивіда або/чи групи настільки ефективна, що на побутовому рівні використовується активно та, практично, кожним: на свята люди прикрашають свої помешкання, будівлі створюючи «святковий настрій», тобто таке середовище, яке повинне змусити радіти, відчувати задоволення тощо. У часи скорботи люди також вносять певні зміни у своє середовище, для того, щоб підтримати та мобілізувати відповідні емоційні стани.

Технології передавати, формувати та насаджувати ті чи інші ідеологічні установки мовою архітектури добре відомі та здавна й широко використовувалися. Як й тисячі років назад, так й зараз, найчастіше будівлі та споруди з'являються за бажанням однієї людини, яка бажає підтвердити свій високий статус. У наші часи архітектура та міський простір грає роль реклами, агітації, ідеологічної листівки того чи іншого бренду, режиму. Отже, чим сильніша влада тим більш ідеологічно навантаженим є міський простір.

Підкреслимо той факт, що в історії людства символіку архітектури здавна активно використовували у політичних та ідеологічних цілях. Вже у часи, описані у П'ятикнижжі Моїсея, при завоюванні території сусіднього племені, знищувалися їх священні об'єкти. У стародавньому світі існувало поняття «знищення пам'яті»: історія про Вавилонську вежу, або зикурат Етеменанкі («Наріжний камінь небес та землі»). Будівництво Вавилонської вежі мало ідею замаху на велич Бога, та Бог, згідно зі своїми намірами, не допустив цього.

У Стародавньому Єгипті новий фараон іноді з різних причин намагався знищити всі записи й усі спогади про свого попередника, а також знищити його художні зображення й статуї, або переробити статуї й малюнки під зображення самого себе. Так, наприклад, нащадки знищили майже всі матеріальні пам'ятники, присвячені фараону Ехнатона, який намагався послабити владу єгипетських жерців й для цього намагався замінити культу численних богів культом бога сонця – Атона.

У Римській республіці, а потім і в Римській імперії, існував закон про знищення пам'яті – *Damnatio memoriae* (лат. Прокляття пам'яті) – особлива форма посмертного покарання, що застосовувалася в стародавньому Римі до державних злочинців. Будь-які матеріальні свідчення про існування злочинця – найменування вулиць, форумів та амфітеатрів, храми, статуї, настінні чи надгробні написи, згадки у законах й літописах – підлягали знищенню, опоганюванню, щоб стерти пам'ять про померлого.

Приблизно те ж саме відбувалося й у наступні історичні епохи. Християни в Римі, поки були слабкі, жили в сусідстві з язичницькими храмами, але коли християнство стало державною релігією, статуї, які були об'єктом поклоніння, знищувалися нещадно.

У період Паризької Комуни була знищена Вандомська колона, взагалі все, що пов'язує з минулим. У 1789 році була захоплена та пізніше (1791 році) зруйнована Бастилія. Руйнування Бастилії стало символом пориву народу до свободи – у Франції цей день й сьогодні відзначають як національне свято. Навіть каміння її стін й веж були продані, їх вставляли у золото та робили прикраси.

Підкреслимо, що у сучасній історії символічне руйнування будівель, споруд, навіть цілих міст не припинилось: руйнування Берліну після поразки гітлерівської Німеччини; культурна революція у Китаї, коли було знищено велику кількість навіть рецептів приготування традиційних страв; війна із релігійними екстремістами на Близькому Сході, привела до катастрофічних наслідків для Сирії та Іраку, але й там ми можемо спостерігати колосальну й, багато у чому, непоправну шкоду, нанесену бойовиками культурної спадщини держав Близького Сходу. Фактично бойовики, які орудують на Близькому Сході, знищують історію численних народів, що жили на цій древній землі, але їх дії продиктовані ідеологічними причинами – вони борються із ворожими для них релігіями та ідеями.

Зрозуміло, що ми не виправдовуємо вандалізм, але лише намагаємось цими прикладами, по-перше, визначити у якій мірі зміни у середовищі міста здатні впливати на колективну психіку, та, по-друге, підкреслити ідеологічний потенціал, що має міське середовище.

Разом із тим дивують заяви прокомуністичних діячів, які критикують політику декомунізації, адже у Радянському Союзі ретельно реалізовували концепцію «соцміст», яке було місцем реалізації функції контролю та управління, що передбачає формування «радянської людини». Згідно веберівському підходу, на міську спільноту, як обов'язковий атрибут міста, активно впливали (Мусієздов,2015; Oushakine,2011; Стоюхина,2016).

З цього приводу неможливо не згадати декрет «Про монументальну пропаганду», у якому йдеться про необхідність зняття з площ та вулиць та частиною перенесення у склади, частиною використання утилітарного характеру

тих пам'ятників, що споруджені на честь царів та їх слуг. Оскільки для нового суспільства потрібно не тільки знищення старих пам'ятників як символів подій й ідеалів попередніх епох, але й нова історія і нові символи цієї історії, то приймається рішення мобілізувати художні сили та організувати широкий конкурс з вироблення проектів пам'ятників, мусять ознаменувати великі дні Російської Соціалістичної Революції.

І якщо розуміння про ідеологічне навантаження будівель, споруд, малих архітектурних форм тощо у влади є, то про необхідні масштаби цих змін, згідно із планами декомунізації, неадекватні. Як показує історичний досвід людства, для швидкого (у межах одного-двох поколінь) руйнування потужної ідеологічної системи, яка закріплювалась вичерпне усіма засобами, знесення пам'ятників та перейменування вулиць занадто незначний, впливи їх на суспільну психіку мінімальні.

У противагу цьому, Російська влада цілком підтримує ідею необхідності великих масштабних змін у міському середовищі, в архітектурі міст тощо, для швидкого досягнення ідеологічної мети, а тому активно втручається в архітектурні та палацові ансамблі у анексованому Криму, здійснює швидкісне будівництво моста через Керченську протоку. Зрозуміло, що таким чином реалізується ідеологічна складова масштабних будівництв (як добре відомі усьому світові Великі будівництва комунізму – глобальні проекти радянського уряду: магістралі, канали, станції, водосховища). Отже, дійсно, серед сучасних технологій російської пропаганди найбільш впливовою Дженніфер Дж. Керол (Carroll, 2017) вважає візуальні образи. Дослідниця констатує, що технології інформаційної війни спираються на здатність образів запускати чинні поняття та наративи у розум глядача. Чим більше пропагандистських зображень створюється, тим більше у свідомості людей закріплюються ідеологічні установки, певний світогляд, що стоять за цими образами, заявляє авторка.

На відміну від влади Росії, влада України лояльно відноситься до елементів комуністичної символіки у міському ансамблі: на центральних вулицях зберігається надлишок зірок, серпів, молотів й іншого, у дворах і всередині будівель залишається чимало ідеологічної спадщини тієї країни. Не будем перевантажувати роботу прикладами, наведемо лише один, на наш погляд найбільш одіозний: радянські зірки на фасаді будівлі СБУ в Одесі (див. фот. 1,2).

Фот. 1. Будівля Управління Служби безпеки України в Одеській області, Одеса, вул.Єврейська,43

Фот. 2. Радянські зірки на фасаді будівлі Управління Служби безпеки України в Одеській області, Одеса, вул.Єврейська,43

Аналіз ризиків «ідеологічної мобілізації» міста Одеси

Оцінка можливостей та ризиків, які породжують технології «ідеологічної мобілізації», ми розглянемо на прикладі локації, де відбувалися трагічні події 2 травня 2014 в Одесі. Підкреслимо, що у цьому дослідженні ми не акцентуємо увагу на політичній оцінці події, ми аналізуємо ситуацію з однією метою: створити надійні методи виявлення потенційно ризикогених локацій міського середовища, для недопущення подібного у майбутньому у будь-якому місті!

Спираючись на все вище сказане, зробимо спробу оцінити міський простір на предмет присутності ідеологічної компоненти в архітектурному середовищі площі-скверу Куликове поле в Одесі, тому почнемо з розгляду фізичного оточення (архітектура будинків закладів влади, ступінь відкритості-закритості конструкцій внутрішнього дизайну, розміру й просторової структури тощо).

Починаючи виявляти чинники «ідеологічної мобілізації» засобами міського середовища, підкреслимо, що площа-сквер Куликове поле мало піддалась змінам за майже 30 років Незалежності України. Площа й досі є прикладом типової

радянського ідеологічно навантаженого міського простору, а адміністративна будівля нині Дому Профспілок (у минулому Обласний комітет КППС), є прикладом «Ідеальної» радянської урядової будівлі (див. фот. 3,4).

Фот. 3. Одеса. Площа ім. Жовтневої революції. 1977 р

Фот 4 Кулікова площа, наші часи

Розгляньмо «історичне минуле» площі: з початку ХХ століття місцевість сучасного Куликового поля знаходилися за межею міста, а у 1826 році поблизу було збудовано першу міську тюрму, у зв'язку із цим на Куликовому полі неодноразово ховали померлих в'язнів. Починаючи із 1918 року Куликове поле перетворилося у братську могилу, тут були поховані жертви січневого повстання, репресовані «денікінці», учасники «процесу 17-ти», учасники оборони міста 1941 року та захоплення міста 1944 року, аби вшанувати похованих тут були встановлені пам'ятники.

Були спроби використовувати Куликове поле для культурних заходів: наприкінці ХІХ — початку ХХ століття на Куликовому полі проводилися народні гуляння на свята, цю традицію місцева влада намагались відновити з 1990-х, але, дійсно популярного місця для відпочинку тут створити так й не вдалося. Куликове поле стало традиційним місцем проведення мітингів різноманітних партій. Таким чином, історично склалось, що все культурне в Одесі проходить у центрі міста, а все політичне на Куликовому полі.

Оскільки історичні контексти мають пряме відношення до такої практики як

«політика пам'яті», яка традиційно пов'язана, перш за все, з політикою мнемонічної цензури, тобто з практиками виборчого забування, заміщення й фрагментації (Oushakine,2011:12), то, у нашому конкретному контексті, опрацювання радянського минулого у вигляді умовної або фізичної ідеологічної «зачистки» міського середовища, як способу реорганізації історії, не відбулося у повній мірі.

Як зазначають фахівці (Oushakine,2011:12) дійсно, завдяки практиці «політики пам'яті», можливо розривати історичні стереотипи та шаблони суспільної свідомості, можливості цієї практики досить широкі: від повного «забування» істотних елементів міської історії до повної трансформації фізичного та символічного силуету просторових структур недавнього минулого.

Окрім декількох спроб захопити територію площі (а це понад 10 гектарів) бізнесовими структурами для створення торгівельного майданчика, це місце, яке, практично є обличчям міста, бо розташоване біля Центрального залізничного вокзалу, не викликає інтересу у міської влади. Міська влада не скористалась можливостями соціально-дискурсивної інженерії «політики пам'яті» для створення умов для «ідеологічної мобілізації» українських національних настроїв, піднесення українського національного духа, або, хоча б, до нівелювання радянських впливів. Для виробництва «ідеологічно осучасненої» пам'яті громадян незалежної України, завдяки знаковим місцям, було зроблено зовсім мало, а тому на Куликовому полі людина, наче у машині часу, опиняється у радянському періоді – суворі урядова будівля, голубі ялини, бруківка – здається, що й чорний «воронок» зараз під'їде!

Після історичного екскурсу здійснимо ландшафтно-візуальний аналіз сприйняття площі: на наш погляд, логічно виокремити такі два об'єкти – це Будинок профспілок Одеської області та площа перед ним.

Нагадаємо, що Будинок Профспілок монументальне п'ятиповерхове спорудження (архітектори Г. В. Топуз, Л. Н. Павловська, 1954-1958 роки.). Архітектура адміністративної будівлі виконана у традиціях південноукраїнського класицизму. Будівля, за задумом, урочиста та монументальна, що підкреслюється парадним портиком із рядом класичних колон та пілонів. Цієї ж меті слугують співвідношення гладких площини, ритмічність й конфігурація архітектурних елементів, пілонів та віконних прорізів, широкі центральні сходи й потужний цоколь (див. фот. 3,4).

Загальноно відомо, що напрямки архітектурних ліній та мас створюють певний емоційний тон, мають експресивну цінність. Так, наприклад, горизонтальний напрямок символізує спокій, міцність, вагу, а також, й пасивність; а вертикальний напрямок символізує активність, зростання, велич, могутність, непереможність. Переважно вертикальні лінії урядових будівель, безсумнівно, призначені символізувати міць влади, та створювати відповідний емоційний стан у людини: людина відчуває слабкість, безсилля, покірність.

Колір також є потужним фактором впливу. Поєднання двох кольорів у декорування будівлі слугує декільком цілям: темний масивний цоколь та світла вертикально спрямована верхня частина спорудження викликає ілюзію більшої висоти, тобто підсилює завдання домінувати, нагромаджуватись над глядачем; червоно-коричневий колір масивного цоколю підтримує символіку форми та архітектурних та декоративних елементів будівлі, до того ж, червоний колір ще

більше спрямовує глядача до комуністичної символіки. На рівні масової психіки, червоний колір символічно пов'язаний з образом вогню, й можливо, що серед присутніх на заворушеннях 2014 року був той, у чиїх хворобливих фантазіях ці образи підштовхнули його/чи її до підпалу будівлі.

Другий компонент ансамблю площі-скверу Куликове поле – це широкий плац, перед будівлею, покритий бруківкою та обрамлений «урядовими блакитними ялинами».

Широкий відкритий міський майдан (плац) є специфічним об'єктом міського проектування. Особливе смислове підґрунтя мають й розміри простору, які обумовлюють специфічні умови сприйняття (розмитість далеких планів, «умовність огорож», побудова глибинної композиції, нове відчуття масштабу простору); й ландшафтні компоненти: зелень, небосхил, які відіграють досить активну роль у формуванні вигляду.

Світову відомість має, наприклад найбільший у світі майдан – Тяньаньмень (Китай), та зрозуміло, що розмір її має велике ідеологічне навантаження. Обертаючись на історію міст, а саме на генезу майданів міська площа походила від ринків (ринкові, як наприклад, Старосінна площа та Старобазарний сквер в Одесі), або від місця перед Собором (як, наприклад, Соборна площа в Одесі). Отже велика, активна центральна площа – показник міста, що успішно та динамічне розвивається. Пізніше, у сучасних містах, при плануванні, площі ставали штучними, відірваними від контексту та життя міста, створені з ідеологічних міркувань. Ми вже згадували історію площі-скверу Куликове поле, вона походить від пустиря, що використовувався, більшим чином як кладовище, та як плац для військових. Не зважаючи на неодноразові перетворення це місце й досі зберігає свою непривітну атмосферу.

Ансамбль, який створюють площа та будівля, зараз виглядає як музей минулому, як штучне зібрання радянських образів та символів, як анклав СРСР, що досі зберігається у сучасному місті. Отже, своєю типовою архітектурою, ландшафтним плануванням, символікою площі-скверу Куликове поле, всі роки незалежності України, була «вибухівкою уповільненої дії», яка притягує, створює відповідні психічні стани, закріплює стереотипи та провокує певні дії тих, хто ще й досі пропагує радянські цінності.

Навіть більше, протягом декількох років після пожежі у 2014 році, будівля стояла не відреставрована, фіксує у суспільній пам'яті трагічні події, закріплюючи та заглиблюючи негативні спогади, емоції, відчуття. З огляду на це, здійснюються процеси «ідеологічної мобілізації», хоч вже не радянської, але антиукраїнської. Відбувся процес зміщення контексту та трансформація символічного силуету просторової структури (майдану): адже радянські символи замінилися на знаки негативу до влади України, відповідальність за загиблих справедливо лежить на владних структурах.

Таким чином, весь ансамбль площі-скверу «Куликове поле» є активним агентом «ідеологічної мобілізації» комуністичної та антиукраїнської пропаганди, тому потребує негайного втручання. Одна із центральних міських площ – площа-сквер Куликове поле в Одесі повинна стати дружнім для людей простором, вона потребує створення публічних просторів., розгортання політики гуманізації

міського простору. У сучасних практиках урбаністики та містобудування опрацьовано багато методів та технологій, які із великим успіхом впроваджуються в Одесі: реконструкція, ревіталізація та оновлення занедбаних паркових зон та будівель (Старосінний сквер, Зелений театр у парку Шевченка, Стамбульського парку біля Потьомкінських сходів).

Висновки

Підсумовуючи підкреслимо, що міське середовище впливає на життєдіяльність людини, на його психічний стан. Таким чином, можливо керувати цими станами, реалізуючи різноманітні соціальні технології, наприклад, практику «ідеологічної мобілізації». Як ефективно суспільна практика, «ідеологічна мобілізація» породжує численні ризики: на прикладі міста Одеси ми довели, що будівлі, споруди, архітектурні ансамблі здатні бути потужними ретрансляторами недружньої ідеології.

Отже, моделювання безпечного, в ідеологічному плані, міського середовища – непросте завдання, як для влади, так й для громадянського суспільства. Тому потрібні додаткові, глибокі наукові дослідження проблем міського простору, завдяки яким він би активно створювався.

Список літератури

Ветте Вольфрам. 1997. Психологическая мобилизация немецкого населения 1933-1939. Вторая мировая война. Дискуссион. Основные тенденции. Результаты исследований: Пер. с нем. М.; «Весь Мир». URL: http://www.situation.ru/app/j_arpt_1008.htm. (дата останнього відвідування 13 червня 2018).

Власенко Т. Т. 2014. Ідеологічні симулякри як інструмент мобілізації громадян (український контекст). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології», (1091), С.13-16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/242>. (дата останнього відвідування 2018).

Дацишина М. В. 2011. Идеологическая мобилизация молодежи: опыт нацистской Германии. Вестник высшей школы № 5. С. 81-96.

Декреты Советской власти. Том II. 17 марта – 10 июля 1918 г. М.: Гос. издат-во политической литературы, 1959. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/18-04-12.htm>. (дата останнього відвідування 30 червня 2018).

Душков Б.А., Королев А.В., Смирнов Б.А. 2005. Психологическая мобилизация. Энциклопедический словарь: Психология труда, управления, инженерная психология и эргономика. URL: <https://vocabulary.ru/termin/psihologicheskaja-mobilizacija.html> (дата останнього відвідування 2018).

Измайлов И. Л. 2002. Историческое прошлое как фактор национальной мобилизации. Единство татарской нации: материалы науч. конф. «Цивилизационные, этнокультурные и политические аспекты единства татарской нации», Казань, 7-8 июня 2002 г. АН РТ. Казань: Фэн, С. 57-75.

Лежава Г. П. 2000. Технологии этнической мобилизации. Из истории становления грузинской государственности (1987-1993 гг.) Москва. ЦИМО. 372 с.

Мусієздов О. О. 2015. Місто та міський спосіб життя: радянська соціологія як втілення веберівського підходу до аналізу міської ідентичності. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. № 1148, Вип. 34. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhSD_2015_1148_34_4. (дата останнього відвідування 30 травня 2018).

2018).

Рибка Н. М. (2014.) Национальные идеи и идеологии как системы стереотипов. Fenomen Rosji: pamięć przeszłości i perspektywę rozwoju. Tom 14. Kraków, – S. 163-171.

Рибка Н. М. Креативный простір учебных закладів (пост)соціалістичних міст. Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 34. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2014. – С.48-52.

Стоюхина Н. Ю. 2016. Психология воздействия в советской психотехнике: 1920-1930-е гг. Монография. Ярославль: РИО: ЯГПУ, 429 с.

Тодоров І. Я., Тодорова Н. Ю. 2016. Психологічна мобілізація українського суспільства як чинник відновлення суверенітету України. Україна. Здоров'я нації. № 4/1 (41). С.24-32.

Carroll, J.J. 2017. Image and imitation the visual rhetoric of pro-russian propaganda The Ideology and Politics. Journal Post-Soviet Transit between Revolution and Restoration. Issue 2 (8), pp.36-79 URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/01/2.5.20ENG.20Carroll20Prefinal.pdf>. (дата останнього відвідування 15 травня 2018).

Cronin, Audrey Kurth. 2006. Cyber-Mobilization: The New Levée en Masse. US Army War College. Parameters, Summer 36 (2), pp.77-87. URL: www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/06summer/cr... (дата останнього відвідування 17 травня 2018).

Dreier, Peter. 1982. Capitalists vs. the media: an analysis of an ideological mobilization among business leaders. Media, Culture and Society Volume: 4 issue: 2, pp.111-132. DOI 10.1177/016344378200400203.

Ensley, Michael J. 2012. Incumbent positioning, ideological heterogeneity and mobilization in U.S. House elections Public Choice 151. pp.43-61. DOI 10.1007/s11127-010-9733-3.

Jenkins, J. Craig. 1983. Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. Vol. 9: 527-553. DOI: 10.1146/annurev.so.09.080183.002523.

Junger Ernst. 1930. Die totale Mobilmachung. In: Krieg und Krieger (hrsg. v. Ernst Junger). Berlin. pp. 10-30.

McGovern, Stephen J. 2009. Mobilization on the Waterfront. The Ideological/Cultural Roots of Potential Regime Change in Philadelphia. Volume: 44 issue: 5, page(s): 663-694. DOI: 10.1177/1078087408323943.

Oushakine, Serguei Alex. 2011. Отстраивая историю: советское прошлое сегодня. Введение к тематическому блоку «Вместо памяти: Советское сегодня». Неприкосновенный запас 80. pp.10-16. URL: <https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/oushakine/files/330-33450351.pdf> (дата останнього відвідування 2 липня 2018).

Sefa Şmşek. 2007. «People's Houses» as a nationwide project for ideological mobilization in early Republican Turkey, Turkish Studies, 6:1, pp. 71-91, DOI: 10.1080/1468384042000339339.

Rybka Nataliia

IDEOLOGICAL MOBILIZATION: RISKS OF URBAN ENVIRONMENT

«Ideological mobilization» is a social technology that generates, directs, orients the public consciousness. The phenomenon needs to be defined, systematized, and, as an influential social practice and technology, subject to careful study and control over it.

Among the many methods and varieties of ideological mobilization, we have identified those related to the psychology of the impact on people of the environment (in our case, this is the architecture and the landscape of cities). On a concrete example (Odessa, Square «Kulikovoe

Pole»), we identified the elements of historical memory that were recorded in the architectural ensemble of Square, and analyzed the ideological influences they have. Our research will contribute to identifying such risks as a result of «ideological mobilization» of the architectural environment of modern cities, to direct their influence, to neutralize negative ones.

Key words: ideology, mobilization, ideological mobilization, technologies of ideological mobilization, urban environment.

Vette Volfram. (1997). Psihologicheskaya mobilizatsiya nemetskogo naseleniya 1933-1939. [Psychological mobilization of the German population] Vtoraya mirovaya voyna. Diskussii. Osnovnyie tendentsii. Rezultaty i issledovaniya: Per. s nem. M.; «Ves Mir». URL: http://www.situation.ru/app/j_arp_t_1008.htm. (Accessed. 20.12. 2019)

Vlasenko T. T. (2014). Ideolohichni symuliakry yak instrument mobilizatsii hromadian (ukrainskyi kontekst). [Ideological simulacra as a tool for citizen mobilization (Ukrainian context).] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Pytannia politolohii», (1091), S.13-16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/242>. (Accessed. 20.12. 2019).

Dacishina M. V. (2011). Ideologicheskaya mobilizatsiya molodyozhi: opyt nacistkoy Germanii. [The ideological mobilization of youth: the experience of Nazi Germany.] Vestnik vysshej shkoly № 5. S. 81-96.

Dekrety Sovetskoy vlasti. [Decrees of the Soviet government] Tom II. 17 marta – 10 iyulya 1918 g. M.: Gos. izdat-vo politicheskoy literatury, (1959). URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/18-04-12.htm>. (Accessed. 20.12. 2019)

Dushkov B.A., Korolev A.V., Smirnov B.A. (2005). Psihologicheskaya mobilizatsiya. [Psychological mobilization.] Enciklopedicheskij slovar: Psihologiya truda, upravleniya, inzhenernaya psihologiya i ergonomika. URL: <https://vocabulary.ru/termin/psihologicheskaja-mobilizatsija.html> (Accessed. 20.12. 2019)

Izmajlov I. L. (2002). Istoricheskoe proshloe kak faktor nacionalnoj mobilizatsii. [The historical past as a factor in national mobilization] Edinstvo tatarskoj natsii: materialy nauch. konf. «Civilizacionnye, etnokulturnye i politicheskie aspekty edinstva tatarskoj natsii», Kazan, 7-8 iyunya 2002 g. AN RT. Kazan: Fen, S. 57-75.

Lezhava G. P. (2000). Tehnologii etnicheskoy mobilizatsii. Iz istorii stanovleniya gruzinskoy gosudarstvennosti (1987-1993 gg.) Moskva. [Technologies of ethnic mobilization. From the history of the formation of Georgian statehood (1987-1993) Moscow] CIMO. 372 s.

Musiiezdov O. O. (2015). Misto ta miskiy sposib zhyttia: radianska sotsiolohiia yak vtillennia veberivskoho pidkholdu do analizu miskoi identychnosti. [City and urban lifestyles: Soviet sociology as an embodiment of the Weberian approach to the analysis of urban identity.] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia: Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody. № 1148, Vyp. 34. S. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHSID_2015_1148_34_4. (Accessed 30 travnia 2018).

Rybka N. M. (2014.) Nacionalnye idei i ideologii kak sistemy stereotipov. Fenomen Rosji: pamięć przeszłości i perspektywę rozwoju. Tom 14. Krakow, – S. 163-171.

Rybka N. M. Kreatyvnyi prostir uchbovykh zakladiv (post)sotsialistychnykh mist. [Creative space of educational institutions (post) socialist cities.] Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Vyp. 34. Seriiia: Filosofiia, pedahohika, psykholohiia: Zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv: Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M.P. Drahomanova, 2014. – S.48-52.

Stoyuhina N. Yu. (2016). Psihologiya vozdejstviya v sovetskoy psihotekhnike: 1920-1930-е гг. Monografiya. Yaroslavl: RIO: YaGPU, 429 s.

Todorov I. Ya., Todorova N. Yu. (2016). Psykholohichna mobilizatsiia ukrainskoho suspilstva yak chynnyk vidnovlennia suverenitetu Ukrainy. [Psychological mobilization of Ukrainian society as a factor in restoring Ukraine's sovereignty.] Ukraina. Zdorovia natsii. № 4/1 (41). S.24-32.

Carroll, J.J. (2017). Image and imitation the visual rhetoric of pro-russian propaganda The Ideology and Politics. Journal Post-Soviet Transit between Revolution and Restoration. Issue 2 (8), pp.36-79 URL: <https://ideopol.org/wp-content/uploads/2018/01/2.5.%20ENG.%20Carroll%20Prefinal.pdf>. (дата останнього відвідування 15 травня 2018).

Cronin, Audrey Kurth. (2006). Cyber-Mobilization: The New Levée en Masse. US Army War College. Parameters, Summer 36 (2), pp.77-87. URL: www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/06summer/cr... (Accessed. 20.12. 2019)

Dreier, Peter. (1982). Capitalists vs. the media: an analysis of an ideological mobilization among business leaders. Media, Culture and Society Volume: 4 issue: 2, pp.111-132. DOI 10.1177/016344378200400203.

Ensley, Michael J. (2012). Incumbent positioning, ideological heterogeneity and mobilization in U.S. House elections Public Choice 151, pp.43-61. DOI 10.1007/s11127-010-9733-3.

Jenkins, J. Craig. (1983). Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. Vol. 9: 527-553. DOI: 10.1146/annurev.so.09.080183.002523.

Junger Ernst. (1930). Die totale Mobilmachung. In: Krieg und Krieger (hrsg. v. Ernst Junger). Berlin. pp. 10-30.

McGovern, Stephen J. (2009). Mobilization on the Waterfront. The Ideological/Cultural Roots of Potential Regime Change in Philadelphia. Volume: 44 issue: 5, page(s): 663-694. DOI: 10.1177/1078087408323943.

Oushakine, Serguei Alex. (2011). Otstraivaya istoriyu: sovetskoye proshloye segodnya. Vvedeniye k tematcheskomu bloku «Vmesto pamyati: Sovetskoye segodnya». Building History: The Soviet Past Today. Introduction to the thematic block “Instead of memory: [Building History: The Soviet Past Today. Introduction to the thematic block “Instead of memory: Soviet today.”] Neprikosnovenny zasap 80. pp.10-16. URL: <https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/oushakine/files/330-33450351>. (Accessed. 20.12. 2019)

Sefa Şmşek. (2007). «People’s Houses» as a nationwide project for ideological mobilization in early Republican Turkey, Turkish Studies, 6:1, pp. 71-91, DOI: 10.1080/1468384042000339339.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

УДК 398 (= 161.2): 002.2 (477.8)

ПОСТАТЬ ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО В НАУКОВО-КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Циганик Мирослава

В статті розглянуто постать Я. Головацького в науково-культурному житті Галичини першої половини ХІХ ст. Закцентовано на його внеску в налагодженні міжнародних взаємин між інтелігенцією Західної України та слов'янським світом в епоху формування романтичної парадигми світосприйняття та національного відродження. Окреслено значимість Я. Головацького у формування української фольклористики, літературознавства та мовознавства. Особливо наголошено на участі Я. Головацького в формуванні першого аматорського театального колективу в Коломиї та його спорадичні зацікавлення театральним мистецтвом.

Ключові слова: національна культура, фольклор, літературознавство, театральне життя, аматорський колектив, політичний світогляд.

Постановка проблеми Театральне мистецтво становить вагомому частину розвитку культурного простору та є запорукою самоусвідомлення людиною власної ідентичності. Саме тому важливе значення має дослідження творчості Я. Головацького, як фундатора нового розуміння міського культурного простору через налагодження культурного діалогу та формування романтичної парадигми українського мистецтва.

Аналіз останніх досліджень Сьогодні постаті Я. Головацького приділяється недостатньо уваги, головні дослідження його творчості відносяться ще до кінця ХІХ – початку ХХ століття та представлені у роботах К. Студінського, М. Возняка та О. Рудловчака Серед останніх досліджень варто відмітити роботу Р. Кирчіва.

Мета – виявити вплив творчості Я. Головацького на формування культурного простору Галичини.

Виклад основного матеріалу Театральна культура Галичини своїми витоками завдячує Львівській духовній семінарії греко-католицького обряду, у стінах якої студентами було зіграно ще в 1794 р. перші театральні вистави, щоправда польською мовою. І. Франко зазначав, що «в Галичині довгий час, а зразу навіть виключно, плекателями руської літератури, науки, ба також музики і театру були духовні семінарії» [Франко, 1981: 320]. Наступним кроком розвитку театального мистецтва у стінах Львівської семінарії став показ вистави 1797 р. В останні дні перед початком посту було поставлено виставу «Легковажність і добре серце», яку з німецької переклав І. Сточкевич – талановитий семінарист, що й зіграв головну роль блудного сина в одноактвіці.

Постаттю І. Сточкевича завершується перший період театального життя Львівської духовної семінарії греко-католицького обряду, і лише в 1829 р. після 32 років мистецького затишся, під час язичницького свята М'ясниці, останнього тижня перед Великим постом, коли ще можна святкувати весілля в семінарії відродились театральні дійства, що за словами І. Франка мали великий резонанс у

Львові: «На ті вистави допущено гостей і з-поза мурів семінарії; в їх числі був і директор польського театру, заслужений двигач польської штуки, звісний нам уже з Камянця Ян Неп. Камінський, котрий про ті вистави виражався з великою похвалою» [Франко, 1981: 321]. Це був не простий час, адже в той період у Галичині панувала епідемія: «Пошесть пропасниці та інших недуг, які появилися в семінарії протягом 1830 і 1831 року, веліли шукати за її причинами не тільки в самім лихим будинку та в переповненню по комнатах. І небаром виявилось, що при столі пило шістьох питомців воду з одної склянки, що з причини браку приладів до миття по кількох питомців разом милося в одній мисці, а через те росла в семінарії нехарність» [Студинський, 1916: LXIII]. Проте в Львівській семінарії на той час були «найліпші сили духу»: «Відти іно що вийшли Шашкевич і Вагілевич, тут були ще Головацький, Могильницький, Козанович, Мох, Устиянович, Вербицький, Шухевич, Скоморовський і багато других, що опісля позанимали більше або менше видні становища чи то в руській літературі, чи то в житті публічним» [Франко, 1980: 358].

Я. Головацький знаний український фольклорист, етнограф, історик, мовознавець, поет, публіцист, літературознавець, бібліограф, перекладач, педагог, громадський діяч. Про кожну з цих наукових граней дослідника в більшій чи меншій мірі було досліджено та й досі ведеться ґрунтовний аналіз різногалузевих напрацювань відомого члена «Руської трійці».

Варто підкреслити, що наукова діяльність вченого не вичерпується часовими межами існування «Руської трійці». Його науковий доробок, незважаючи на усі тогочасні політичні візії, має колосальне значення як для науково-культурного життя Галичини так і для української науки загалом.

Знаково, що саме в фольклористиці Я. Головацький зробив перші несвідомі дослідницько-пошукові кроки, записавши близько десятка пісенних текстів («Дай нам, Боже, добрий час» (цю пісню він запам'ятав у шість років), «Станьмо, браття, в коло», «Не ходи, Грицю, на вечорниці», «Ой погнала дівчинонька ягнятонька в поле» та інші). З цього часу усна народна словесність стала однією з найважливіших сфер дослідницьких зацікавлень Я. Головацького. Наступним, історичним етапом наукової діяльності члена «Руської трійці» став вихід у світ «Русалки Дністрової», де Я. Головацький проявив себе не лише як ерудований фольклорист і перекладач, але й виступив в особі єдиного галицького вченого з широко нав'язаними й тісними зв'язками зі слов'янськими науково-культурними діячами.

Саме міжнародні взаємини Я. Головацького в епоху формування романтичної парадигми світосприйняття та національного відродження, стали важливою ланкою його громадської діяльності, адже завдяки багатогранному науковому доробку та дипломатичним умінням, вчений став на чолі культурного єднання слов'янських народів, спрямувавши дослідницький вектор у контекст загальнослов'янського історичного процесу свого часу. Впродовж усього творчого життя Я. Головацький був пріоритетною ланкою в культурних і наукових зв'язках між східними, південними і західними слов'янами. Листуючись із польськими (З. Доленгою-Ходаковським, В. Зелеським, К. Войціцьким, Ж. Паулі), чеськими (К. Запом, П. Коубеком, В. Дундером, К. Ербеном), словацькими (Я. Колларом,

Ф. Курелацим, Г. Петровичем, Т. Павловичем), російськими (М. Погодіним, С. Шевирьовим, П. Киреевським і П. Крапоткіним) культурними діячами, побратим М. Шашкевича відіграв особливо важливу роль в історії розвитку суспільного і культурного життя західноукраїнського краю.

Поміж тим, на діяльність «Руської трійці» і Я. Головацького зокрема важливе значення мав процес літературно-наукового руху на Наддніпрянській Україні. Сподвижник М. Шашкевича чітко усвідомлював історичну та культурну єдність східно- і західноукраїнських земель, визнавши, таким чином, на науково-культурному рівні, соборність українського етнічного простору. Я. Головацький, як і його побратими уважно стежили за розгортанням національної літератури і науки на підросійській Україні, виразно усвідомлювали її значимість та сприймали як духовне надбання усієї України [Русалка Дністрова, 1972: V–VI]. Для того, щоб пізнати й утвердити етнокультурну самобутність Наддніпрянщини і Галичини, Я. Головацький налагодив численні контакти з східноукраїнськими науковими діячами. Побратим М. Шашкевича активно співпрацював з П. Лукашевичем – етнографом і лінгвістом-любителем, видавцем збірника «Малороссийские и червонорусские песни» (1836 р.) та відомим представником харківської школи романтиків І. Срезневським, якому присвячує вірш «Руський з руським повстрівався» (1842 р.). Важливе значення у формуванні фольклористичних, мовознавчих та літературознавчих поглядів Я. Головацького відіграв М. Максимович. Член «Руської трійці» в статті «Письмо о галицко-русской словесности профессора Михайла Максимовича, писаное в 1840 году из Киева», розкрив усю значимість та масштабність впливу постаті київського професора на галицьке відродження: «То было первое сообщение писателей наших с Украиною, первое почутье сродства и одноплеменной взаимности меж Галицкими и Украинскими учеными в то время, коли ближее сообщение между ними утрудняемо было непреодолимыми препятствиями. Письмо то писано было в самое время первого пробуждения нашей словесности, когда на нашем небосклоне литературном появились первые покушения в родном языке» [Головацький, 1862: 111]. Окрім того, саме збірка українських народних пісень М. Максимовича «Малороссийские песни» (1827 р.) спонукала Я. Головацького до видання чотиритомника «Народные песни Галицкой и Угорской Руси».

Значимими для українського науково-культурного процесу XIX ст. стали взаємини з професором Московського університету, видатним етнографом і літературознавцем О. Бодяньським, який доклав чималих зусиль, щоб у світ вийшов чотиритомник Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», яке є яскравою ілюстрацією багатства українського національного фольклору, доводить невичерпність, життєвість народних традицій, відкриває широке поле для досліджень поезики, ритміки, архетипної символіки, міфопоетики, жанрів усної народної словесності. Видання Я. Головацького дає змогу глибоко й усебічно розкрити феномен художнього мислення українського народу, закласти нову сторінку в універсумі усної словесності.

Працюючи за широкою програмою «Руської трійці», яка, крім культурно-освітньої сфери, охопила і питання соціального та суспільно-політичного, національного характеру, орієнтувалась на підвищення рівня свідомості і

громадської само організованості народного загалу, Я. Головацький налагодив співпрацю з широким колом людей, однодумців і сподвижників Шашкевичевих ідей. За версією Р. Кирчіва, в руслі ідей «Руська трійця» діяло ціле середовище, до якого науковець зараховує щонайменше дев'яносто особистостей, які створили певною мірою інституційований вектор українського руху. Без сумніву, Я. Головацький у 30–40-х рр. XIX ст. зростав, творив, працював та формувався як фаховий дослідник у цьому осередку, вступаючи в творчу взаємодію майже з кожним представником, який поділяв ідеї гуртка та хотів долучитися до їх реалізації. Я. Головацький дуже тепло згадує про своїх товаришів, людей одного покоління у статті «Воспоминание о Маркияне Шашкевиче».

Одним з основних чинників піднесення руської (української) справи Я. Головацький вважав цілеспрямовану фольклористично-етнографічну роботу, якою займався впродовж 1833–1836 рр., влаштовуючи локальні експедиції теренами теперішніх Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей, численними містечками Лемківщини та у Семигородській землі в Румунії [Кирчів, 2011: 130–135]. Завдяки цьому фольклористу вдалось зібрати основний каркас творів української усної словесності для майбутнього збірника «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», підготовка до друку і видання якого тривало більше тридцяти років, упродовж яких Я. Головацький активно продовжував працювати як фольклорист. У різних сферах цієї діяльності, крім згаданих, Я. Головацьким було задіяно і чимало інших осіб, з якими вдалось налагодити контакти за період фольклористичних експедицій. Під час дослідження історії укладання збірника «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» вдалось встановити п'ятдесят кореспондентів Я. Головацького, з Шашкевичевого середовища, як і з-поза нього, чий фольклорні матеріали розміщені на сторінках чотиритомника.

Отже, Я. Головацькому, завдяки своїм широким епістолярно-комунікативним зв'язкам, вдалось відіграти небуденну роль у справі відродження українського національного наукового і культурного руху в Галичині в першій половині XIX ст.

Яскраві та вагомні кроки Я. Головацького у зв'язку з загальноукраїнським і загальноєвропейським національним культурним відродженням проявились в задіяні у цьому процесі тогочасної галицької і наддніпрянської інтелігенції разом із науково-культурних діячів сусідніх країн, завдяки чому на світ змогли поаявиться «Русалка Дністровая» (ідея видання альманаху в угорській столиці за сприянням серба Г. Петровича належить Я. Головацькому), «Азбука і abecadło» (саме Я. Головацький вирушив до Перемишля для видання окремою брошурою полемічної статті М. Шашкевича), «Галицькі приповідки і загадки» Г. Ількевича, яку член «Руської трійці» за сприянням М. Верещинського видав у Відні та «Вінок русинам на обжинки», який за допомогою брата Якова уклав І. Головацький. Окрім того, Я. Головацький звернувся до молодшого брата Петра, який на той час був за гувернера с. Костині Чернівецької області, з метою поширення збірника на Буковині [Студинський, 1909: 428]. Укладав слов'янську правничу термінологію. Я. Головацький був важливою ланкою в Галичині 1830–1840-х рр. для літературного руху, який завдяки йому набув багатоаспектного виразу в фольклористиці, поетичній творчості, у перекладах з чужих літератур і публіцист.

Перу Я. Головацького належить найрезонансніша патріотична стаття німецькою мовою «Zustande der Russinen» («Становище русинів у Галичині. Принагідне слово»), яка була написана під впливом тогочасної суспільно-політичної ситуації в країні та розмов з однодумцями Й. Сокольським та К. Блонським. Це була стаття, якою захоплювались русини, а семінаристи за одну ніч переписали сотні екземплярів та розіслали по провінції. У цій статті Я. Головацький зокрема різко критикував діяльність тогочасних церковних діячів, стверджував, що Україна значно відстала у своєму розвитку від інших слов'янських народів, бо не має власної літератури, не шанує мови своїх предків, не популяризує свою словесність між народом. Причину цього Я. Головацький убачав у нестачі керманічів, а теперішній інтелігенції, на його думку, бракує моральних сил, знань, патріотизму і жертвовності. Подальша частина статті, за М. Возняком, яскраво малює національне становище України в Австрійській імперії [Возняк, 1924: 125]. Відтак, Я. Головацький задля відродження української нації пропонує позбутись поневолювачів, дбати про народні добробут та освіту, підтримувати національні традиції.

Водночас Я. Головацький знаходився в середовищі театрального життя, що на той час лише починало зароджуватись в Галичині з аматорських колективів. Зокрема у 1848 р. зусиллями ентузіастів у Коломиї було створено театральний гурт «Товариство акторів під предводительством Ляйтнера» за участі місцевої інтелігенції. І. Озаркевич виступав у цьому театрі як меценат та художній керівник. Режисером став добродій Алоїс Ляйтнер, цісарсько-королівський поручик полку мисливців графа Сірмаї. Комік за амплуа Ляйтнер став і провідним актором новоствореної трупи, зігравши Десятського (Виборного) у «Дівці на виданню» і Жовніра (Москаля) у «Жовнірі-чарівникові». Із листа Я. Головацького відомо, що: «Було постановлено, що кожного тижня 1 раз отбувається руське дивadlo всігда в четверг, бо і того дня отбувається у нас в Коломиї Руска Рада» [Студинський, 1909: 27]. Також у листі від 9 червня 1848 р. Я. Головацький довідався від свого товариша отця Й. Кобринського, пароха підколомийського села Острів, про першу виставу І. Озаркевича «Дівка на виданню»: «С театру іду і зо мною кілька сот Русинів самих веселих. Не набувбисся на руском дивадлі. Чудо не ігра. То інше діло чути рідне слово, видіти народное дійствіе...» [Студинський, 1909: 45].

Листуючись з чеським колегою К. Ембенон Я. Головацький просив рукопис драми О. Фріча «Taras Bulba», яку було виставлено в чеському театрі 15 лютого 1957 р., як про це писав К. Зап Я. Головацькому. К. Студинський писав, що «драма Фріча зацікавила Я. Головацького, щойно тоді як в р. 1864 основано український театр у Галичині. Його репертуар був дуже бідний і Я. Головацький хотів добути для театру нову п'єсу. За нею звернувся він до К. Ербена. Одначе добути рукопис було дуже важко. К. Ербен повідомив Головацького, що твір О. Фріча не вийшов ще в р. 1865 друком, що автор живе на вигнанні в Парижі, що він сам звертався до директора театру і хоча склав заяву, що драма не буде виставлена на ніякій іншій чеській сцені, рукопису не дістав» [Студинський, 1935: 32].

Практична діяльність Я. Головацького поширювалась на усі сфери культурного життя галичан. Він долучався до справ задоволення науково-культурні

проблем свого народу. У науковця була можливість продовжувати ідеї Маркіянового гуртка для подальшого розвитку українського національного культурно-освітнього руху в Галичині з кафедри руської (української) словесності Львівського університету. Саме праця «Три вступительні преподаванія о рускій словесности» подавала оптимістичні надії, щодо наукової діяльності першого професора руської (української) словесності у Львові в руслі концептуальних засадах «Руської трійці», адже лекції містили прогресивні погляди на основні етапи розвитку історії української літератури. Я. Головацький звернув увагу на становлення народності, рідної пісемності, важливе місце відводив усній словесності, велике значення вчений приділяв «Слову о полку Ігоревім» та розглянув основні тенденції другого періоду історії української літератури, проаналізував найновіший період у розвитку літератури від вступу в літературу І. Котляревського до 40-х років XIX ст.

На жаль, через деякий час Я. Головацький цілком змінив свою політичну орієнтацію. Причину такої різкої зміни поглядів намагалось з'ясувати багато дослідників, адже через це наш народ втратив талановитого ученого. К. Студинський так писав з цього приводу: «Що повело Я. Головацького до об'єдинительного табору, ми не можемо, напевне, сказати. Чи був це акт вдячності для Зубрицького, який, без відомости Головацького, вніс від його імені просьбу о професуру і в сей спосіб видвигнув його на се становисько, чи відіграв тут вплив Зубрицького або Погодіна, чи склалися на те політичні події, – все те для нас поки що невияснено» [Студинський, 1905: СXLIV]. З огляду на тогочасні історичні та політичні події, можна припустити, що Я. Головацького спіткало велике розчарування у всіх своїх молодечих прагненнях, він втратив зв'язок із колом україноспрямованих однодумців та потрапив у московфільське оточення. За ним ішло нове покоління, яке необхідно було збагачувати енергетикою Шевченкового слова та на превеликий жаль, слово Т. Шевченка за часів викладання Я. Головацького так і не прозвучало з кафедри руської (української) словесності у Львівському університеті.

У 1888 р. редакція газети «Буковина» надрукувала короткий некролог про Я. Головацького, у якому було зазначено, що «Я. Головацький, бувший проф. руської мови і літератури у Львові, один з ревних товаришів Шашкевича і Устияновича, колишній захитник народної мови і щирий труженик, умер 1 мая с. р. у Вільні, в Росії, яко російський освітник і борець за об'єднання русинів з москалями. Най йому Бог, задля колишніх заслуг, простить тяжкий гріх, поповнений на своїм ріднім народі» [Буковина, 1888: 1].

Висновки. Творчості Я. Головацького є значимими досягненням для українського науково-культурного процесу першої половини XIX ст. як основа нового розуміння міського культурного простору через налагодження культурного діалогу, так і формуванням романтичної парадигми українського мистецтва та культурно-освітньої сфери, що охопили питання соціального та суспільно-політичного, національного характеру. Практична діяльність Я. Головацького поширювалась на усі сфери культурного життя галичан, зокрема і в середовищі театрального життя. Він долучався до справ задоволення культурних потреб свого народу.

Список літератури

1. Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів: 3 друк. вид. спілки «Діло», 1924. 178 с.
2. Головацький І. Вінок русинам на обжинки : [Альманах] / уклад. та авт. передм. І. Ф. Головацький. Відень: Черенками О. О. Мехитаристов, 1846. 215 с.
3. Головацький І. Вінок русинам на обжинки : [Альманах] / уплів [уклад. та авт. передм.] Іван Б.Ф. Головацький. – Відень: Черенками О. О. Мехитаристов, 1847. 396 с.
4. Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности, Галичанин. Литературный сборник. Львів, 1862. 110–129 с.
5. Головацький Я. Воспоминаніе о Маркіяні Шашкевичі и Івані Вагилевичі, Литературный сборник издаваемый литературным обществом Галицко-Русской магицы. Львів, 1885. 10–36 с.
6. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». Львів, 2011. 422 с.
7. Рудловчак О. Історія культури – першоджерела. Закарпатоукраїнські фольклористи і їх фольклорні записи 50–60 років минулого століття в рукописних фондах Якова Головацького. Пряшів, 1983. 183–493 с.
8. Русалка Дністровая. Фотокопія з видання 1837 р. Київ, 1972. 155 с.
9. Студинський К. Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–62. Львів, 1905. 592 с.
10. Студинський К. Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835–49. Львів, 1909. 463 с.
11. Студинський К. Карло Яромір Енбен і Яків Головацький. Львів, 1935. 6–28 с.
12. Студинський К. Львівська духовна семінарія часів Маркіяна Шашкевича. Львів, 1916. СCLX, 416 с.
13. Франко І. Руський театр в Галичині. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наук. думка, 1980. Т. 26. 462 с.
14. Франко І. Русько-український театр. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наук. думка, 1981. Т. 29. 664 с.
15. Шашкевич Маркіян, Вагилевич Іван, Головацький Яків. Твори. Київ, 1982. 367 с.
16. Яків Головацький. Некролог / Буковина. – Чернівці. 1888, Ч. 9.

Myroslava Tsyganyk

YAKIV HOLOVATS'KYI FIGURE IN THE SCIENTIFIC AND CULTURAL LIFE OF GALICIA FIRST HALF NINETEENTH CENTURY

The theatrical culture of Galicia owes its origins to the Lviv Theological Seminary of the Greek Catholic Rite, in which in the 20-30 years of the 19th century. The future participant of the "Russian Trinity" studied, among them Yakiv Holovats'kyi is a well-known Ukrainian folklorist, ethnographer, historian, linguist, poet, publicist, literary critic, bibliographer, translator, teacher, and public figure.

This article the figure of J. Holovats'kyi in scientific and cultural life of Galicia the first half of the nineteenth century. Zaksentovano his contribution in establishing international relations between the intelligentsia of Western Ukraine and the Slavic world in the era of the formation of the romantic worldview and paradigm of national revival. J. Holovats'kyi outlined the importance of the formation of Ukrainian folklore, literature and linguistics. Emphasize the participation J. Holovats'kyi in the formation of the first amateur theatrical collective in Coloma and his sporadic interest in theater. Attention was paid to the practical activity of J. Holovats'kyi, which extended to all spheres of cultural life of the Halychyna. He became involved in meeting the cultural needs of his

people, including in the environment of theatrical life, which is an important part of the development of the cultural space and is the key to self-identity as a person of his own identity.

Keywords: national culture, folklore, literature, theater life, amateur groups, political outlook.

References

- Wozniak M. (1924) How Ukrainian Folk Life Awakened in Galicia: From the printing house of «Delo» Publishing Union, Austria. Lviv, 178 p.
- Golovatsky I. (1846) Wreath of the Ruthenians for breadcrumbs. Vienna, 215 p.
- Golovatsky I. (1847) Wreath of the Ruthenians for breadcrumbs. Vienna, 396 p.
- Golovatsky Y. (1862) Letter on Galician-Russian Literature, Galichanin. Literary collection. Lviv, 110–129 p.
- Golovatsky Y. (1885) Memoirs of Markian Shashkevich and Ivan Vagilevich, Literary Collection Published by the Literary Society of Galicia-Russian Mother. Lviv, 10–36 p.
- Kirchiv R. (2011) Ethnographic and folklore activity of the n Trinity. Lviv, 422 p.
- Rudlovchak O. (1983) History of Culture - the Source. Transcarpathian folklorists and their folklore records of 50-60 years of the last century in Jacob Golovatsky's manuscripts. Prešov, 183–493 p.
- Mermaid of the Dniester. (1972) Photocopy of the 1837 edition of Kiev, 155 p.
- Studinsky K. (1905) Correspondence of J. Golovatsky in the years 1850–62. Lviv, 592 p.
- Studinsky K. (1909) Correspondence of J. Golovatsky in the years 1835–49. Lviv, 463 p.
- Studinsky K. (1935) Carlo Jaromir Enben and Jacob Golovatsky. Lviv, 6–28 p.
- Studinsky K. (1916) Lviv Theological Seminary of Markian Shashkevich's time. Lviv, CCLX, 416 p.
- Franco I. (1980) Russian Theater in Galicia. Collection of works in 50 volumes. Kiev: Sciences. thought, T. 26. 462 p.
- Franco I. (1981) Russian-Ukrainian Theater. Collection of works in 50 volumes. Kiev: Sciences. thought, T. 29. 664 p.
- Shashkevich Markian, Ivan Vagilevich, Yakov Golovatsky. (1982) Writings. Kyiv, 367 p.
- Jacob Golovatsky (1888) Obituary / Bukovina. - Chernivtsi, Part 9.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

НАРОДЖЕННЯ І ЗГАСАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЛОКАЦІЙ МІСТА НА ПРИКЛАДІ ОДЕСИ В КОНТЕКСТІ УРБАНІСТИКИ

Щокіна Олена

Розвиток урбаністики не тільки в світі, але і у вітчизняній науці особливо актуалізує важливість досліджень культурних локацій Одеси, як значущий і мало вивчений пласт української культури. У статті досліджуються специфічні характеристики культурних локацій Одеси як домінант, що визначають креативність і особливості світогляду, установок і поведінки, культурної ідентичності його жителів. Вивчаються функції культурних локацій і креативного простору Одеси, які займають урбаністичні недіючі простори заводів, фабрик і комбінатів. Розглянуто культурні локації при гуманітарному факультеті Одеського Національного політехнічного університету.

Ключові слова: культурні локації, урбаністика, сучасне мистецтво, глобалізація, простір.

Сучасні культурні локації Одеси, міста багатонаціонального з видатними культурними подіями, історією, викликають величезний інтерес і становлять важливу складову української культури. Дослідження зародження і згасання культурних локацій міста дозволяє наблизитись до розуміння самої суті міста, його культури, творчих амбіцій, потенцій і можливостей розвитку. Адже часто місто розглядається нами як природне середовище існування сучасної людини, ми уявляємо місто тільки як якусь адміністративну одиницю, що складається з інфраструктури, транспортної структури, будівель, всіляких об'єктів і забуваємо про те, що місто – це, перш за все, люди. Нам іноді складно збагнути, наскільки приблизними є наші уявлення про місто, його творчу сферу і культурні локації. Розглядаючи урбаністику як розвиток і вивчення міських процесів, необхідно звернути увагу саме на культурне життя.

Урбаністика - це розвиток не тільки екологічного, соціального простору міста, а й культурної сфери. Ще видатний німецький мислитель М. Вебер, досліджуючи поняття «місто», визначаючи його категорії і ознаки, зазначав, що «ознакою можна вважати відоме «різноманіття» занять» [Вебер 1994]. Саме людина, людське суспільство, заняття є важливою визначальною місто і його культурних креативних локацій. Слід зазначити, що потужний розвиток урбаністики не тільки в світі, але і у вітчизняній науці особливо актуалізує важливість досліджень культурних локацій Одеси, як значущий і мало вивчений пласт української культури.

На території України з дев'яностих років минулого століття є чинним інститут урбаністики, яка і донині розвивається сучасними молодими українськими вченими. Наприклад І. Тищенко, С. Шліпченко та І. Вербицький досліджують та проводять лекції щодо поняття міста, особливостей пострадянських міст, вивчають стратегії міського розвитку та місцевого самоврядування, публічній простір і міську мобільність.

Сучасні культурологічні дослідження міста і його культурних локацій зобов'язані своїми досягненнями таким визнаним соціологам і культурологам, як Е. Дюркгейм, Г. Зіммер, М. Вебер, П. А. Сорокін, Т. Парсонс, М. Кастельс, П. Бурдьє, І. Гоффман, Е. Гідденс, А. Лефевр. Поняття міста та його соціальних функцій аналізується в роботах Г. Зіммера, Р. Парка, Е. Берджеса, К. Лінча, Л. Мамфорда, Ш.Е. Ле Корбузе, Дж. Якобса, У. Уайта, Х. Делітца, Е. Сойа. Головним чином ці знакові дослідження спрямовані на сприйняття громадянами міста і на його утилітарні функції. Досліджуються соціальні аспекти і оптимізація міських ресурсів і їх функцій. Ці дослідження носять у своїй більшості прикладний характер.

Метою статті є виявлення специфічних характерних рис культурних локацій Одеси як домінант, що визначають креативність і особливості світогляду, установок і поведінки, культурної ідентичності його жителів. Звертається увага на функції культурних локацій і креативного простору Одеси, які займають урбаністичні недіючі простори заводів, фабрик і комбінатів. Особливий інтерес викликають культурні локації при гуманітарному факультеті академічних ВНЗ технічної спрямованості (за приклад взято фактологічний матеріал гуманітарного факультету Одеського Національного політехнічного університету). Досліджується відображення в культурних локаціях міста елементів глобальної культури, що властиве саме Одесі.

Методологічна база передбачає дослідження культурних локацій міста Одеси як культурної системи, вимагає застосування інтеграційного підходу до аналізу цих соціокультурних явищ, використання досягнень різних наук, синтезу різних концепцій і теорій. Застосування міждисциплінарного підходу дозволяє використовувати отримані результати для прикладних досліджень культурних локацій сучасного міського простору.

Термін «культурна локація» в культурології не зустрічається на відміну від ЗМІ, інтерв'ю, самопрезентацій груп творчих особистостей і всіляких медіа. Саме цим і цікаве це поняття. Ми можемо зустріти поняття «локція» в соціологічних дослідженнях, наприклад, знаходимо його в роботі П. Бурдьє: «Місце, *topos*, може бути визначено абсолютно, як то, де знаходиться агент або предмет, де він «має місце», існує, коротше, як «локалізація», або ж щодо, релятивно, як правило, ранг в порядку» [Бурдьє 2007]. Але це поняття, незважаючи на те, що зустрічається досить часто в його роботах, все ж не розкривається в контексті культурних і креативних практик. Поняття «культурна локація» з'явилося і стало популярним в побуті і ЗМІ України і Одеси на початку 21 століття та зосередило у собі простір, який концентрує і акумулює креативну енергію творчих особистостей, пов'язаних з культурними практиками в сфері мистецтва, науки, музики і літератури, а також має свої специфічні функції, головні з яких – це просвітництво, креативність, свобода самовираження.

На виникнення поняття «культурна локація» вплинула теорія «креативних міст», яка сформувалася раніше в урбаністичній науці, а саме наприкінці 80-х років минулого століття на стику соціально-економічної географії, економіки та соціології. Основоположником цієї теорії є - Чарльз Лендрі - визнаний авторитет у сфері використання культурних проектів для відродження міст, міської творчості, культурних індустрій і майбутнього міста. Основою появи теорії про креативні

міста можна назвати потребу в подоланні кризи, викликаній процесами глобальної трансформації індустріальної економіки в інноваційну. Ця криза найсильніше позначилася на містах - основних центрах промислового виробництва. Креативне місто з його культурними локаціями і арт-просторами є одним з найбільш перспективних варіантів подолання урбаністичної кризи. Чарльз Лендрі визнавав «можливість перетворити фізичний простір в креативні людські поселення». [Лендрі 2006].

Також в контексті нашого дослідження цікавою є концепція «креативного класу», засновником якої є Річард Флоріда [Florida 2002]. Під креативним класом Р. Флоріда розуміє соціальний шар, орієнтований на проектування і створення інновацій. Під креативними просторами і зонами розуміються райони концентрації нових форм культурного і наукового виробництва, генерації нових ідей і обміну інформацією. Креативні простори утворюються на основі ядра, що становить креативну сферу, і суміжних сфер, що гарантують матеріальне і технічне забезпечення креативного процесу, оцінку виробленої наукової або культурної продукції і її подальше експонування (транспорт, комунальне господарство і т.д.) [Florida 2002, 421-428].

Очевидно, що в двадцять першому столітті з'являються тенденції щодо переосмислення міських просторів і їх культурних локацій. Англійський вчений, дослідник культурної політики Колін Мерсер в своїй роботі «Культурне планування для міського розвитку і творчості міста» говорить про «культурний поворот» в міському плануванні, особливо в розвинених країнах [Merсер 2006.]. У своїй доповіді про міста світу в 2004 році, він зазначає, наприклад, що зростаюча тенденція оновлення і ребрендингу міст як культурних притулків - це творча спроба багатьох місцевих органів влади оживити економіку, яка потребує міських механізмів поновлення. Чи є у міста культурна спадщина або просто необхідність вижити, щоб досягти успіху, спираючись на фінансові тягіння культури - будь-то художні, історичні, спортивні або релігійні? - виявилось викликом для багатьох міських чиновників і планувальників. За умови, що культура може бути двигуном зайнятості та зростання, уряд направляє інвестиції в нові індустрії культури і райони, включаючи громадські місця, культурні зручності яких призначені для гармонізації, різні соціальні інтереси, що має поліпшити якість міського життя.

Французький культуролог Серто де М. в своїй роботі «Винахід повсякденності. 1. Мистецтво робити» визначає: «Простір - це перетин рухомих елементів. Він в якомусь сенсі поживляється всією сукупністю рухів, що розгортаються всередині нього. Простір - це те, що виробляється в результаті операцій, які направляють його, окреслюють, надають йому темпоральності та змушують функціонувати в полівалентній єдності конфліктуючих одна з однією програм або встановлених контрактом близькості. З цієї точки зору простір у відношенні до місця є тим, чим стає слово, коли його вимовляють, тобто коли воно схоплене в двозначності своєї актуалізації, перетворене в елемент, пов'язаний з безліччю різних конвенцій, затверджене як дія (або час) і модифіковане за рахунок трансформацій, викликаних тим оточенням, де воно раз по разу виявляється. Отже, на відміну від місця, у просторі немає ні однозначності, ні стабільності «власного». Коротше кажучи, простір - це місце, яке використовується в практиці» [Serto 2013].

Дуже важливо досліджувати міста і їх культурні локації в контексті глобалізації, де світ змінився і диктує нові погляди і форми існування. Змінився ритм життя і змінилося поняття кордону. Так в пострадянському просторі з деяким запізненням постарілі і пустельні будівлі фабрик і заводів стають новими локаціями культури і мистецтва міста. Предтечею цього, звичайно ж, можна вважати фабрику Енді Урорхола і не тільки, а ще раніше радянські комуни авангарду, а також паризькі сквоти і комуни. Цим явищем присвячено значна кількість досліджень як у вітчизняній, так і зарубіжній науці. Такі культурні локації, до того ж, вплинули на розвиток стилю лофт в дизайні і комерціалізації цього явища, в контексті зручності недобудованих об'єктів. Але все ж вектор розгляду цих локацій і їх простору інший. Нам цікава практика в Одесі, наприклад, проект «Чайна фабрика», який проіснував і плідно діяв з 2008 року близько дев'яти років. В цій культурній локації сформувався майданчик, де можна було «прокатувати проекти», кажучи словами одеського історика мистецтва та критика Ути Кільтер [Про «чайну фабрику», м'ясокомбінат та інше 2019]. Задумувався проект як експериментальна прощадка для молодих художників. У цій культурній локації починали свій творчий шлях нині вже відмінно реалізовані художники: А. Бабчинський, Вазлав Юташ Зюзін, М. Колесник, М. Лукін. Слід зазначити, що цей проект, незважаючи на всю активність його засновників, а також увагу і інтерес у творчому середовищі, не був відзначений серйозною увагою і підтримкою влади міста або можних меценатів. Та все ж з часом вдалося залучити Український культурний фонд для створення фіксації матеріалів, дозволивши об'ємно залишитися цій культурній локації в історії міста.

Проте цілком очікуваною була неувага. Вона надавала цьому явищу певного нонкорформістського шарму і духу свободи, який останнім часом є лише ілюзією у нашому надто вже комерціалізованому суспільстві споживання. Ця локація згасла в результаті прозових причин, тобто будівля, в якій вона існувала, підлягала знесенню. Сам проект був реалізований і активно розвивався не тільки завдяки художникам, які діяли в проєкті, а й завдяки приватній ініціативі галериста, арт-дилера, колекціонера Дмитра Баннікова.

Вже в 2013 році, завдяки все тій же ініціативі, було відкрито «Худкомбінат» на території колишнього м'ясокомбінату в Одесі, в промисловому районі, що знаходиться далеко від культурного центру. Біля витоків зародження цієї локації стояли С. Вуколов, С. Лиховид, С. Хлебніков, Ума Уманенко. А в 2015 році був відкритий інтернет-портал «Худкомбінат». [«Худкомбінат» - дослідна платформа 2015]. У випадковому, можна сказати, стихійному проєкті на території колишнього м'ясокомбінату знайшли притулок різні художники, скульптори, художники ДПП. Слід зазначити, що преса сприйняла виникнення цієї культурної локації дуже привітно. Наведемо фрагмент статті одеської інтернет-газети «Одесит», яка отримала назву «Як Одеський м'ясокомбінат в «Арткомбінат» перетворився»: «Тут панує справжній творчий процес - створюється живопис, вироби прикладного мистецтва. Творіння з емалі, мозаїки, різні колажі, художня обробка пластику - ось далеко не весь перелік тих дивних творінь, до яких можна доторкнутися, милуватися, а часом і дивуватися творчій фантазії одеських молодих майстрів, помноженій на їх працьовитість і пошук чогось нового, незвичайного». Цей проєкт, названий журналістами «Арткомбінат» отримав все-таки умовну назву

«Худкомбінат». Слово «комбінат» нарочито підкреслювало актуальність і слідування сучасним тенденціям в арт-світі.

Як вже зазначалось, створення великих промзон було актуальним у великих мегаполісах ще з середини минулого століття і ця тенденція не втратила популярність і в даний час. У роботах урбаністів і соціологів, вже згаданих раніше, віддається велика увага міському плануванню на переустрій промислових зон, влада з архітекторами і планувальниками направляють кошти і зусилля на розвиток подібних локацій. Проте в Одесі такий стан виглядає дещо сумніше. До фінансування справа так і не дійшла, весь проєкт, як і проєкт «Чайна фабрика», тримався на приватній ініціативі і скромній самокупності, яка тільки могла бути у художників. Художники займають простір, вистелений старою дешевою радянською плиткою, пропахлою м'ясом і кров'ю. Самі приміщення - це вузькі з низькими стелями ангари. Наповнювали ці «простори» часто дуже молоді початківці, або й зрілі художники, які не мали власних майстерень, об'єднувала їх як відчай, так і віра в художнє майбутнє. Своє і міста. Але, незважаючи на цю безвихідь, в них жевріла надія можливості існування мистецтва та можливості створення альтернативи існуючим досить консервативним тенденціям, як правого, так і лівого крила мистецтва в Одесі.

Мені випадково на деякий час, приблизно півтора року тому, довелося мати майстерню в цьому просторі. Дістався мені актовий зал з панорамними вікнами на всю стіну. Це, мабуть, була колишня зала урочистих подій і відпочинку цього комбінату, так званий «червоний куточок». В цій залі навіть збереглися помости сцени. Я організувала кілька нерезонансних персональних виставок. Вони проходили майже «по-сімейному», в колі таких же, як я, художників, без сторонніх глядачів. Світ цієї культурної локації відобразив всю ситуацію міста: незабаром це приміщення було викуплено фірмою турецьких меблів.

Цікава в контексті даної ситуації теорія «дрейфу» головного критика убранізації 50-60-х років минулого століття французького мислителя Гі Дебора, де описується ситуаціанізм і одну з ситуаціаністських практик, називаючи її «дрейф»: «Наш вільний спосіб життя і навіть сумнівні розваги залучають оточуючих. Ночівлі в будівлях, призначених на знос, автостоп без зупинки і без місця призначення ... ». Чи не є культурні локації Одеси таким же «дрейфом», «без місця призначення», в «будинках під знос». Різниця тільки в тому, що для Гі Дебора - це була свідомо позиція філософа, радикала, ситуаціаніста і критика урбанізму, так що незважаючи на привабливе бажання провести паралелі з даною теорією є в значній мірі лише красивою метафорою і не зовсім точно відобразить ситуацію. Тут доречно було б визначити дану локацію в контексті номадології, запропонованої Ж. Делезом і Ф. Гваттари в 1970-х роках. Але це вже тема окремого дослідження.

Слід зазначити, що в цих культурних локаціях активно розвивалися і розвиваються дослідницькі та просвітницькі спрямованості, які втілювались в інтернет-платформу «Худкомбінат». І навіть після згасання цих культурних локацій, як художнього простору на конкретній території колишнього м'ясокомбінату, залишилася його віртуальна форма у вигляді інтернет-платформи. Так на головній сторінці вказана сфера діяльності самими організаторами платформи: «Худкомбінат» - дослідницька платформа. Наша мета - розповісти про знакові

явища художнього життя міста і зберегти пам'ять про те, що вже стало історією. Ми пишемо про легенди Одеської школи, міських культурних подій і заходах, згадуємо покійних художників і знову відкриваємо забуті імена. В інтерв'ю з молодими авторами ми розмовляємо про те, як бути художником в сучасному світі, в бесідах з аукціоністами, арт-дилерами та колекціонерами - говоримо про особливості українського арт-ринку і останні тенденції. Сайт Створено в 2015 году, ідея проекту належить Дмитру Баннікову» [Худкомбінат» -дослідна платформа 2015].

«Про «чайну фабрику», м'ясокомбінат та інше» - так позначила своє інтерв'ю-бесіду легендарний арт-критик Ута Кільтер (Одеса), в якому, ведучи розмову з галеристом, арт-дилером, колекціонером Дмитром Банніковим (Одеса), вона розкриває і актуалізує арт-проекти, такі наприклад, як «Чайна фабрика», галерея «Тритон», галерея «Чайка» і «Худкомбінат», які ми в повній мірі можемо позначити, як знакові культурні локації міста цього періоду. [Про «чайну фабрику», м'ясокомбінат та інше 2019].

Всі ці культурні локації викликали і викликають різні, часто протилежні, точки зору на твори мистецтва, виставки, акції та лекторії. Б. Гройс в своїй роботі «Публічний простір: від порожнечі до парадоксу», характеризуючи сучасну ситуацію мистецтва, влучно зазначає, що «відсутність соціального консенсусу щодо смаку означає, що будь-яку культурну діяльність можна здійснювати тільки на власний страх і ризик, і в кожному індивідуальному випадку це саме так і відбувається. Сучасний художник, архітектор і теоретик схожі на ніщеанського канатоходця. Єдиним критерієм їхнього успіху є їх здатність протягом певного часу танцювати на канаті під поглядом публіки».

Отже перейдемо до не менш цікавої культурної локації, яка сконцентрована на гуманітарному факультеті Одеського політехнічного університету. Починаючи з 2011 року було проведено ряд конференцій, присвячених проблемам міста і музею, міста і мистецтва, спільно з Музеєм сучасного мистецтва Одеси. Ось перелік цих конференцій, які отримали статус Міжнародних:

- 19 - 21 квітень 2011 року Міжнародна наукова конференція «Музеї та галереї в міській культурі: історія і сучасність». Ця конференція відкрила цикл наукових форумів, що носять міждисциплінарний характер, її метою було залучення фахівців в різних галузях знання (культурологів, мистецтвознавців, філософів, істориків, культурних і громадських діячів, науковців музеїв) для обговорення ролі та місця музейних і галерейних інституцій в просторі сучасної міської культури;

- 10 - 11 квітня 2012 року Міжнародна наукова конференція «Дискурс тіла в Європейській культурі». Ця конференція продовжила цикл наукових форумів, що носять міждисциплінарний характер, і привернула значну увагу, як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. В рамках конференції була проведена студентська виставка «Записки на полях», яка представляла замальовки студентів технічних і гуманітарних спеціальностей, зроблених на полях своїх конспектів під час слухання лекцій;

- 26 - 29 листопад 2013 року Міжнародна науково-практична конференція «Художник і музей: шляхи взаємодії». Конференція також продовжила цикл наукових форумів, що носять міждисциплінарний характер. Метою конференції

було залучення фахівців різних галузей знання (культурологів, мистецтвознавців, художників, кураторів, філософів, істориків, культурних і громадських діячів, науковців музеїв) для обговорення ролі, місця художника і музейних інституцій в просторі сучасної культури;

- 16 - 18 вересень 2014 року Міжнародна науково-практична конференція «Політика і філософія. Долі мистецтва в XXI столітті». Метою конференції було розглянути актуальні питання політики та її впливу на мистецтво, проблеми ангажованості мистецтва, а також роль філософії в сучасному мистецтві;

- 14-16 жовтня 2015 року Міжнародна науково-практична конференція «Мистецтву дозволено все?» Метою конференції було розглянути актуальні питання формування та реалізації можливих шляхів і перспектив розвитку мистецтва в XXI столітті, обговорення проблемного поля дозволеності, ролі і місця мистецтва в сучасному культурному дискурсі. Слід зазначити, що в рамках дії конференції була проведена виставка студії живопису при ДК політеху з проектом «Право маю?» під кураторством Олени Щокіної спільно з професійними художниками з однойменною назвою конференції «Право маю?»;

- 14-16 вересня 2016 р. Наукова конференція «Проблеми культурної ідентичності в актуальному мистецтві та музейній практиці». Метою конференції було розглянути художньо-стильові домінанти як складові процесу формування ідентичності, пошуки національної ідентичності в мистецтві, теоретичні та практичні інструментарії дослідження проблеми ідентичності в сучасному мистецтвознавстві.

Позначимо важливу, але практично не освітлену в ЗМІ, спробу вирішення освітніх завдань, яка була зроблена в галереї Art Club Gallery. За час роботи художньої галереї Art Club Gallery було проведено ряд проектів: один з найцікавіших - це лекторії, до яких були залучені провідні фахівці університетів, музеїв і громадські діячі: філософ А. Роджеро (Одеса), філософ С. Шевцов (Одеса), культуролог і музикознавець С. Шип (Одеса), філософ Л. Багата (Одеса), філософ І. Голубович (Одеса), мистецтвознавець О. Брит-Коваль (Харків), філософ, відомий видавник та перекладач В. Анашвілі (Москва), філософ, перекладач В. Кебуладзе (Київ).

Виявляючи специфічні характеристики культурних локацій Одеси відзначимо наступні:

- в основі культурних локацій Одеси лежать приватні та особисті ініціативи творців і учасників, будь-то організація лекторіїв, майстерень, виставок, інтернет-платформ, статей, інтерв'ю та ін.;

- культурні локації Одеси розвиваються в декількох найбільш характерних міських просторах: урбаністичні недіючі простори заводів, фабрик і комбінатів без міської підтримки, планування і засобів, виділених на облаштування цих районів (проекти Баннікова); а також простір галереї і музеїв (Art Club Gallery). У статті наведено приклад лише однієї приватної галереї, оскільки такий формат є більш традиційним для міста, за приклад взято найбільш яскравий і менш досліджений матеріал, де організація лекторіїв належить автору даної статті. І, нарешті, простір кафедр Вищих Навчальних Закладів.

Важливою характеристикою культурних локацій є креативність та

актуальність часу, як у виборі простору культурних локацій, так і самих проєктів, які піднімають важливі соціальні проблеми, наприклад, такі, як утилізація відпрацьованих матеріалів та творча художня робота з ними (Трешарт і т.п.). Зауважимо, що ці явища відповідають актуальним трендам, тенденціям і завданням глобальних арт-проєктів. (Детальніше про ці проєкти можна дізнатись на інтернет-платформі «Худкомбінат» та інтернет-платформі «Митець»).

Всі особливості культурних локацій, так само як і самі локації міста, неможливо перерахувати в форматі малого дослідження статті, це вимагає окремого масштабного розгляду.

Культурні локації Одеси визначають креативність, особливості світогляду, установок і поведінки, культурної ідентичності його жителів.

Серед функцій культурних локацій і креативного простору Одеси можна виділити наступні:

- просвітницька функція, вона є однією з домінуючих. Це очевидно простежується в численних лекторіях, інтернет-платформах та виставках;
- креативна, яка виражена в пошуках нових фокусів зору на події та атмосферу міста;

- свобода. Ця функція відображає можливості культурних локацій. В даному випадку відсутність соціальної і фінансової підтримки з боку міста, в контексті ситуації Одеси, є позитивним фактором, так як породжує абсолютну незалежність від чого-небудь: будь-то ринок, політична, соціальна чи інша ангажованість.

Методологічна база дослідження культурних локацій міста Одеси як культурної системи і застосування інтеграційного підходу до аналізу цих соціокультурних явищ дозволила розглянути культурні локації Одеси у всій їхній повноті існування, як зародження, так і згасання. Незважаючи на різноманітність цих культурних локацій і порівняно недовге їх існування, об'єднує їх відсутність державної підтримки, якщо не брати до уваги невторчання і дозвіл існувати, як підтримку.

Щодо згасання культурних локацій в Одесі, не можна не відзначити, що причиною тому є не вичерпаність ідеї або згасання творчих сил, а банальна відсутність живого інтересу міста. Зводячи всі соціальні потреби тільки до функціонально-побутових, ми забуваємо, що соціальні потреби набагато глибші і складніші. Як позначив класик французького нового урбанізму А. Лефевр: «До сих пір ці соціальні потреби мало вивчені. Відомо тільки, що вони не зводяться до біологічних і фізіологічних потреб (хоча їх включають), до власне економічних потреб, до сукупності індивідуальних потреб. Вони припускають їх задоволення, але охоплюючи їх, додають до них щось специфічне» [Лефевр 2002, с. 25]. Ось це «щось специфічне», як позначив А. Лефевр, і розкривають культурні локації міста. Отже, ми можемо зробити висновок, що завдяки культурним локаціям саме занедбане і не значуще місце може стати значущим.

Список використаної літератури

Бурдьє, П. (2007) *Физическое и социальное пространства: проникновение и присвоение*. Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3053>

Вебер, М. (1994) *Город. Избранное. Образ общества*. Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/logos/2002/3/zim.html>

Гройс, Б. (2012) *Публичное пространство: от пустоты к парадоксу*, в: Інститут медиа, архітектури і дизайну «Стрелка». Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: http://loveread.ec/read_book.php?id=73042&p=4

Дебор, Ги (1958) *Теория дрейфа*. Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: <https://ru.theanarchistlibrary.org/library/gi-debor-teoriya-dreifa.a4.pdf>

Дискурс тіла в європейській культурі (2012) Міжнародна наукова конференція 10 – 11 квітня 2012 р., Одеса, 130 с.

Как Одесский мясокombинат в «Арткомбинат» переработался (фоторепортаж) в Odessit.ua Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: <https://odessitua.com/news/63668-kak-odesskiy-myasokombinat-v-artkombinat-pererabotalysya-fotoreportazh.html>

Лефевр, А. (2002) *Идеи для концепции нового урбанизма*, в: Социологическое обозрение, Т. 2, № 3. Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: http://www.hse.ru/data/2011/03/30/1211856676/2_3_3.pdf

Лэндрі, Ч. (2006) *Креативный город*. – М.: Классика XXI, 2006 – 399 с.
Мистецтво дозволено все? (2015) Міжнародна науково-практична конференція 14-16 жовтня 2015 р., Одеса, 102 с.

Музеї та галереї в міській культурі: історія та сучасність (2011) Міжнародна наукова конференція 19 – 21 квітня 2011 р., Одеса, 170 с.

Політика і філософія. Доли мистецтва в XXI столітті (2014) Міжнародна науково-практична конференція 16 – 18 вересень 2014 року, Одеса, 110 с.

Проблеми культурної ідентичності в актуальному мистецтві та музейній практиці (2016) Міжнародна наукова конференція 14-16 вересня 2016 р., Одеса, 77 с.

Про «чайну фабрику», м'ясокомбінат та інші (2019) Банніков Дмитро. Головний матеріал Кільтер Ута МІТЕЦ-УКФ Одеса. Український культурний фонд. Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: <https://mitec.ua/pro-chainu-fabriku-m-yasokombinat-ta-inshe/?highlight=%D1%83%D1%82%D0%B0>

Серто, М. де (2013) *Изобретение повседневности. 1. Искусство делать / Мишель де Серто*; пер. с фр. Д. Калугина, Н. Мовниной. – Спб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2013. – 330 с.

«Худкомбінат»-исследовательская платформа (2015). Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: <http://hudcombinat.com/>

Художник і музей: Шляхи взаємодії (2013). Матеріали міжнародної наукової конференції 25 – 27 квітня 2013 р., Одеса, 108 с.

Mercer, C. (2006) *Cultural planning for urban development and creative cities?* Дата звернення: 07.01.20. Режим доступу: http://www.kulturplan-oresund.dk/pdf/Shanghai_cultural_planning_paper.pdf

Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class: And How it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Perseus Book Group. p. 421-428.

Olena Shchokina

BIRTH AND EXTINCTION OF CULTURAL LOCATIONS OF THE CITY BASING ON THE EXAMPLE OF ODESSA CITY IN THE CONTEXT OF URBANISM

The development of urbanism not only in the world, but also in the national domestic scientific studies, actualizes specifically the importance of researching the cultural sites of Odessa, as a significant and insufficiently explored layer of the Ukrainian culture. The author probes the particular characteristics of Odessa cultural sites as dominant, defining creativity and peculiarities

of world outlook, attitudes and behavior, cultural identity of its inhabitants. The article scrutinises the functions of Odessa cultural sites and creative spaces that are dealing with the urban inactive premises of plants, factories, and manufactories. It also examines the cultural sites related to the Humanitarian Faculty of the Odessa National Polytechnic University; within the framework of cultural sites, educational projects, and initiatives of private galleries were explored basing on the fakyronic material of the Art Club Gallery. The cultural sites of Odessa City are determined as a cultural system requiring application of the integral approach to the analysis of its social and cultural phenomena, employing achievements of various sciences, synthesising various concepts and theories. The framework of interdisciplinary approach allows the use of obtained results for applied research of cultural locations of the modern urban space.

Keywords: cultural sites, urban studies, contemporary art, globalization, space

References

- Bourdieu, P. (2007) *Fizicheskoe i socialnoe prostranstva: proniknovenie i prisvoenie* [Physical and social spaces: penetration and appropriation] Retrieved January 7, 2020, from <https://gtmarket.ru/laboratory/expertize/3053>
- Weber, M. (1994) *Gorod. Izbrannoe. Obraz obshestva* [City. Favorites. The image of society]. Retrieved January 7, 2020, from <http://magazines.russ.ru/logos/2002/3/zim.html>
- Groys, B. (2012) *Publichnoe prostranstvo: ot pustoty k paradoksu* [Public Space: From Void to Paradox, in: Strelka]. Institute for Media, Architecture and Design. Retrieved January 7, 2020, from http://loveread.ec/read_book.php?id=73042&p=4
- Debord, Guy (1958) *Teoriya drejfa* [Theory of Drift]. Retrieved January 7, 2020, from <https://ru.theanarchistlibrary.org/library/gi-debor-teoriya-drejfa.a4.pdf>
- Diskurs tila v yevropejskij kulturi* [Discourse on culture in Europe] (2012) International Scientific Conference 10 - 11 april 2012, Odessa, 130 p.
- Lefebvre, A. (2002) *Idei dlya koncepcii novogo urbanizma* [Ideas for the Concept of a New Urbanism], in: Sociological Review, vol. 2, no. 3. Retrieved January 7, 2020, from http://www.hse.ru/data/2011/03/30/1211856676/2_3_3.pdf
- Landry, C. (2006) *Kreativnyj gorod* [Creative City]. Moskva: Klassika 21, 399 p
- Mistectvu dozvoleno vse?* [Is Mystery Allowed?] (2015) International scientific-practical Conference, October 14-16 October 2015, Odessa, 102 p.
- Muzeyi ta galereyi v miskij kulturi: istoriya ta suchasnist* [Museums and galleries in in urban culture: history and studies (2011) International Scientific Conference on 19–21 April 2011, Odessa, 170 p.
- Politika i filosofiya. Doli mistectva v 21 stolitti* [Politics and Philosophy. Doli mystectva in the 21st century] (2014) International scientific-practical conference September 16-18, 2014, Odessa, 110 p.
- Problemi kulnoyi identichnosti v aktualnomu mistectvi ta muzejnij praktici* [Problems of identity in the current mystery and museum practice] (2016) International Scientific Conference 14-16 Sunday 2016, Odessa, 77 p.
- Pro «chajnu fabriku», m`yasokombinat ta inshe* (2019) [About the tea factory, meat processing plant, etc.] Bannikov Dmitry. The main material is Kilter Uta, in: MITETS-UKF Odessa. Ukrainian Cultural Foundation. Retrieved January 7, 2020, from <https://mitec.ua/pro-chajnu-fabriku-m-yasokombinat-ta-inshe/?highlight=%D1%83%D1%82%D0%B0>
- Serto, M. de (2013) *Izobretienie povsednevnosti. I. Iskusstvo delat* [The invention of everyday life. 1. The art of doing] Sankt-Peterburge: Izdatelstvo Evropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge. - 330 p.
- «Hudkombinat»-issledovatel'skaya platforma (2015)* [Hudkombinat - research platform] Retrieved January 7, 2020, from <http://hudkombinat.com/>
- Hudozhnik i muzej: Shlyahi vzayemodiyi* [Artist i Museum: ways of interaction] (2013).

Materials of the International Science Conference 25 - 27 April 2013, Odessa, 108 p.

- Mercer, C. (2006) *Cultural planning for urban development and creative cities?* Retrieved January 7, 2020, from http://www.kulturplan-oresund.dk/pdf/Shanghai_cultural_planning_paper.pdf
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class: And How it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Perseus Book Group p. 421-428.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2019

УДК 72.01

ARCHITECTURE AS AN APPLIED PHILOSOPHY

Iryna Yanushevych

Abstract: *Architecture communication tools have been implemented in recent history by strategies and narrative artifices imported from cinema, comic, photo-journalism and infographic. The architect has integrated the traditional encoded drawing with more extensive narrative artifacts to expand the basin of its interlocutors and to describe underestimated aspects of architecture and design process. Through the illustration of recent significant experiences, this paper intends to highlight the great variety of images that can be attributed today to architecture and the lack of proper attention on this aspect from the side of philosophy.*

Having been created and fine-tuned over time in order to describe a building through its geometric features and size values, or in order to simulate its «retinal imprint» through views constructed from one single, stationary point of view, architectural draughtsmanship does not contemplate any graphic/narrative form. The dynamic perception of spaces as they are explored, the temporary nature of interiors and their furnishings, the life of those who live in buildings and leave a trace of memory that is sometimes more incisive than the buildings themselves, are all aspects that demand a time factor. Apart from cinema, only cartoonists and illustrators have the necessary visual storytelling instruments to tell what architecture and cities are really required to interpret: human dwelling.

Keywords: *architecture; storytelling; media; communication; representation; visualization; visual studies; images; video; illustration*

The need to make architectural material accessible to a wider audience than the specialised circles of field professionals has made it so that architecture, in revising the ways it communicates and expresses concepts, is increasingly treated in keeping with the communication devices used in other languages and manifestations of Science and Art, with a particular emphasis on the new languages of the electronic era.

For some time now, architecture has ceased to involve three single entities: the designer, the client and the construction site. It has become of keen interest to those who perceive it, use it and live it in a wide variety of ways.

«It is no longer a case, as it has been up until even just recently, of understanding architecture and communicating its value; rather it is a new, expanded way of perceiving it, where architecture becomes, in itself, part of communication, a tool of and for communication» [Бараєва Є., 2011].

Nevertheless, the codified representation of architecture reveals all its limitations when it has to explain a process, an adaptation, interactions and content that cannot be measured in geometric or metric terms. After all, architecture is the product of a complex process that we cannot claim to be entirely represented by its technical sketches or traditional views, much less by the profile and presence of completed design projects. Increasingly, there is a need to illustrate the process that led to a design idea in modern-day architecture, a process that is always attempting to balance formal instinct and technical expertise, and has always been sensitive to the conditions that arise from the dialectic relationship with commissioning clients.

With the myriad different solutions that many established professional firms

propose, the process of defining design strategies leads to the identification of its individual creators, rather than its belonging to a well-defined style. Hence the need to find forms of conceptual, as well as academic representation, that can explain that process to an audience made up of both specialists and the common man so as to bring an industry like architecture, considered to be elitist, closer to a wider public.

In constructing architecture, both on the level of a single building and on an urban scale, various different players and influences are involved. These single out the political, social and economic conditions that affect a design. The patient dialogue that an architect conducts with local authorities, commissioning clients or even the entire resident population is typical of this, when citizens are asked to participate in choices of collective interest, expressing their opinions on the processes that transform their city and their district.

Such external circumstances, which concern players and interested parties, where the possibility of turning a design into reality often depends on their persuasive powers, are joined by a more internal influence. Here the genesis of project choices and their evolution are particularly involved. The sketches, diagrams, models as well as the miscellaneous visual and photographic collections that have always been put together by designers in order to help them convey ideas and suggestions, as well as quote references that can back up their decisions, are traces of this.

Once completed, a design cannot merely be validated on the basis of the functional solutions it offers. Architecture feeds off images and «produces images». In marking and changing cities and territories, architecture is also perceived thanks to the images that its mere presence creates, whether it is as important as a new, incisive landmark or whether it manages to blend in with its surroundings. What we are talking about are images that will remain the heritage of a much wider audience than its immediate beneficiaries for some time. Buildings that have been turned into icons by thousands of photographic images –the media’s true sounding board, have also often become sought-after venues for communicating advertising messages or symbols used to identify not only geographic and economic circumstances, but political leanings as well.

In order to communicate and visualise these, as well as other aspects of architectural design projects, the representational tools that architects have at their disposal have been forced to borrow strategies and narrative devices imported from the cinema, cartoons, photojournalism and infographics, even hybridising these different genres. Architects have therefore had to apply with the help of film directors, photographers and graphic designers, their limited, traditional methods of communication, fine-tuned over the centuries in order to communicate in an almost exclusive manner with their commissioning clients and the construction site.

Many architects turned to the cinema, another turned to the language of cartoons. The masters of functionalism, not to mention post-modernists and neo-avantgardists, resorted to photo collage, to the point where a visual strategy that came about as a dadaist challenge has been raised to the dignity of a truly sophisticated compositional strategy in architecture. Infographics have taken over in the attempt to highlight data or parameters upon which the rationale behind a design is based, while photographic narratives punctuated by cartoon bubbles, like graphic novels, are increasingly used in the printed pages of books and magazines when discussing the opinions and daily work of star

architects.

This «transmedial» use of images can also be noted in international design competitions where architects are increasingly asked to narrate the logic behind their proposals on video, rather than producing detailed drawings illustrating the technical and construction solutions chosen. This has led to the evolution of the role of draughtsman into the specialised figure of «visual artist», who is asked to dramatise the story behind a design, handling its narration and highlighting its visual characteristics, working digitally with filmmaking, editing and post-production software.

Modern studies of visual culture seem to have remained indifferent towards this mishmash of images created for architecture and generated by architecture itself, or at best seem unable to place or interpret them in any precise fashion. What we are dealing with are images that are hard to pigeonhole in the more usual branches of visual studies, despite the fact that such studies are based on the assumption of not being limited to artistic production alone, but rather «on the ability of analysing any type of image that could be considered culturally significant» [Volichenko O. V., 2013].

The process of designing and creating architecture is a «chaotic adventure» due to the interference of a constant arbitrary element introduced by the unknown factors contributed by commissioning clients, individuals and institutions. Its description of architecture and its conceptualisation makes room for a journalistic narrative with a «social» intent, if you will. «To restore a kind of honesty and clarity to the relationship between architect and public, architect should be as an amalgam that makes disclosures about the conditions under which architecture is now produced...On the basis of contemporary givens, it tries to find a new realism about what architecture is and what it can do [Добрицька, 2004].

Design projects became narrated using a cinematic dimension, obtained with the sequencing, juxtaposition and assembly of different kinds of materials borrowed from different media and sources, thus highlighting the complexity of these processes. Sketches, photographs of finished objects, photo collages, images of studio models, pictures taken from newspaper articles and advertising, cartoons, diagrams and rendering, i.e., «world images», all contribute to documenting the successes and failures of a design studio that wishes to prove that it is at the mercy of the market economy and globalisation.

Sometimes contemporary content of architecture editorially presents itself as halfway between a book and a magazine, where photographers, illustrators, cartoonists, journalists and columnists contribute even critical opinions. The design strategies are presented in the form of patents in order to stress their universality; infographics illustrate the different social contexts that architecture is called upon to interpret; photo collages are used to compare modern-day architecture with news reports, political figures, works of art and icons of sport and pop and rock music. In content the brainstorming that architects subject themselves to in the age of globalisation is dramatised in the form of a dense «diorama» of images that explain the political, economic, social and cultural context that shapes modern-day architecture.

Collecting images from the Internet's database, the book combines stills from television reports and documentaries on these buildings; professional photographs placed alongside amateur snapshots taken by tourists and visitors, which can be sourced from the main photographic databases found online. Technical drawings such as floor plans and

sections are presented in several overlapping layers merely to illustrate the complexity of the designs – perhaps taking it for granted that such forms of representation will only be understood by a handful of people. Newspaper cuttings recording the official inauguration of the new buildings are placed alongside cartoons that mock some forms of architecture. Interviews that ask users of these buildings what they think are placed alongside anamorphic devices that provide photographic views of interiors and exteriors. What we have here is a modern form of computational narrative where each reader is invited to put together different kinds of material in order to create their own personal meaning.

«After the novel, and subsequently cinema, privileged narrative as the key form of cultural expression of the modern age, the computer age introduces its correlate—the database. Many new media objects do not tell stories; they do not have a beginning or end; in fact, they do not have any development, thematically, formally or otherwise that would organize their elements into a sequence. Instead, they are collections of individual items, with every item possessing the same significance as any other» [AMOMA,2004]. This way of working on images, involving an uninhibited layout «exploited» for its heuristic and hermeneutic impact, is now an integral part of modern-day visual storytelling.

In 2012, the Museum of Contemporary Photography in Italy funded a project that focused on the popular narrative form of the graphic novel. This initiative resulted in two exhibitions and a conference on the subject, but there was also the opportunity to experiment with a different use for graphic novels. The salon participants were applied to the graphic novel narrative form to tell the story and raise awareness of the conditions in their towns, with their abandoned factories and stock of run-down areas waiting for a new identity. The graphic novel was distributed free of charge in public offices and cultural venues in the north of Milan, in the libraries and newspaper stands of the towns where the story takes place. Hence, a popular storytelling form like the graphic novel, which emerged in the post-war period to «tell love stories using stills», was used to create a more immediate relationship between the media, the public and our understanding of the territory.

A similar media strategy had already been adopted as using the comic book form. In this case, the complex transnational territory and its future potential was illustrated using a story portraying the adventures in the daily life of two main characters. The results of research conducted on a scientific basis by the urban research institute did not merely focus on the interpretation of the data that emerged from an analysis of the territory and the fine-tuning of design research. Their awareness of the importance of actively involving local people in an operation on an urban scale like that which was being planned, persuaded the research team to design an unusual form of communication – which we could define as «bottom up» – addressing residents as well.

Instead of the usual abstract technical visuals used in town planning (maps, histograms, infographs, etc.), the impressions gained and the proposals put forward by the research group are illustrated in the comic book using a form of visual storytelling that draws on various different kinds of media: photography, illustrations, cartoons, photo stories and even technical drawings.

During their one-week stay in town, the two main characters guide the reader using the distinctive features of this metropolitan region, illustrating the lifestyle of its inhabitants, the homes they live in, the various different economic industries that have

contributed to shaping the city, information about transport and travel, the role of commercial spaces, schools and research institutes, as well as spaces set aside for leisure and entertainment. The potential that emerges from the interpretation of the city surroundings ends up outlining the future development that could affect and fosters the expectations of the resident-readers themselves who are asked to unravel the narrative. For this research group, the comic book format was the perfect medium for presenting urban research because it allowed them to integrate the descriptive narrative with detailed background information in an accessible way.

«While the abstract nature of urban research often finds little reception in the public realm, we serve to mitigate this perceived aloofness by mediating interest through an engaging comic-book narrative. Our intended goal is to attract as wide a readership as possible» [Virilio,1991].

This tendency to use «photo-stories» to make issues raised by territorial design more accessible has also become a narrative device used in a journalistic way in trade journals, in order to guide the reader through modern-day buildings that sometimes seem, deep down, to belong to the world of cartoons rather than that of everyday experience. It is a narrative formula that has become so popular that it has been adopted as a true promotional tool by some of the leading figures in modern-day architecture to present themselves and their work.

The tendency to increasingly resort to forms of storytelling derived from cinema in the field of communication demonstrates «cinematic approach» to the world is gaining ground. It is an approach that impacts on ways of structuring time, of narrating a story, of linking one experience to the next. The «cinematic approach» to the world has become the basic means by which computer users access and interact with all cultural data. The influence of cinematic language on the way architecture is communicated and on architects themselves is well-documented in history, with experiences conducted with documentary intent or propagandising aims. Above all, the film camera was seen as the ideal instrument for appreciating built spaces, offering spectators the impression of entering and moving around an architectural structure.

The practice of using video to demonstrate the way buildings are used is even closer to cinematic storytelling, once an architect stands aside and leaves the job of «interpreting» buildings to their users. More recently, one of the film directors have used the medium of cinema to test new narrative forms as regards modern-day architecture, its use and the way it is received by the public and its users. The series of films entitled «Living Architectures» is a collection of feature-length films where, instead of conveying the opinions of architects or critics, as is usual, the experience of normal people living or interacting with cold, sterile building design and iconic spaces of our time is given a voice. «Living Architectures» is a series of films that seeks to develop a way of looking at architecture which turns away from the current trend of idealizing the representation of our architectural heritage.

There is now a well-documented movement to resort to cartoons as a medium for communicating even serious content, such as design proposals, even in examples that can be found mentioned in books on the history of architecture. From the representatives of radical movements of the 1960s and 70s to exponents of contemporary architecture, cartoons have become a true communication tool that sometimes supplements codified

architectural representations. After all, the very fact that cartoons are a low-definition medium makes them a form of «highly participatory» expression and therefore strategically used due to their ability to reach a wide audience. Nevertheless, the work of cartoonists and illustrators can also describe a factor that is always missing from an architect's drawings: time.

Having been created and fine-tuned over time in order to describe a building through its geometric features and size values, or in order to simulate its «retinal imprint» through views constructed from one single, stationary point of view, architectural draughtsmanship does not contemplate any graphic/narrative form. The dynamic perception of spaces as they are explored, the temporary nature of interiors and their furnishings, the life of those who live in buildings and leave a trace of memory that is sometimes more incisive than the buildings themselves, are all aspects that demand a time factor. Apart from cinema, only cartoonists and illustrators have the necessary visual storytelling instruments to tell what architecture and cities are really required to interpret: human dwelling.

The life of the people living in its spaces, the various plots that develop simultaneously in the apartments that interact with the building, all of this comes to life in illustrations built up in orthogonal and axonometric projections, almost as if the idea were to «scientifically» represent the relationship between the physical interior of the spaces and the psychological interior of their inhabitants. Cataloguing the number of light bulbs used over time in each of the building's three floors, the noisy radiators, the broken plates, drops of water, televisions used, books collected as well as the screams, births, broken hearts, lies told and parties that these rooms have witnessed.

These examples of communication using visual images, which could seem to have nothing to do with architecture, suggest instead that by resorting to a number of means, one can combine the scientific description of traditional technical drawings – grouped as they are into «geometric types» in individual representations – with a complex figurative text, shifting from a descriptive portrayal to a «narrative sequence». Cartoonists, illustrators, photographers, draughtsmen and film directors have all contributed to encouraging the creation of images of buildings, cities and human dwelling that has gradually shifted attention from the object to its perception, from the static and abstract nature of form to the variability of concrete and perceptible qualities that can be measured in their temporal aspects.

Список літератури

1. Батаева Є. Філософія архітектури: к філософії візуальних форм *Гуманітарний часопис*. 2011. № 3. С. 52–56.
2. Воличенко 2013. Концепції нелінійної архітектури *Архитектон: известия вузов*. 2013. № 44. URL: http://archvuz.ru/2013_4/3/
3. Добрицька І. А. От постмодернизма к нелінійної архітектури: архітектура в контексті сучасної філософії і науки. Москва, 2004.
4. АМОМА; Koolhaas, R. *Content*; Taschen: Köln, Germany, 2004
5. Virilio 1991. *The Lost Dimension*. NY, 1991.

Ірина Янушевич

АРХИТЕКТУРА ЯК ПРИКЛАДНА ФІЛОСОФІЯ

Інструменти комунікації в архітектурі були впроваджені в новітній історії стратегіями і оповіданнями, що запозичуються з кіно, коміксів, фото-журналістики та інфографіки. Архітектор інтегрував традиційний кодований малюнок з більш великими артефактами наративу, щоб розширити коло своїх співрозмовників і описати недооцінені аспекти щодо архітектури та процесу проектування. Через ілюстрацію значного досвіду в цьому напрямку, стаття має на меті висвітлити велику різноманітність образів, які сьогодні можна віднести до архітектурних та звернути увагу на відсутність належного інтересу до цього аспекту з боку філософських досліджень.

Ключові слова: архітектура; оповідання; засоби масової інформації; спілкування; представництво; візуалізація; візуальні дослідження; зображення; відео; ілюстрації.

References

1. Batajeva E.(2011) Filosofija arhitektury [Philosophy of architecture: to the philosophy of visual forms], Gumanitarny chasopys. 2011. № 3. P. 52–56.
2. Volichenko O. (2013) Konzepty nelinejnoj architektury [Nonlinear architecture concepts], Arhitekton: izvestija vyzov. 2013. № 44, available at: http://archvuz.ru/2013_4/3/
3. Dobryzyna I.(2004) Ot postmodernizma k nelinejnoj arhitekture: arhitektura v kontekste sovremennoj filosofii i nayki, [From postmodernism to non-linear architecture: architecture in the context of explosive philosophy and science], Moskva, 2004.
4. AMOMA; Koolhaas, R. Content;(2004) Taschen: Köln, Germany, 2004; 5. Virilio (1991). The Lost Dimension. NY, 1991.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2019

Розділ 2.**ІНТЕРВ'Ю**

- 1) ИНТЕРВ'Ю З **NENSI MKRTCHYAN**, інтерн у [NATIONAL ASSEMBLY OF ARMENIA / ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ](#), EU4YOUTH ALUMNI У [EU NEIGHBOURS EAST](#), BUSINESS DEVELOPMENT MANAGER & CO-FOUNDER У [VOLUNTEAM](#), YOUNG EUROPEAN AMBASSADOR У [EU NEIGHBOURS EAST](#)

Nensi MKRTCHYAN

1. Which projects of Armenia do you consider the most significant for the social good?

Talking generally about social good in Armenia may be sometimes considered as “what is your income?” And for that reason some people or initiative do not show up. But of course, bunch of projects is being implemented in the field of environmental protection, youth engagement, education and etc.

I consider the EU4ARMENIA Map (<https://www.eu4armenia.am/>) one of the biggest social and economic goods that Armenia could have benefit from. By clicking on a pointer, you can read about an EU-funded project, its regional and sectoral reach (public administration reforms, justice, private sector, energy efficiency, education, environment, civil society and much more), and its impact on the communities of Armenia. Human stories will tell about the tangible results that real people in Armenia’s communities have achieved.

One of the most remarkable ones, as for me, is “Innovative Solutions for Sustainable Development of Communities (ISSD - <https://bit.ly/2ZhU9KE>)”, which aims to create a waste sorting and recycling culture by installing sorting bins (one in my university as well) and increasing public awareness about waste recycling within “Recycle It” project. Day by day the numbers of eco-communities grow due to initiatives, such as “Eco Aghb” (Eco Waste - <https://bit.ly/2SINWvY>) which is monthly arranging waste gatherings from houses (at least 600 families per event) in Armenia. With the help of amazing volunteers, they arrange door-to-door collection for free.

Next is “Teach for Armenia” - <https://bit.ly/2ZmIMRF> ... is in even the most remote communities of Armenia and Artsakh to work with 100 partner schools impacting over 12,000 children. Their vision is expanding educational opportunity to all children in Armenia.

Also, CityBugs: A social platform connecting citizens with government (<https://bit.ly/35SEdRt>). It’s also platform where anyone can talk about communal and related unsolved problems in different cities, and make suggestions or propose innovative ideas to improve their communities. Everything started when we spotted a garbage problem by our office building - there was a huge pile that was growing every day and no one was collecting it”, notices Hovhannes Aghajanyan, co-founder of CityBugs.

2. In Ukraine, a relatively small percentage of young people participate in youth projects. How are things in Armenia? Are there any recipes to increase the motivation of young people?

As a Young European Ambassador I mainly promote young people get actively engaged in the opportunities offered and initiatives supported by the European Union. Thus, we are multipliers of the opportunities on EU projects and activities. The young participants of the info-days in the regions of Armenia (Armavir - <https://bit.ly/2sXlqG2> , Vanadzor and Masis - <https://bit.ly/2POI8cG> and etc.) also learn about Erasmus+ opportunities, as well as platforms and tools through which they can find more information on such opportunities. Besides that, in terms of formal education exchanges within Erasmus + Studio (e.i. international credit mobility) Armenia is after Ukraine and Georgia (more - <https://bit.ly/2Qh5c2L>).

Of course, there are some challenges which we, in fact, face while applying for projects, for example, language barrier, conservative families, “school-university-housewife” model, visa application for travelling. At the same time, I could break those stereotypes by my own so far, and my mission is to inspire my acquaintances and society that the opportunities are equal for everyone. You should believe that you have a goal in front of you and give after it.

* *The 'Young European Neighbours' youth network aims at connecting young people and youth organisations from the EU Member States and the Eastern Neighbourhood countries (Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova, and Ukraine).*

3. Tell us about the projects you have participated in? Challenges, successes and prospects «Mutabor Platform for Conflict Transformation» and «Volunteam»

While answering to the questions above, I was generally talking about my participation in the activities by other networks and projects, but I would also like to mention some established on my own. One of them is Volunteam (www.volunte.am) which is a startup co-founded by a group of like-minded volunteers in Armenia. Firstly, we aim to share trustworthy volunteering opportunities via our webpage and various social media channels (mostly Facebook group). Then, we are doing corporate volunteering with different organizations to make them a socially-conscious workplace (More about corporate volunteering - <https://bit.ly/2tDrzHR>).

Furthermore, after completing summer academy of “The Fund for American Studies” (<https://bit.ly/2sVKpK9>) in Prague, Czech Republic, majoring in Political and Social Science at Charles University, with a group of Armenian friends we decided to raise awareness about Conflict Transformation via “Mutabor Platform” (<https://www.facebook.com/MutaborPlatform/>) and mainly write articles in this domain. As the group members are working in distance because of being located in different countries abroad, we mainly do research ourselves, then share the results after some time.

So far, new projects and initiative by me are coming soon, which will be implemented in 2020 and you can stay tuned with my updates via my social media channels.

4. What features of the introduction and development of democratic initiatives do you see in Armenia?

As every Armenia would say, situation has change a lot after the “Velvet Revolution” in spring 2018. I can also answer to this question with two words – “Spring Democracy”. That might tell the connection how we treat democracy and why after this revolution. The first-ever civic movement (at least for my generation) that wholly

changed Armenia's political landscape. Thus, it is also worth to note that we can see some steps forward especially in the area of freedom of speech, civil society, less cases of violence during electoral process and extent progress in construction of dialogue with its neighbors.

5. Urban studies: what is the situation in Armenia with the development of open urban spaces for communication?

Soviet housing remains highly present and influential in the daily experience of Yerevan, capital city of Armenia. And I hear that from every single friend of mine, who is travelling to Armenia. But still, the city is more than 2800 year-old and contains monuments and museums of modern art (e.i Cascade or Northern Avenue buildings, which represent a new Armenia). Tourists actually like the cozy and colorful Yerevan nights and can feel like home every time.

6. Key problems of the post-Soviet urban space (chaotic development of the city, cluttering of streets with cars, "building up" of balconies and destruction of the architectural unity of the old city) – is there a positive experience of solving these problems in Armenia?

As long as I am living at the 13th floor of a block of flats in uptown (with the majestic view of Ararat, which is considered a must for the Armenians), at the same time I can easily notice the "face" of the city of being blocked by other buildings (which we mainly consider as hotels, an icon of business). Yes, we love the DIY stuff because, for instance, there is hardly any official documentation detailing what can and cannot be built on plots in Armenia. After the 1988 Spitak disastrous earthquake in northern Armenia, in which at least 25,000 people were killed, "people continued to do things to weaken the structure of their buildings".

7. Eco-initiatives: waste sorting, the problem of homeless animals - are there any positive experiences you have encountered in Armenia?

As I have already covered the waste-sorting topic in the beginning, I will only add some statements. I have been one of the eco-initiators in my university (for instance to install the waste bins and collect them every month) and will carry on doing this after my graduation as well. But there are some challenges which might be disappointing for me. The society is getting used to recycling, but we still need time to find ourselves using more long-lasting products rather than plastic ones, or taking eco-bags instead of cellophanes and etc. In a nutshell, we should acknowledge how to REUSE, REDUCE then to RECYCLE. So far, we can take actions for the planet, not against it (unless it is too late).

Eventually, I will elaborate more on the homeless animals. As far as I know, DINGO TEAM" (<https://www.facebook.com/dingoteam/>) is the first, the largest and the most popular organization that provides urgent assistance to stray animals in Armenia. And they are doing a great job related to creation of the Culture of pet adoption (3000 homeless animals since 2011). Coming back to the positive changes after the revolution, the Armenian parliament recently passed bill to criminalize animal abuse.

23/12/2019

- 2) Інтерв'ю з **ІРИНОЮ ОРЕЛ**, членом Молодіжної ради при Одеському міському голові, керівницею ГО "Територія участі", регіональною координаторкою національного конкурсу «Молодіжна Столиця України», тренеркою молодіжних програм.

- *Ірино, розкажіть, як молодь може впливати на розвиток міста та просування урбаністичних ініціатив?*

Насправді, молодь може впливати і впливає на будь-які процеси, які відбуваються в країні. Але для більш ефективного включення молоді у соціально-економічне, суспільно-політичне та культурне життя необхідно створювати певні умови. І також важливо пам'ятати, що молодь є найбільшим потенціалом сьогодення і тому її залученість у процеси має великий вплив на подальший розвиток та швидкість прогресу в країні.

Зараз питання постає в тому чи створені сприятливі умови в містах для реалізації молоді та чи забезпечуються надання достовірної, точної й орієнтованої на молодь інформації.

- *А яким чином можна інформувати молодь та долучати її до ініціатив?*

Є безліч структур, організацій, компаній, сайтів, які займаються інформуванням, це:
- **профільні департаменти**, які безпосередньо працюють з молоддю у містах (наприклад, у місті Одеса питаннями молодіжної роботи займається Департамент внутрішньої політики Одеської міської ради);

- **консультативно-дорадчі органи** (Молодіжні ради міста, обласні Молодіжні ради), які створюються з метою взаємодії виконавчих органів та молоді міста задля вирішення питань, пов'язаних із життям молоді, її участю в усіх сферах суспільного життя міста, проведення інформаційно-навчальної роботи серед молоді). Молодіжна рада у своїй діяльності керується багатьма правовими документами, і перш за все це — Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті, а також Конституція України, чинним законодавством України, рішеннями міської ради та її виконавчого комітету, розпорядження міського голови, які регулюють особливості діяльності молодіжної ради на місцях, а також Положення та Регламентом Молодіжної ради. Склад Молодіжної ради обирається один раз на два роки і в неї може входити молодь, яка делегована від закладів вищої, професійно-технічної освіти міста, члени парламенту старшокласників та кандидати, делеговані від громадських молодіжних організацій, обрані за результатом конкурсного відбору;

- наразі одне із найпотужніших молодіжних об'єднань, яке було створено у місті Одеса у 2018 році є **Парламент старшокласників**, який представляє інтереси учнів установ освіти та займається реалізацією проектів благодійної, екологічної, національно-патріотичної, інтелектуальної та творчої спрямованості. До складу Парламенту входять 110 лідерів учнівського самоврядування, які в подальшому можуть бути включені до складу Молодіжної ради міста;

- **місцеві молодіжні організації**, це громадські організації, які працюють з молоддю, діяльність яких спрямована на реалізацію молодіжної політики;
- **міжнародні організації**, наприклад такі як ERYICA, які створили потужну мережу інформаційних та консультативних послуг для молоді по всій Європі, головною метою якої є надання молоді вичерпної та достовірної інформації з відносності з принципами Європейською Молодіжної Інформаційної Хартії;
- Eurodesk - міжнародна некомерційна асоціація, яка є одним із найповніших та найдоступніших джерел безкоштовної інформації для молоді про можливості міжнародної мобільності в навчанні.
- також це **інформаційні сайти** (наприклад, ГУРТ, Громадський простір, Studway).

Але, слід пам'ятати, що скільки б не було організацій, які займаються молоддю та її інформуванням, важливим моментом завжди буде підтримка та постійний розвиток молодіжної політики у місті, а також створення атмосфери довіри між молоддю, громадськими організаціями та державним сектором.

З цього приводу значної уваги заслуговує досвід розвинених держав, де молодь дійсно є партнером місцевої влади, а участь молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівні є частиною загальної політики з залучення громадян до суспільного життя.

- *В чому особливість розвитку молодіжної політики в нашій країні та місті?*
- Сьогодні молодіжна політика має досить багато інструментів для того, щоб ставати якіснішою з кожним днем. І велику роль у цьому відіграє відкритість держави та міст до нових можливостей. Міністерство культури, молоді і спорту (ліквідоване Міністерство молоді і спорту) є ініціатором багатьох програм, завдяки яким активна молодь розкриває власні здібності, розвиває індивідуальні та професійні компетентності.

У свою чергу, міста можуть підвищити якість молодіжної політики, беручи участь у національних конкурсах, таких як «Молодіжна столиця України», який створений як український аналог загальноєвропейського конкурсу Молодіжна Столиця Європи. Цей конкурс проводиться вже протягом 3-х років та визначає найкраще місто країни для проживання та розвитку молоді. Молодіжною столицею у 2020 році стало місто Тернопіль, у 2019 році – місто Кам'янець-Подільськ, а у 2018 році - Львів). Цей конкурс допомагає містам зробити зріз діяльності всіх структур, які мають відношення до молодіжної роботи, це різні департаменти, центри зайнятості, громадські та благодійні організації, а в подальшому узагальнити цю інформацію, показати ефективні практики молодіжної роботи та пропрацювати слабкі сторони. Важливо, що заявка на участь у конкурсі складають спільно представники місцевої влади і молодіжного середовища міста, підписує міський голова та представники молодіжних громадських організацій, ініціатив та молодіжні активісти. Що стосується Одеси, то наше місто 2 роки поспіль входить до 10-ки кращих міст України і це говорить про те, що молодіжна політика місті має дійсно вагомі досягнення та прагне постійного розвитку.

Також є досить багато програм для молоді, які реалізуються у багатьох областях. **Проект «Державотворець»** – це стажування молоді в органах державної

влади, де є можливість дізнатись, як працюють органи влади, отримати нові знання, розвинути свої лідерські якості та долучитися до процесів державотворення.

Ще одна цікава навчальна програма національного масштабу **«Молодіжний працівник»** базується на принципах неформальної освіти, що робить її доступною для широкого кола представників суміжних галузей. Пройти навчання за програмою можуть лідери, активісти громадських та благодійних організацій, які працюють з молоддю; державні службовці, відповідальні за реалізацію молодіжної політики, працівники інших організацій, залучених до роботи з молоддю. Головна мета програми – це підвищення кваліфікації молодіжних лідерів та фахівців молодіжної галузі в умовах децентралізації задля підвищення ефективності розробки та реалізації обґрунтованої молодіжної політики на локальному та регіональному рівнях. Пройшовши таке навчання та отримавши сертифікат державного звання, ми з впевненістю можемо сказати, що таке навчання просто необхідна складова для формування професійних компетентностей всіх тих, хто працює з молоддю.

І ще одна масштабна програма, яка охоплює всю країну – це **«Молодь змінить Україну»**. Перш за все це програма, яка створена видатним українцем, вченим, радником та консультантом з питань управління та міжнародних відносин - Богданом Гаврилишиним. Програма складається з трьох етапів: локальні школи, які включають інтенсивне модульне навчання з поєднанням теорії, практичних кейсів та індивідуальної, втілення проєктів місцевого розвитку, реалізацію проєктів місцевого розвитку, які були розроблені учасниками з застосуванням знань, отриманих на навчальних модулях, навчальна поїздка до європейської країни для найуспішніших учасників програми.

Участь молодих лідерів у таких програмах відкриває нові горизонти розвитку, наповнюючи їх новими знаннями, практичними навичками, дає шанс отримати підтримку та ознайомитись з міжнародним європейським досвідом.

Ірино, як би ви могли підсумувати нашу розмову про молодь та молодіжну політику?

- Усе вищесказане дозволяє зробити висновок, що наша країна багата на можливості, але нам необхідно пропрацювати такі моменти, як якісне інформування молоді, гарантувати право на отримання повної та достовірної інформації, пропонувати різноманітні канали комунікації для надання безпосередньої підтримки молоді у пошуках якісної інформації та знань, використовувати ефективні інструменти залучення та створювати довірливі стосунки між молоддю, громадським та державним сектором.

31.12.2019

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЖАРКИХ Володимир – докт. філос. наук, професор, зав. кафедрою філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

АФАНАСЬЄВ Олександр – докт. філос. наук, професор. кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

БОРОДІНА Наталія – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

ВАСИЛЕНКО Ірина - канд. філос. наук, доцент кафедри політології Одеської національної академії зв'язку

ЖМАЙ Олександр - старший викладач кафедри менеджменту та інновацій Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЛУЩЕНКО Регіна – аспірант кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

РИБКА Наталія - - канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

ЦИГАНИК Мирослава - доцент кафедри театрознавства та акторської майстерності, заступник декана факультету культури і мистецтв з навчально-методичної роботи

ЩОКІНА Олена канд. культурології, доцент кафедри філософії культури та культурології Одеського національного політехнічного університету.

ЯНУШЕВИЧ Ірина – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

МКРТЧЯН Nensi, координатор National assembly of Armenia / ազգային ժողով, business development manager & co-founder у «Volunteam», Young european ambassador у «EU neighbours east».

ОРЕЛ Ірина - член Молодіжної ради при Одеському міському голові, керівниця ГО "Територія участі", регіональна координаторка національного конкурсу «Молодіжна Столиця України», тренерка молодіжних програм.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

<i>Жарких В.</i> Philosophy of the city in the present-day reality.....	5
<i>Афанасьєв А., Василенко І.</i> Міський текст: символічне і наративне.....	13
<i>Бородіна Н.</i> Стихійні забудови та «цар – балкон» як прояви тоталітарної культури в Одесі.....	21
<i>Жмай О.</i> Реалізація концепції сталого розвитку в Україні: екологічний, економічний і соціальний аспекти (на прикладі проекту Econote).....	34
<i>Луценко Р.</i> Урбаністика майбутнього на прикладі Ізраїлю. Розвиток та перспективи.....	44
<i>Рибка Н.</i> Ідеологічна мобілізація: ризики міського середовища.....	50
<i>Циганик М.</i> Постаць Якова Головацького в науково-культурному житті галичини першої половини XIX століття.....	64
<i>Щокіна О.</i> Народження і згасання культурних локацій міста на прикладі Одеси в контексті урбаністики.....	72
<i>Янушевич І.</i> Архитектура як прикладна філософія.....	83

Розділ 2.

Інтерв'ю з Nensi Mkrtchyan , інтерн National assembly of Armenia / ազգային ժողով, business development manager & co-founder у «Volunteam», молодий посол Європи у «EU neighbours east».....	91
--	----

Інтерв'ю з ІРИНОЮ ОРЕЛ , членом Молодіжної ради при Одеському міському голові, керівницею ГО "Територія участі", регіональною координаторкою національного конкурсу «Молодіжна Столиця України», тренеркою молодіжних програм.....	94
---	----

CONTENTS

SECTION 1.

<i>Zharkikh V.</i> Philosophy of the city in the present-day reality.....	5
<i>Afanasyev A., Vasilenko I.</i> Urban text: symbolic and narrative.....	13
<i>Borodina N.</i> Chaotic development and the "car - balcony" as a manifestation of the totalitarian culture in Odessa.....	21
<i>Zhmai O.</i> Implementation of the sustainable development's concept in Ukraine: environmental, economic and social aspects (on the example of the econote project).....	34
<i>Lushchenko R.</i> Urban studies of the future in the example of israel. development and prospects.....	44
<i>Ribka N.</i> Ideological Mobilization: Risks of the Urban Environment.....	50
<i>Tsiganik M.</i> The figure of Jacob Golovatsky in the scientific and cultural life of Galicia in the first half of the 19th century.....	64
<i>Shchokina O.</i> Birth and decay of cultural sites of the city on the example of Odessa in the context of urbanism.....	72
<i>Yanushevich I.</i> Architecture as applied philosophy.....	83

SECTION 2.

An interview with Nensi Mkrtchyan , trainee of the National assembly of Armenia / ազգային ժողով, alumni at «EU neighbors east», business development manager & co-founder at volunteam, young european ambassador at «EU neighbors east».....	91
Interview with Irina Oryol , coordinator in Youth Council under the Odessa City Head, coordinator at the Young Capital of Ukraine, facilitator British Council Ukraine, coordinator at the Vishivanki Festival.....	94

Вимоги до оформлення статей

У структурі статті повинні бути наступні елементи: постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями, аналіз останніх публікацій, чітко сформульована мета дослідження, виклад основного матеріалу та висновків.

1. Мова статей українська або англійська.

2. Обсяг статті – 14,5 тис.–22 тис. знаків;

3. Матеріали мають бути оформлені за такою формою:

УДК (розташовується зліва у верхньому кутку, шрифт напівжирний).

НАЗВА статті напівжирними великими (прописними) літерами, жирним.

Прізвище та ім'я автора / авторів пишемо по центру, курсив, жирним.

Коротка анотація статті українською мовою не більше 10 рядків, курсивом. –

Ключові слова (назва **Ключові слова (Keywords)** – жирним, самі слова *курсивом*).

Текст статті з посиланнями у квадратних дужках, де спочатку зазначається прізвище автора, а потім рік видання.

Посилання на літературу подавати не у вигляді підрядкових приміток, а по тексту у квадратних дужках, де спочатку прізвище автора, а потім – рік видання. Наприклад: [Levchenko, 2018].

- **Список літератури** (напівжирним курсивом). Літературу оформляємо відповідно до вимог Книжкової палати. <http://www.nas.gov.ua/publications/news/Documents/Radchenko-DSTU.pdf>

- **References** відповідно вимогам Гарвардського стилю, де спочатку іде ПІБ автора, потім в дужках рік видання, потім транслітерація назви та її переклад на англійську, через кому видання, місто видання та кількість сторінок. Див. докладніше: <http://www.nbu.gov.ua/node/868>

- Англійською мовою після тексту вказати: ім'я / імена, прізвище (а) авторів, назву статті, дати анотацію та ключові слова. Обсяг анотації від 200 слів.

4. Матеріали до збірників подаються у комп'ютерному наборі. Текст мусить бути набраний у програмі MS Word (версії від 97 і вище). Основна гарнітура набору – Times New Roman. Основний текст повинен бути набраний гарнітурою Times New Roman 9,5-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1 та вирівнюванням по ширині, без переносів слів, а також надрукований на одному боці аркуша. Підрядкові примітки, анотації, список літератури та *References* набирати гарнітурою Times New Roman 8,5-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1 та вирівнюванням по ширині, без переносів слів.

5. Усі ілюстративні (графічні) об'єкти, зокрема імпортовані у текстові файли, слід також додавати в оригінальному форматі (*.tif, *.eps, *.xls, *.psd, *.cdr, *.ppt), зашифровані за прізвищем автора і номером, під яким вони зазначені у тексті. При цьому в тексті мають бути чіткі посилання на них (прив'язки), крім того, ці об'єкти повинні мати необхідні текстові (підписи / назви) та нумерацію.

6. Для набору таблиць використовується вбудований у Word табличний редактор. Оформлення таблиць: номер і назва таблиць пишуться над таблицею. Слово «Таблиця», № (якщо більше, ніж одна таблиця) – курсивом. **Назва** таблиці – напівжирним.

7. Відомості про автора надсилати окремим файлом: повністю прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, звання, адреса (службова і домашня), телефони. Адреса електронної пошти автора – обов'язково. Невиконання зазначених вимог дає підстави для відмови в прийомі статті до публікації. Статті до редакції надсилати за електронною адресою: **n.v.borodina@opu.ua**

p.s. перед публікацією статті проходить подвійне сліпе рецензування, авторів вже прийнятих до публікації статей можуть запросити за бажанням долучитися до рецензування інших статей.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Філософія та гуманізм. Вип. 2 (10). - Одеса: ОНПУ, 2019. – 101 с.

Це видання – четвертий випуск журналу, присвячений різним проблемам філософії та гуманізму. В статтях розглядаються філософські, культурологічні, антропологічні, педагогічні та ін. аспекти гуманізму.

Для фахівців з філософії та гуманітаристики, аспірантів і студентів-гуманітаріїв і широкого кола читачів.

Philosophy and Humanism. 2(10). – Odessa, ONPU, 2019. – 101 p.

This edition is the third issue of the journal and it's devoted to various problems of the Philosophy and Humanism. The articles consider the philosophical, cultural, anthropological, pedagogical etc. aspects of humanism.

For philosophers and specialists on the humanities, students on the humanities and wide circle of readers.

Комп'ютерна верстка та макет – Н. В. Бородіна

Адреса редакції – Каф. філософії та методології, ОНПУ, пр. Шевченка, 1,
Одеса, Україна, 65044
e-mail: n.v.borodina@onu.ua

Підписано до друку 30.12.2019 р.